תלמוד בבלי · ראשונים · תוספות · סדר זרעים

תוספות על ברכות

בעלי התוספות

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תוספות על ברכות

בעלי התוספות

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תוספות-על-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 5
דף ב: 6
דף ג. 7
דף ג: 8
דף ד. 9
דף ד: 9
דף ה: 10
דף ו. 11
דף ו: 11
דף ז. 12
דף ז: 12
דף ח. 12
דף ח: 13
דף ט. 14
דף ט: 14
דף י. 15
דף י: 16
דף יא. 16
דף יא: 17
דף יב. 18
דף יב: 18
דף יג. 19
דף יג: 20
דף יד. 21
דף יד: 23
דף טו. 24
דף טו: 25
דף טז. 25
דף טז: 26
דף יז. 26
דף יז: 26
דף יח. 28
דף יח: 29
דף יט. 30
דף יט: 30
דף כ. 32
דף כ: 33
דף כא. 34
דף כא: 36
דף כב: 37
דף כג. 37
דף כג: 38
דף כד. 38
דף כד: 38
דף כה. 39
דף כה: 39
דף כו. 40
דף כו: 41
דף כז. 42
דף כז: 43
דף כח. 43
דף כח: 44
דף כט. 44
דף כט: 45
דף ל. 46
דף ל: 47
דף לא. 48
דף לא: 49
דף לב: 50
דף לג. 50
דף לג: 50
דף לד. 51

דף לד: 53
דף לה. 53
דף לה: 54
דף לו. 55
דף לו: 55
דף לז. 56
דף לז: 57
דף לח. 59
דף לח: 60
דף לט. 61
דף לט: 62
דף מ. 65
דף מ: 65
דף מא. 66
דף מא: 67
דף מב. 69
דף מב: 71
דף מג. 73
דף מג: 74
דף מד. 75
דף מד: 76
דף מה. 76
דף מה: 78
דף מו. 79
דף מו: 81
דף מז. 82
דף מז: 83
דף מח. 84
דף מח: 86
דף מט. 87
דף מט: 88
דף נ. 90
דף נ: 90
דף נא. 92
דף נא: 93
דף נב. 93
דף נב: 94
דף נג. 95
דף נג: 95
דף נד. 95
דף נד: 96
דף נה. 97
דף נה: 97
דף נז: 97
דף נח: 97
דף נט. 98
דף נט: 98
דף ס: 99
דף סא. 100
דף סא: 100
דף סב. 100

דף ב.

מאימתי קורין וכו' – פי' רש"י ואנן היכי קרינן מבעוד יום ואין אנו ממתינין לצאת הכוכבים כדמפרש בגמרא על כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. תימא לפירושו והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ס:) ואם כן שלש פרשיות היה לו לקרות. ועוד קשה דצריך לברך בקריאת שמע שתים לפניה ושתים לאחריה בערבית. ועוד דאותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך (דף ה.) ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך. ועוד קשה דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום פ' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין קריאת שמע של ערבית. ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (דף ד:) איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פי' ר"ת דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום. ויש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף כו.) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה. יש לומר דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב ואמרינן לקמן (דף כז.) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה משום דקיימא לן דשעת המנחה כלה כדברי רבי יהודה ומיד הוי זמן ערבית ובזמן התפלה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן. על כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה מבעוד יום ומאותה שעה הוי זמן תפלה. וגם ראיה (לקמן כז) דרב הוי מצלי של שבת בערב שבת ומסתמא גם היה קורא קריאת שמע. מכל אותן הראיות משמע דקריאת שמע של בית הכנסת היא עיקר. והא דקאמר בירושלמי למה היו קורין בבהכ"נ וכו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות ק"ש קודם תפלתם כמו שאנו רגילין לומר אשרי תחלה ואותה ק"ש אינה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ומכאן נראה מי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך וגם אינו צריך לקרות אלא פרשה ראשונה:

ליתני דשחרית ברישא – כדאשכחן בתמיד דכתיב של בקר תחלה:

אי הכי סיפא דקתני שחרית ברישא - אי אמרת בשלמא דסמיך אקרא דבשכבך א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש. אלא א"א דסמיך אקרא דברייתו של עולם א"כ קפיד אכל מילי א"כ סיפא דקתני וכו':

מברך שתים לפניה וכו' - (ירושלמי) ושבע ברכות הוי כנגד שבע ביום הללתיך (תהילים קי"ט:קס"ד) ולא קא חשיב יראו עינינו דההיא ברכה תקנו רבנן כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת. ודוקא בבית הכנסת שלהם שהיו עומדים בשדה והם מסוכנים מן המזיקים אבל בבתי כנסיות שלנו אין צריכין להמתין לחבריהם אלא בלילה:

והא קמ"ל דכפרה לא מעכבא - וא"ת הא תנינא חדא זימנא במס' נגעים (פי"ד) ומייתי לה בהערל (דף עד:) העריב שמשו אוכל בתרומה וי"ל דרגילות של משניות לאשמועינן בקוצר אף למה שמפורש כבר:

דף ב:

דילמא ביאת אורו הוא - פי' רש"י עד שיזרח אורו של יום השמיני ומאי וטהר טהר גברא שיטהר האיש בהבאת קרבנותיו. ותימא לפירושו לפרוך אההיא דהערל (דף עד:) דהעריב שמשו אוכל בתרומה וכו' מנלן דביאת שמשו הוא. ועוד היכי מצי למימר דמיירי בזריחה דאי בזריחה הוא הוה מצי למכתב בקרא וזרח השמש וטהר כמו ממזרח השמש (במדבר כ"א:י"א) או לשון יציאה כמו השמש יצא על הארץ (בראשית י"ט:כ"ג) ונקט בקרא ובא השמש אלמא דהיינו שקיעת החמה. ועוד דבסמוך קא מבעיא ליה האי ובא השמש אי ביאת אורו הוא ופשיט מברייתא זכר לדבר וכו' תפשוט ממתניתין (דנגעים פי"ד) העריב שמשו אוכל בתרומה אלמא דהיינו ביאת שמש. וי"ל דה"פ ממאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת שמש הוא ממש ומאי וטהר טהר יומא דהיינו צאת הכוכבים דילמא ביאת אורו הוא דהיינו תחלתה של שקיעת החמה והוא תחלת הכנסתה ברקיע ועדיין יש שהות ביום חמש מילין עד צאת הכוכבים ומאי וטהר טהר גברא והשתא למתניתין דהערל לא קשה מידי דמצי למימר העריב שמשו דהתם היינו ביאת אורו ואף מהתם לא תפשוט דהיינו צאת הכוכבים. משום הכי איצטריך לאתויי הכא הברייתא דצאת הכוכבים:

אם כן לימא קרא ויטהר - אף על גב דבכמה מקומות כתיב וטהר. התם ליכא למיטעי אבל הכא דאיכא למיטעי הוה ליה למכתב ויטהר:

משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח - תימא עני גופיה מתי יתפלל דהא אמרת זמן אכילתו היינו זמן ק"ש וכיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל ברישא

כדתניא לקמן (דף ד:) וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה ויש לומר דזמן תפלה הוי קודם לזמן סעודה דלאו דוקא משעני נכנס לאכול אלא פורתא מעיקרא קאמר שעד שיכינו לו סעודתו יקרא ויתפלל:

אע"פ שאין ראיה לדבר - ראיה גמורה אינה דהא לא מיירי התם לענין ק"ש:

ואי ס"ד דעני קדים רבי חנינא היינו ר' אליעזר - ולא מצי למימר דעני קדים לקדוש היום או קדוש היום קדים לשעורא דעני. דלא מסתברא לחלק כל כך בשעורי זמן שכיבה דכל זמנים הללו אית ביה:

אמר ליה ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים - תימא תיקשי ליה לנפשיה שהרי פלג המנחה מבעוד יום היא והוא אומר (לקמן דף כז.) מיד כשיעבור פלג המנחה הוי זמן ערבית. ויש לומר דלדידיה לא קשיא דלא דריש בשכבך ובקומך אבל לרבנן דדרשי קשיא דאינו זמן שכיבה:

דף ג.

קשיא דר' מאיר אדר' מאיר - דלא מצי למימר בשעה שבני אדם נכנסין וכהן חד שעורא הוא דאם כן רבי מאיר היינו רבי אחאי לפי' רש"י שפי' שרוב בני אדם נכנסין להסב דהיינו בע"ש. *[וגם כן] לא מסתברא למימר דבני אדם ממהרין כל כך בערבי שבתות כמו בזמן שהכהנים טובלין דהיינו מבעוד יום קודם הערב שמש:

*[גי' מהרש"ל. ורש"א גריס אי נמי]

קשיא דרבי אליעזר אדר' אליעזר - דלא מצי למימר משקדש היום וכהנים נכנסין לאכול בתרומתן חד שעורא הוא דא"כ ר' אליעזר היינו ר' יהושע :

למאן דגני בבית אפל – וא"ת והלא רבי אליעזר בעי (לקמן ד' ט:) עד שיכיר בין תכלת לכרתי בק"ש של שחרית. וי"ל מ"מ כיון שידע מתי יעלה עמוד השחר. קודם שיקום ויזמן עצמו כבר הגיע אותו עת:

היה לך להתפלל תפילה קצרה - לכאורה משמע שאין זה הביננו. דהא קא בעי לקמן (ד' ל.) מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה. א"כ לפי' הקונ' שפי' בכאן דהיינו הביננו קשה. אלא ע"כ היינו תפלה אחרינא כדמפרש לקמן צרכי עמך מרובים וכו'. וגם על זה קשה דלקמן אמירנן שאין לומר תפלת של צרכי עמך אלא במקום סכנה. ורבי יוסי לא הוה במקום סכנה פי' במקום לסטים. מדהשיב לו שמא יפסיקו בי עוברי דרכים ולא השיב שמא יהרגוני לסטים. ונראה לי כפ"ה תפלה קצרה דהכא היינו הביננו. ואע"ג דלייט עלה אביי אמאן דמתפלל הביננו. היינו דוקא בעיר אבל בשדה מותר. והא דאמרי'

לקמן מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה. הכי קאמר בין תפלה קצרה דאמר בפ' תפלת השחר (דף כט:) כגון צרכי עמך וכו'. אבל ודאי תפלה קצרה דהכא צ"ל הביננו:

ועונין יהא שמיה הגדול מבורך - מכאן יש לסתור מה שפי' במחזור ויטרי יהא שמיה רבא שזו תפלה שאנו מתפללין שימלא שמו כדכתיב (שמות י"ז:ט"ז) כי יד על כס יה שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק ופירושו כך יהא שמי"ה שם יה רבא כלומר שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם ומבורך לעולם הוי תפלה אחרת כלומ' ומבורך לעולם הבא. וזה לא נראה מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך משמע דתפלה אחת היא ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם אלא יהא שמו הגדול מבורך וגם מה שאומרי' העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו וזה אינו נראה שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה (דף מט.) אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם :

דף ג:

אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת - ופסק רב אלפס משום רב האי דווקא דברי תורה אבל דברים דעלמא לית לן בה. ודווקא בארבע אמות שלו:

במקומן חיישינן - פי' שידוע שרגילין שם המזיקין. וההיא דלעיל דבתרי ופריצי ליכא משום מזיקין איירי בסתם שאין רגילין:

אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת - ופסק רב אלפס משום רב האי דוקא דברי תורה אבל דברים דעלמא לית לן בה. ודוקא בארבע אמות שלו:

[**שם מעולם לא עבר עליי חצות לילה בשינה** - נראה דר"ל שזה לא אירע לעולם שאהיה ישן בחצות ולפעמים הייתי מקדים עוד מהנשף]

ואתא איהו ואמר כחצות - ואם תאמר מכל מקום לימא בחצות כמו שאמרו לו מן השמים דהא אמת אמרו לו. וי"ל שלא רצה לומר להם דבר שלא היה יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו:

רוח צפונית מנשבת - פי' לבדה דהא אמרינן בפרק לא יחפור (בבא בתרא כה א) שהיא מנשבת עם על אחד ואחד:

ואין הבור מתמלא מחוליתו - פירש רש"י אם יחפור ויחזיר בו עפרו לא יהא מלא. ותימא דאין הנדון דומה לראיה שהרי לא היה אומר להם אלא ליטול מן העשירים וליתן לעניים. אם היה מצוה ליטול מן העניים ולחזור וליתן להם אז היה דומה למשל. ומפרש רבינו תם מחוליתו מנביעתו כלומר אין הבור מתמלא מן המים הנובעים בו. ובתוספתא יש אין הבור מתמלא מחוליתו אלא אם כן מושכין לו מים מצד אחר. ור"י פירש שאם תחפור מצד זה ותניח מצד אחר לא תמלא שמה שנותן כאן חסר כאן. כמו כן מה שנוטל מן העשירים יתחסר מן העשירים :

דף ד.

בניהו זה סנהדרין - מסברא אומר כן. אביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי כלומר היה קודם להם אם כן אורים ותומים היו אחר בניהו. א"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו היינו אורים ותומים כך פירש רש"י. ותימא לפירושו פשיטא דאביתר כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכולם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה צריך ראיה עליה. ועוד לגירסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה הפסוק בשום מקום. לכך (מפרש) [גריס] רבינו תם כדאי' (בדברי הימים א כ"ז:ל"ד) ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו זה סנהדרין וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ופי' ר"ת דכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמתן ופלתי שמופלאים בהוראה כמו מופלא שבבית דין. וא"ת היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם:

דף ד:

וקורא קריאת שמע ומתפלל - מכאן משמע שמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית:

דאמר רבי יוחנן איזהו בן העוה"ב וכו' - ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. נראה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל חבירו גם הוא ולא ילך מבהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו. וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו. והלכה כר' יוחנן דברייתא מסייע ליה וכן פסק ה"ג. ואם כן יש ליזהר שלא לספר בין גאולה דערבית לשמנה עשרה. ומיהו בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאשמעינן דלא בעינן

מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות. ולא נהירא [דאם כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלת ערבית חובה דפלוגתא היא דרב ור' יוחנן והלכה כר' יוחנן. ונכון להחמיר ולהזהר מלספר בינתים ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן צריך לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לסמוך. אם כן גם לנו יש לסמוך:

דף ה:

הא לן והא להו - פי' רש"י לבני ארץ ישראל שצריכין שילוח חוץ לשלשה מחנות לא הוו יסורין של אהבה. ותימא דשילוח מחנות לא היה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג ובתי ערי חומה. ובימי האמוראין לא היה היובל נוהג כדאמרינן במסכת גיטין (פ"ד דף לו.) והיאך היה מדבר ר' יוחנן מדבר שלא היה נוהג בימיו. וי"מ הא לן והא להו לענין טומאה שנזהרין בא"י ולא בבבל:

והאמר רבי יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר - פי' רש"י דלאדם חשוב כר' יוחנן מסתמא לא היו אלא יסורין של אהבה. ותימא דהא מסיק דהיכא דלא הוו ליה בנים כלל לא הוו יסורין של אהבה והרי כמה צדיקים שלא היו להם בנים. ואי משום בנות ר' יוחנן נמי הוו ליה בנות בפ' בתרא דקדושין (דף עא:) ונראה לפרש דהכי פריך והאמר ר' יוחנן דין גרמא וכו' אלמא מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ דהוו יסורין של אהבה. אבל אינו תלוי בכך שהצדיקים עצמם פעמים מעונים ביסורין:

ה"ג לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות - אבל אין לגרוס אין אדם זוכה דהא כמה צדיקים זוכין לשתי שלחנות כגון רבי וכדאמרינן בפרק בתרא דהוריות (דף י:):

דינא בלא דינא - הרבה צדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם אלא הם היו יודעים שלא היה נותן שבישא לאריסיה והיו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד:

שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר - אבל מלתא דקביעא כגון ארון ותיבה אין זה הפסק. אבל מטה נראה שאין זה קבוע:

אלא אימא סמוך למטתי - שלא היה עושה מלאכה עד שיתפלל. ורש"י פירש אפילו ללמוד שאסור ללמוד קודם תפלה. ולא ידעתי מנא ליה. אבל ראיה דשרי ללמוד קודם דלקמן בפרק שני (דף יד ב) אמרינן דרב מקדים ומשי ידיה ומברך ומתני פרקיה וקרי ק"ש כי מטא זמן ק"ש וכו':

כל הנותן מטתו בין צפון לדרום וכו' - ולא בין מזרח למערב ודוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני התשמיש וכן משמע ומוכחי קראי:

המתפלל ולא המתין את חבירו טורפין לו וכו' - פירש רבינו תם דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ולכך בלילה יש להמתין. והר"י היה מאחר תפלתו ומאריך עד שיצאו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם. ונאה להחמיר אף לנו:

דף ו.

כי כסלא לאוגיא. - כעין תלמים המקיפין את הערוגה כדאמרינן בריש נדרים (דף ו:) הדין אוגיא להוי פאה:

חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות - כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כדאמרינן וכל מעשיך בספר נכתבין (אבות פרק ב) כ"ש מדה טובה:

אלו תפילין שבראש - לפי שיש בהן רוב שם של שדי שהשי"ן כתובה בקמט שבבתים והדלי"ת ברצועות. ותימא משבת פרק במה מדליקין (שבת דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק רצועות מתורת ה' בפיך. ועוד דבפ' בתרא דמגילה (דף כו ב) קרי לרצועות תשמישי קדושה בעלמא. אלא י"ל אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש ונראין דשייך בהו וראו אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות י"ג:ט') לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות:

מי כעמך ישראל - זה שיסד הפייטן (ביום א' דפסח) טוטפת כלילו גדלי:

דף ו:

אחורי בית הכנסת - פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו. ולא נהירא דאדרבה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כשתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי העם במזרח והעם משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה כו'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח שאנו במערבו של א"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"א ח) ונראה כמו שפי' להם לצד מערב יתפרש לנו לצד מזרח:

דף ז.

שאלמלי כעסתי לא נשתייר וכו' - ואם תאמר מה היה יכול לומר בשעת רגע. יש לומר כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כן:
ההוא צדוקי דהוה בשבבותיה דריב"ל כו' לאו אורח ארעא - אף על גב דהצדוקים וכו' מורידין ולא מעלין. היינו בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להענישם ולהטריחם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם. ואי גרסינן הכא עובד כוכבים ניחא דקאמר התם העובד כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין:

דף ז:

לא היה אדם שקראו אדון - וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם (בראשית ט':כ"ו) וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות. וא"ת אמאי לא מייתי קרא אדני (אלהים) מה תתן לי (שם טו) שהוא כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדר ואין מוקדם ומאוחר בתורה וזה הפסוק דבין הבתרים היה קודם לכן. וכן צ"ל ע"כ שהרי אברהם היה בן שבעים שנה בברית בין הבתרים. ואחר הדברים האלה (שם) נאמר אחר מלחמת המלכים כדפירש רש"י בפירוש חומש ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג שנים שהרי כל הימים של סדום נ"ב שנים כדאמרי' בפ"ק דשבת (דף יא.) צא מהם י"ב שנים שעבדו את כדרלעומר וי"ג שנים של מרידה ונשאר מישובה כ"ו שנים שהיתה בשלוה ובהפיכתה היה אברהם בן צ"ט שנה שהרי היתה ההפיכה שנה אחת קודם שנולד יצחק צא מהם ששה ועשרים שנה למפרע של שלוה נמצא שבן ע"ג שנה היה במלחמת המלכים. אם כן היתה פרשת בין הבתרים קודם לפרשת אחר הדברים שלש שנים ואותה פרשה מסיימת ויחשבה לו צדקה ולכך הביא אותו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם. ומזה מיישב רשב"ם דבמקום אחד משמע שהיה לילה דכתיב וספור הככבי' (בראשי' טו) ובתר הכי כתי' ויהי השמש לבוא משמע שהוא יום. אלא ודאי ש"מ דשני פרשיות הם ולאו בבת אחת נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

דף ח.

רב ששת מהדר אפיה וגריס - וא"ת והא אמרינן בסוטה (פ"ז ד' לט.) מאי דכתי' וכפתחו עמדו כל העם (נחמיה ח':ה') כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה. ויש לומר התם איירי בקול רם כדי שלא יבטלו קול קריאת התורה והכא איירי בנחת. והאי דקא מהדר אפיה רבותא משמע אע"ג דמהדר אפיה שנראה כמניח ספר תורה שפיר דמי

והאי דאהדר אפיה כדי שיכוון גרסתו. ורב אלפס (מגילה פ"ד) כתב דה"ג מפרשי דוקא שיש שם עשרה אחריני אז יכול ללמוד. אבל אין שם עשרה כי אם עמו לא. והכא מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא ועוד תירץ האלפסי שאני רב ששת שתורתו אומנתו הוא. ואנן מסתבר לן כי האי תירוצא:

שנים מקרא ואחד תרגום. יש מפרשים והוא הדין ללועזות בלע"ז שלהן הוי כמו תרגום שמפרש לפעמים. כי כמו שהתרגום מפרש לע"ה כך הם מבינים מתוך הלע"ז. ולא נהירא שהרי התרגום מפרש במה שאין ללמוד מן העברי כדאשכחן בכמה דוכתי דאמר רב יוסף (מגילה ד' ג.) אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר ע"כ אין לומר בשום לשון פעם שלישית כי אם בלשון תרגום:

דף ח:

ואפילו עטרות ודיבון וכו' - פי' רש"י אפי' עטרות ודיבון שאין בו תרגום שצריך לקרותו שלשה פעמים בעברי. וקשה אמאי נקט עטרות ודיבון שיש לו מ"מ תרגום ירושלמי. היה לו לומר ראובן ושמעון או פסוקא אחרינא שאין בו תרגום כלל. ויש לומר משום הכי נקט עטרות ודיבון אע"ג שאין בו תרגום ידוע אלא תרגום ירושלמי וצריך לקרות ג' פעמים העברי מ"מ יותר טוב לקרות פעם שלישית בתרגום:

כאילו מתענה תשיעי ועשירי - ה"פ אם נצטווה להתענות יום ט'. והקשה רבינו שמואל ב"ר אהרן מינבי"ל מאי קשיא ליה והא כתיב בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות (שמות י"ב:י"ח) ואותו ערב ר"ל ערב של ט"ו הכא נמי נימא מאי ערב ערב של עשירי ויש לומר דשאני התם דכתיב תאכלו לבסוף דמשמע הכי בראשון בי"ד בלילה תאכלו מצות. אבל הכא כתיב ועניתם קודם בערב דמשמע ועניתם מיד ביום התשיעי:

ישלים פרשיותיו עם הצבור - נראה דכל השבוע מכיון דמתחילין לקרות הפרשה דהיינו ממנחת שבת ואילך עד שבת הבאה נקראת עם הצבור ואע"ג דלענין גיטין לא נקרא קמי שבת אלא מרביעי ואילך (בפסחים ד' קו.) [וזמן השלמה יש] במדרש ג' דברים צוה רבינו הקדוש לבניו בשעה שנפטר שלא תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה משמע דקודם אכילה צריך להשלימה. ומיהו אם השלימה לאחר אכילה שפיר דמי. מ"מ מצוה מן המובחר קודם אכילה:

לא לעולם ליליא הוא - תימא אם כן לימא רבותא שפעמים יש אדם קורא לאחר שיעלה עמוד השחר שני פעמים ויוצא בו משום שחרית ומשום ערבית. וי"ל דהכי קאמר לעולם לילא הוא בשאר מצות דבעינן בהו יום כמו תפילין וציצית. אבל גבי ק"ש לא הואיל

ואיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא לאו זמן שכיבה הוא. והאי דנקט לאחר שיעלה עמוד השחר לאו דוקא מיד הוא דהא צריך להמתין לכל הפחות שיעורא דמתניתין (לקמן ט:) עד שיכיר בין תכלת לכרתי:

דף ט.

לעולם יממא הוא - ואם תאמר ליתני שתי פעמים קודם הנץ החמה והוי רבותא טפי דאפילו קודם הנץ הוי זמן דקריאת שמע של שחרית. וי"ל כדפרישנא דהאי יממא לענין שאר מצות. אבל לענין ק"ש הואיל ואיכא אינשי דגנו לאו זמן קימה הוא. ותימא דקשיא דרבי עקיבא אדר' עקיבא דהכא קאמר אחר הנץ ולקמן (עמוד ב) קאמר משכיר בין חמור לערוד דהיינו אפילו קודם. וי"ל דתרי תנאי אליבא דרבי עקיבא. אי נמי יש לומר יממא הוא אפילו גבי קרית שמע דהא זמן קימה הוא והא דלא נקט ב' פעמים קודם הנץ משום דבעי לאשמועינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ:

ובלבד שלא יאמר השכיבנו - פירש בקונטרס אמילתא דר"ש בן יוחי דקורא קודם שיעלה עמוד השחר קאי. ונראה לי דאז ודאי זמן שכיבה הוא ומצי למימר השכיבנו. ועוד דהוה ליה למימר אמאי דסליק מיניה. ופי' השר מקוצי דקאי אקודם הנץ דסליק מיניה ולכך קאמר דלא מצי למימר השכיבנו דלאו זמן שכיבה הוא כיון שעלה כבר עמוד השחר אפילו קודם הנץ:

ר' אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה וכו' - וא"ת היכי מצי למימר רבי אלעזר בן עזריה עד חצות והכתיב לא תותירו ממנו עד בקר (שמות י"ב:י') דמשמע עד בקר מיהא מצי לאכלו. ויש לומר דמצי למימר דהכי קאמר לא תעשו דבר שיבא לידי נותר עד הבקר. שאם לא יהא נאכל עד חצות לא תוכל לאוכלו ולא לשורפו בלילה כדקא אמרינן ביום אתה שורפו ואי אתה שורפו בלילה ואם כן ישאר עד הבקר:

דף ט:

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה - פי' רש"י צמר הצבוע תכלת ויש מקומות שלא עלה שם הצבע שפיר. וקשה דאמרינן במנחות (מג ב ושם) ראה מצוה זו שבה תלוי מצוה אחרת ואיזו זו ק"ש כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיזת צמר אינה תלויה בציצית. ועוד בלילה נמי פעמים יכולין לראות צמר שאינו צבוע כדרכו. ע"כ יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן:

אחרים אומרים עד שיראה חברו וכו' -בירושלמי במה אנן קיימין אי ברגיל אפי' ברחוק טפי חכים ביה ואי בשאינו רגיל אפילו בקרוב לגביה לא חכים ביה תפתר ברגיל ואינו רגיל כהדין אכסניא דאתי לקיצין. וצריך לומר דהאי אחרים לאו ר' מאיר נינהו דהא ר' מאיר אייתי לעיל מינייהו:

לק"ש כותיקין - תימא דלעיל פסקינן כמאן דמתיר לאחר עמוד השחר מיד ולקמן פסקי' הלכה כר' יהושע דאמר עד ג' שעות והכא פסק אביי שהוא בתרא ואמר כותיקין ומשמע דהכי הלכתא. וי"ל דודאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג' שעות ומיהו מצוה מן המובחר כותיקין סמוך להנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואפי' ותיקין נמי מודו לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנץ החמה דיכול לקרות עד שלש שעות ועל זה אנו סומכין וכן בפ' מי שמתו (דף כ"ב ב) דקאמר בעל קרי שירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קודם הנץ וכו' ומסיק בגמרא (ד' כ"ה ב) דילמא כר' יהושע וכותיקין כלומר מתני' דקתני קודם הנץ החמה כותיקין אלמא ותיקין נמי מודו לר' יהושע שאין שעה עוברת עד שלש שעות. ומיהו קשה דאמרינן ביומא (ד' לז ושם) אף היא עשתה נברשת של זהב כיון שהחמה זורחת היו ניצוצות יוצאות הימנה והיו יודעין שהגיע הנץ החמה ובא זמן ק"ש של שחרית ומוקי לה התם בשאר עמא דירושלים אלמא משמע דעיקר זמן ק"ש לאחר הנץ החמה והא לא הוי כותיקין שהיו קורין קודם להנץ סמוך להנץ. וי"ל דאותו זמן הוקבע לצבור לפי שלא היו יכולין להקדים ולמהר כותיקין כי רוב בני אדם אינם יכולין לכוין אותה שעה:

כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק. וא"ת והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק חוכא מפומיה. ויש לומר דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ:

דף י.

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד כו' – וא"ת מאי כל הפרשיות והא לא אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת באשרי ומסיימת באשרי אלא היא. וי"ל דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי. אלא חתימה מעין פתיחה כמו תהלה שפתח בתהלה וסיים בתהלה תהלת ה' ידבר פי וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה:

דף י:

גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה – תימה אפ' תפלה נמי דהא אמרינן פ"ק דשבת (ד' יא.) כגון אנן מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. וי"ל דהכי קאמר יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת ק"ש. אבל העוסק בתורה בשעת ק"ש לא מיירי ואפ' בתפלה פוסק:

דף יא.

שנאמר בהם פאר - פרש"י ואבל מעולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר. וא"ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכולי עלמא אסור. ותירץ השר מקוצי דצריך טעמא של רש"י כי היכי דלא נילף שאר מצות מתפילין מקל וחומר. א"נ צריך טעמא דרש"י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא:

תני רב יחזקאל עשה כבית שמאי עשה ורב יוסף אמר עשה כב"ש לא עשה ולא כלום - וא"ת פשיטא דאין הלכה כמותן. וי"ל הואיל וב"ש מחמירים על האדם טפי מב"ה לא שייך לומר פשיטא. דהא דעשה כב"ש לא עשה ולא כלום היינו היכא דב"ש מקילין וב"ה מחמירין אבל הכא בק"ש לא פסלי ב"ה דברי ב"ש. אבל תימא א"כ מה מייתי מסוכה כו' לא קיימת מצות סוכה כו' ופירש"י דכי היכי דמי שעשה כב"ה לא עשה ולא כלום לב"ש אף העושה כב"ש לא עשה ולא כלום לב"ה ומאי קא מדמה התם פסלי ב"ש לגמרי מה דמכשרי ב"ה. אבל הכא קרא קרית שמע כב"ש אליבא דב"ה יצא. ע"כ פירש הר"ר שמעיה דקא מדמה הכי מדקאמר לא קיימת אע"ג דמן הדין יצא שהרי בראשו ורובו בסוכה אינו אסור אלא גזירה שמא ימשך אחר שלחנו. כה"ג גבי ק"ש אע"ג דמן הדין יצא בדיעבד כיון דלב"ה אין נכון כדאיתא במתניתין כדאי היית לחוב בעצמך. אם עשה כב"ש לב"ה לא עשה ולא כלום [וע' תוספות סוכה ג. ד"ה דאמר]:

אחת ארוכה ואחת קצרה - פירש רש"י ארוכה אמת ואמונה. קצרה השכיבנו. ותימה דהשכיבנו נמי ארוכה הרבה ותדע מדלא קא חשיב לה בתוספתא בהדי הקצרות. ועוד פעמים שמאריכין הרבה בתוספת כמו אור יום הנף. ועוד אמת ואמונה פעמים שמקצרין בה מאד כדאמרינן לקמן למ"ד אין אומרים פרשת ציצית בלילה הוא קא מסיים מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים וכו' בפרק היה קורא (לקמן ד' יד ע"ב) ונראה לר"ת דהכל קאי באמת ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה

כדלקמן. וכן אשכחנא התם (יבמות ד' מא.) אחת ארוסות ואחת נשואות אחת בתולות ואחת בעולות:

מקום שאמרו לקצר - כגון בברכת פירות ובברכת המצות אין לו להאריך:

דף יא:

ורבנן אמרי אהבת עולם וכו' - הלכך תקינו לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם:

שכבר נפטר באהבה רבה - עד הלכך נימרינהו לכולהו. בירושלמי יש הא דאמרי' שכבר נפטר באהבה רבה והוא ששנה על אתר פירוש לאלתר שלמד מיד באותו מקום. ונשאל להרב ר' יצחק כגון אנו שאין אנו לומדין מיד לאחר תפלת השחר שאנו טרודין והולכים כך בלא למוד עד אמצע היום או יותר אמאי אין אנו מברכין ברכת התורה פעם אחרת כשאנו מתחילין ללמוד. והשיב ר"י דלא קיימא לן כאותו ירושלמי הואיל וגמר' שלנו לא אמרו ואין צריך לאלתר ללמוד. ועוד אפי' לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה דעיקר אהבה רבה לק"ש נתקן ובשביל היא אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת. אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה פוטרת כל היום. וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. וא"ת מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. וי"ל דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרתו. א"נ משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה (בשחרית) ללמוד שא"צ לברך ברכת התורה מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת ולא נהירא. והצרפתים נהגו לומר פסוקים וברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה (פ"א דפאה) ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו' שהיא ברייתא (מס' שבת קכז.) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר. אבל א"צ כמו שכתבתי כבר:

ה"ג ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל - אבל לא גרס למדני חקיך שאין זו ברכה אלא בקשה שאמר דוד:

וברכת כהנים - ואין זה דוכן שהרי לא היו עומדים לדוכן עד לאחר הקטרת אמורים דאמרי' בתענית (פ"ד ד' כו:) שלשה פעמים ביום הכהנים נושאין כפיהם וכו' וא"כ הוה

ליה למתני ד' פעמים אחד לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה אלא בלא נשיאות כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים:

דף יב.

משום דלא מטא זמן יוצר אור - דנהי דשחיטת התמיד משיעלה עמוד השחר פי' רש"י מיהו לא הוה שעה לומר יוצר אור כדאמרי' הקורא כו' ויכול לסבור הברייתא כותיקין:
ברכה אחת למשמר היוצא וכו' - תימא קצת מאי היא הואיל ולית בה לא שם ולא מלכות: פתח ואמר בא"י אלהינו מלך העולם והיה סבור שהיה יין והבין שהיה שכר ואחר שהבין שהיה שכר סיים שהכל:
לא לאתויי נהמא - ופירש רב אלפס השתא דלא אפשיטא בעיין אזלינן לקולא ואפילו פתח בחמרא וסיים בשכרא יצא. ור"י הי' אומר לחומרא דצריך לברך פעם אחרת. ומיהו היה אומר ר"ח אם היה יודע בבירור שטעה בדבורו שאמר בורא פרי העץ תחת (בורא) פרי הגפן דבתוך כדי דבור יכול לחזור בו. וכן בי"ט בחתימה של יום טוב אם טעה בין מקדש ישראל והזמנים ואמר מקדש השבת וחזר בתוך כדי דבור יצא אחרי שהוא יודע שהוא י"ט. והקשה הר"ר יעקב מקינון מאי קא מבעיא ליה והא ודאי מצות אינן צריכות כוונה. והיה אומר הר"י דהיינו בשומע תפלה אחורי בית הכנסת ולא נתכוין לצאת. אבל היכא דנתכוין לברך על היין ונמצא שכר לא מהני:
אמת ויציב וכו' - לא קאי על השכינה אלא קאי אהדבר הזה וכו'. וכן איתא בהר"ם. ואיתא בירושלמי האי מרגניתא דלית ביה טימא פירוש שאין לה שומא כל מה שמשבח מתגני לה כדאמר לקמן (ד' לג ב) בחד דפתח ואמר האל הגדול הגבור והנורא והיה מאריך הרבה וא"ל ר' חנינא סיימת לשבחי דמרך כי כל פה לא יוכל לספר שבחו:
להגיד בבקר חסדך - חסד שהקדוש ב"ה עשה לנו במצרים. ואמונתך פי' מדבר על העתיד שאנו מצפים שישמור הבטחתו ואמונתו ויגאלנו מיד המלכים ובסוף ברכה חוזר לגאולה דפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל. א"נ ע"ד המדר' (רבה איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך שאדם מאמין ומפקיד רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה:

דף יב:

כרע כחיזרא - ולקמן (ד' כח:) אמרינן עד שיראה איסר וכו' לא סגי בכריעה לבד וראשו זקוף אלא בעי נמי שיכוף הראש וכן איתא בירושלמי דפרקין ובלבד שלא ישוח יותר מדאי. אמר רבי ירמיה ובלבד שלא יעשה כהדין חרדונא והיינו תרגום ירושלמי של צב

(ויקרא יא) והצב כשהוא שוחה ראשו זקוף. ובר"ה וי"כ שאנו שוחין כל שעה בתפלה צריך ליזהר שיגביה קודם שיסיים הברכה רק שיכרע בברוך ושיגביה מיד דאמרינן לקמן סוף אין עומדין (לד.) אם בא לשחות תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה:

והלכתא כותיה דרבה - דצריך לחתום המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לא אמר מחזירין אותו. וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים מחזירים אותו אם לא אמר. דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו יוצא ידי חובתו וכך פסק רבינו יהודה אם ספק לו אם אמר אם לא אמר מחזירים אותו כדאיתא בירושלמי דתענית פ"ק (א א) היה מתפלל ואינו יודע אם הזכיר טל ומטר ואם לאו כל שלשים יום בחזקת שלא למוד. פירוש שלא אמר אלא כמו שהוא למוד עד עתה שלא אמר כן. אחר כן בחזקת שהזכיר והוא הדין לכל הדברים שצריך להזכיר כך הדין. ואם כן בעשרת ימי תשובה דליכא שלשים יום צריך לחזור. ור"ח כתב דאין מחזירין אותו מכל אותן דברים דלא פסק בספר בפירוש והביא ראיה לדבריו:

בקשו לקבוע פרשת בלק בפרשת ק"ש ומפני מה לא קבעוה וכו' – איתא בירושלמי (ברכות א ה) דאותן ג' פרשיות שתקנו בקרית שמע לפי שבהן עשרת הדברות ועיין בו ותמצא הכל:

הדרן עלך מאימתי

דף יג.

היה קורא אם כוון לבו יצא - בירושלמי אמרינן ברכות אינן מעכבות דאע"פ שלא אמר שתים לפניה ושתים לאחריה יצא דאם לא כן תקשי מאי מהני אם כוון לבו הרי לא בירך תחלה. וא"ת הא בפ"ק (יב א) מסקינן סדר ברכות אין מעכבות הא ברכות מעכבות. וי"ל דהתם איירי בצבור. דיקא נמי דקתני אמר להם הממונה:

ובאמצע שואל מפני וכו' - ופסק רבינו שמעיה דבמקום שאסור לספר אסור לדבר אפילו בלשון הקודש וכן משמע מתוך מתניתין. ובירושלמי קאמר אפילו באמצע הפסוק רב הונא בשם רב יוסף אמר ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם. והיינו נמי דאמרי' בפ"ק דיומא (דף יט:) ודברת בם ולא בתפלה פירוש שאין משיבין בה מפני הכבוד:

למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע - וא"ת תיפוק ליה דקדמה בתורה וי"ל דהכי קאמר למה קדמה אף לפרשת ציצית דקדמה לכולן אלא ודאי אין אנו חוששין לזה שהיא

קודמת בתורה משום דאמרינן אין מוקדם ומאוחר וא"כ היה לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים:

ויאמר אינה נוהגת אלא ביום - מכאן משמע כר' שמעון דאמר בפ' התכלת (מנחות ד' מג.) דציצי' מ"ע שהזמן גרמא וכן איתא בקדושין (פ"ק ד' לג:) דקאמר ציצית מצות עשה שהזמן גרמא וא"ת א"כ למ"ד (מנחות מא.) ציצית חובת טלית הוא ואפילו מונחת בקופסא אפ"ה חייבת בציצית היכי אשכחן שיהא הזמן גרמא. וי"ל דאם היה כסות המיוחד ללילה פטור והכי איתא בירושלמי דקדושין אמר להם ר"ש אי אתם מודים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמא שהרי כסות לילה פטור מן הציצית א"ר אילא טעמא דרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית:

בקורא להגיה - פירש בקונטרס שאין מתכוין לקרות. תימה אכתי הא קא קרי. ע"כ נראה בקורא להגיה שאינו קורא התיבות כהלכתן וכנקודתן אלא ככתיבתן קרי כדי להבין בחסרות וביתרות כמו לטטפת ומזוזת ואם כוון לבו לאו דוקא אלא כלומר לקרות כדין כנקודתן וכהלכתן:

וחכמים אומרים בכל לשון – אומר הר"י דהלכה כחכמים דהלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו (ערובין מו ב) ועוד דרבנן סבירא להו כמאן דאמר לא השמיע לאזנו יצא וכותיה פסקינן לקמן (דף טו:):

בלשון הקדש נאמרה - פירש רש"י פרק שני דמגילה (ד' יז: ושם) לקרות בתורה. ולא נהירא דהא עזרא תיקן קריאת התורה ומקמי דאתא עזרא והיו למה לי. וי"ל דמיירי בפרשיות המחוייבין לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור אי נמי מקרא בכורים וודוי מעשר ופרשת חליצה שמצוה בתורה לקרותן אעפ"כ בכל לשון נאמרה בסיני שכל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון:

עד כאן מצות כוונה - עד בכל מאדך ששני פסוקים אלו מדברים ביחוד ה' באהבתו וביראתו:

דף יג:

אשר אנכי מצוך - דאי כדקא אמרת הוה ליה למכתב אשר צויתיך דמצוך משמע אפילו מכאן ואילך ומ"מ אצטריך האלה דאי לאו הכי הוה אמינא דאף פרשה שנייה בכלל:

אמר רבא הלכה כרבי מאיר - והכי הלכתא דקיי"ל כרבא דהוא בתראה:

על לבבך בעמידה - בירושלמי מפרש לאו דאי היה יושב עומד אלא דאם היה מהלך עומד אע"ג דב"ה אמרי כל אדם קורא כדרכו מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי

שאינו מיושב כל כך ואינו יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה עומד וכן הלכה דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק א' ובעינן כונה בפסוק ראשון לבד וכן איתא בתנחומא רב יהודה בשם שמואל אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד ויקרא וכשיגיע לואהבת ילך לדרכו:

שואל מפני היראה וכו' - ר"מ ור' יהודה הלכה כרבי יהודה דאמר אפילו באמצע משיב מפני הכבוד א"כ נראה שמותר לענות קדיש וקדושה באמצע ק"ש דאין לך מפני הכבוד גדול מזה אבל באמצע י"ח אסור דמשמע לקמן בפ' אין עומדין (ד' לא.) דבין גאולה לתפלה אין לענות וכ"ש בתפלה עצמה ומי שמתפלל לבדו וש"צ מגיע למודים ישחה למודים אבל לא יאמר מודים ודוקא שהיה באמצע הברכה אבל בסוף הברכה לא דנראה ככורע בשביל הברכה ואמרינן (לקמן ד' לד.) דאין לכרוע בכל ברכות אלא באותן שתקנו חכמים ור"ת היה רגיל שהיה ממתין בעושה פלא כדי לענות קדיש וקדושה עם הצבו' והי' סובר אפי' שהה כדי לגמור את הכל אינו חוזר לראש:

דף יד.

ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל - לאו דוקא יחיד אלא אפילו צבור קורא יחיד כיון שאין כל ישראל ביחד כמו שהיו בשחיטת פסחים בי"ד בניסן ולאו דוקא גומר דודאי קי"ל דימים שאין יחיד גומר את ההלל אין חובה לאמרו כלל אפילו בדילוג דהכי משמע בערכין (פ"ב ד' י:) דחשיב כ"א יום דיחיד גומר בהן את ההלל ופריך ר"ה וי"כ נמי לימא משמע דבשאר ימים טובים כמו בראשי חדשים פשיטא ליה דאין לומר מדלא חשיב יותר מכ"א יום וגם מדלא קאמר לגמור בר"ה ובי"ה דאז הוה משמע דבשאר ימים טובים כמו בר"ח ודאי אין גומרין אבל קורין אבל עתה משמע אפילו קורין לא וכן משמע בפרק בתרא דתענית (ד' כח:) רב איקלע לבבל חזנהו דהוו קא קרו בר"ח סבר לאפסוקינהו. פירוש שהיה סובר שהיו גומרים אותו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם אלמא דימים דאין גומרין בהן הלל אין חובה לאמרו ומה שאנו אומרין אותו היינו משום מנהג. וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכינן עליה כדאמר פרק לולב וערבה (סוכה ד' מד:) אין מברכין על דבר שהוא מנהג. ומיהו אומר ר"ת דאינו ראיה דאטלטול ודאי לא מברכינן אבל על מצוה פשיטא דמברכינן דהא חזינן כל יו"ט שני אינו אלא מנהגא ומברכין והכא נמי משמע דמברכין דאי לא מברכין מאי הפסקה שייך בה ועוד ראיה דמברכינן על מנהגא מהא דרב על לבי כנישתא וכו' ואם לא ברכו בתחלה אמאי לא הרגיש רב דהוה מנהגא עד

שדלגו אלא בוודאי ברכו מפני שמברכים בטוב על מנהגא ובשביל כן לא הרגיש עד הדלוג וא"ת אמאי לא אסיק אדעתיה אם ברכו לקרות או לגמור וי"ל דבכך אין לחוש שבטוב יכול לברך לגמור אפי' כשהוא מדלג או איפכא ומה שמברכין כך על הדלוג לקרות וכשהן גומרין לגמור כדי שלא יטעו ומשום הכי לא היה יכול להבין מתוך הברכה עד הדלוג ויש שרוצין לומר דיחיד האומר הלל בימים שאין גומרין שאין לו לברך ומיהו השר מקוצי היה אומר דכיון שרצה לחייב עצמו מברך ואין זה ברכה לבטלה מידי דהוה אלולב ואתפילין דהני נשי מברכות אע"ג שאינן חייבות ובלילי פסחים יש שמברכין פעמים בתחלה לקרות ואחר הסעודה אחר שפוך מברכין לגמור ומייתי ראיה מירושלמי (דפרק א') מההיא דמייתי עלה דכל הברכות פותחין בברוך חוץ מן הברכות הסמוכות לחברתה וברכת הפירות והמצות ופריך בירושלמי עלה והא איכא גאולה פירוש אשר גאלנו דסמוכה לחברתה ואמאי פותחת בברוך שנייא דאם שמעה בבהכ"נ יצא ופריך והרי סופה פירוש יהללוך דאינה סמוכה שהסעודה מפסקת ואפ"ה אינה פותחת בברוך ומשני שתים הנה אחת להבא ואחת לשעבר פירוש אחת להבא זו היא אותה ברכה שמברכין אחר אכילה לגמור ולאותה ברכה היא סמוכה אחת לשעבר היינו אותה שבירך קודם אכילה אלמא דמברכין שני פעמים אבל זה הפירוש אינו מיושב דהרי סיפא משמע דקאי אברכה דאשר גאלנו דקאי בה מתחלה אלא ודאי אברכה דאשר גאלנו קאי כאשר אפרש מיהו משמע בירושלמי כאשר פירשתי תחלה שהיו מברכין ב' פעמים תחלה וסוף אבל אומר ר' יהודה דזו היא תמיהא גדולה מאחר שבירך קודם אכילה אמאי מפסיק ואוכל בינתים שהרי בימים שאין יחיד גומר בהן את ההלל כיון שבירך תחלה כמו הכא אינו מותר לפסוק אלא מפני הכבוד דאי בשלא בירך אמאי לא יפסיק באמצע אפילו שלא מפני הכבוד הא לא היה מפסיק שום ברכה אלא נראה הא דפריך בירושלמי הרי גאולה דמשמע דמברכין עליה בתחלה איירי באדם שעושה הסדר בבת אחת שאז אינו מפסיק שאינו צריך אבל אנו שמפסיקין לאכול אין לנו לברך כלל לא בתחלה ולא בסוף והא דקאמר בירושלמי והרי סיפא זהו אשר גאלנו דחותמת בברוך ואמאי והא הודאה בעלמא היא כברכת פירות ואמאי חותמת בברוך ומשני שתים הנה שתי גאולות אחת להבא ואחת לשעבר פירוש לעתיד כמו יגיענו וגם היא ארוכה קצת וגם יש בה לשעבר כמו אשר גאלנו מגאולת מצרים לפיכך חותמת בברוך ומה שהקשה מיהללוך שאינה סמוכה לפי מה שפרשתי עתה ואפ"ה אינה פותחת בברוך יש ליתן טעם לפי שהיא הודאה בעלמא ואפילו שהיא ארוכה קצת תקנו בה חתימה ולא פתיחה כמו אלהי נשמה. וכן משמע בירושלמי שהיה דרכן לומר הלל בבית הכנסת ואח"כ שותין כוסות

שלהם בביתם בלא שום סדר דבעי בירושלמי (פ' ע"פ) שתאן בבת אחת מהו פירוש זה אחר זה בלא הלל וסדר בינתים מהו שמעינן מן הדא דא"ר יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יצא וכן משמע בתוספתא דמי שלא היה יודע ונכנס בבית הכנסת וכו' והשתא נמי מיושב דבשביל כך פותחת ברכה דאשר גאלנו בברוך דטעמא שאינה סמוכה כי הא דאם קרא הלל בבהכ"נ יצא:

או דילמא הנאה קביל עליה - האי לישנא משמע דמיירי בתענית יחיד שקבל עליו אבל בתענית הכתוב לא:

טועם ואין בכך כלום - פירש ר"ח שחוזר ופולט דלא חשיב הנאה מן הטעימה אבל בולע לא אפילו בשאר תעניות ומשום הכי הפולט אינו צריך ברכה שאינו נהנה:

במשכים לפתחו - וכן הלכה אבל פגעו באקראי מותר:

דף יד:

ומנח תפילין ומצלי - ומהתם משמע שמותר להניח תפילין בין גאולה לתפלה וכן בטלית מניח אדם טליתו בין גאולה לתפלה. וכן מצינו שרבי יצחק ברבי יהודה שלח אחר טליתו ושהה השליח וכבר קרא ק"ש בברכותיה ונתעטף בטליתו וגמר שמונה עשרה והביא ראיה מהכא מההיא דרב. מ"מ יש לחלק בין תפילין לטלית דעיקר ק"ש ותפלה שייכי בתפילין כדאמר בסמוך כאילו מעיד עדות שקר בעצמו פירוש באדון שצוה שהוא קורא והיו לטוטפת ולאות על ידך ואין. ותפלה נמי כדאמרן קרי ק"ש ומתפלל זו היא מלכות שמים אבל ציצית שאינו אלא חובת טלית שאם יש לו טלית חייב ואם אין לו פטור מציצית ויכול לקרוא ק"ש בלא ציצית ודאי דהוי הפסקה. והרב רבי משה מקוצי היה אומר דאפי' מכאן אין ראיה דמצי למימר הניח תפילין בלא ברכה ולאחר י"ח ממשמש בהם ומברך עליהם ובהכי סגי שגם מותר להתעטף בטלית בעת שידיו מטונפות ואחר שיטול ידיו ימשמש בטליתו ומברך:

ומכל מצות האמורות בתורה - וא"ת וכי ק"ש לא הוה בכלל מצות האמורות בתורה. וי"ל דאי לא תני בהדיא ק"ש הוה אמינא דדוקא הני דלית להו קביעות זמן אבל ק"ש דקביע להו זמן לא הואיל וזמן עובר קמ"ל:

עולה בלא מנחה - ה"ה דמצי למימר בלא נסכים שהרי עולה נמי טעונה נסכים אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה וגו':

דף טו.

אמאן דמהדר אמיא בעידן ק"ש - ויש ספרים דגרסי הני מילי לק"ש אבל לתפלה לא דקאמר רשב"ל (פסחים מו.) לגבל ולתפלה ד' מילין ונראה דלא גרסינן ליה דהוא הדין לענין צלותא נמי מטעם שלא יעבור זמן תפלה דמאי שנא ק"ש מתפלה וגם יש לקמן פרק מי שמתו (ד' כב.) בטלוה לנטילותא כדרב חסדא דלייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא ומדלא הזכיר שם ק"ש משמע דבכל ענין מותר וההיא דרשב"ל דאמר ולתפלה ד' מילין פירש רש"י להתפלל שם במנין:

דילמא ר' יהודה היא - וא"ת והלא אין נזכר ר' יהודה ברישא. וי"ל דפשיטא מדסיפא ר' יהודה רישא נמי ר' יהודה ופליגי במילתא דר' יהודה:

להודיעך כחו דרבי יוסי - וא"ת לשמעינן כחו דרבי יהודה דכח דהתירא עדיף. וי"ל כיון דרבי יהודה לא דריש השמע לאזנך אין כאן שום חדוש ופשיטא דלכתחלה ומהיכא תיתי לאוסרו אי שרי דיעבד הוא הדין לכתחלה:

אי ר' יוסי דיעבד נמי לא - וא"ת לעולם אימא לך רבי יוסי היא וברכת המזון שאני דלא כתיב ביה שמע דבשלמא תרומה דלעיל ומגילה דלקמן שהן מדרבנן יש לדמותם לק"ש שתקנו שצריך שישמיע לאזנו כמו בק"ש ותקנו ממש שלא יצא כמו בק"ש אבל בבהמ"ז שהיא מדאורייתא כיון דלא כתיב ביה שמע למה יש לנו לתקן שלא יצא אם לא השמיע לאזנו כיון דמה"ת יצא. וי"ל כיון שתקנו שצריך להשמיע לאזנו כמו בק"ש הואיל ומדרבנן מיהא צריך להשמיע אין לחלק בין ק"ש ובין בהמ"ז דאפילו בדיעבד אית לן למימר שלא יצא:

ורבי יהודה מכשיר בקטן - וא"ת באיזה קטן מיירי אי בקטן שלא הגיע לחנוך הא אמרינן בפרק ראוהו בית דין (ר"ה ד' כט.) שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ומ"ט דר' יהודה דמכשיר ואי בהגיע לחנוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי הרי קריאת מגילה דרבנן ואמרי' קטן שהגיע לחנוך מדרבנן כגדול ופוטר דרבנן כדאמר לקמן בפ' מי שמתו (ד' כ:) דקטן מוציא אביו שלא אכל אלא כזית דהייינו דרבנן. וי"ל שאני ברכת המזון שהיא חומרא יתירתא יותר מדאורייתא ובקל נפטרים ממנה כדאמרי' לקמן (שם) והם החמירו על עצמם או בכזית או בכביצה א"נ התם ליכא בקטן אלא חד דרבנן דמיירי שהקטן אכל כדי שביעה לכך אתי דרבנן ומוציא דרבנן אבל הכא דגבי קטן איכא תרתי דרבנן דהמגילה דרבנן והקטן דרבנן אינו יכול להוציא היכא דליכא אלא חד דרבנן:

דף טו:

דילמא ר' יהודה וחסורי מחסרא וכו' - תימה דאין זה בשום מקום דקאמר חסורי מחסרא ולאוקמי אליבא דחד תנא ועוד לוקמיה כר' יוסי ובלא חסורי מחסרא. וי"ל משום דלקמן פסקינן כר' יהודה לכך ניחא לאוקמיה אליבא דר' יהודה:

אבל בשאר מצות יצא - וא"ת הא לעיל אמר דשאר מצות ילפינן מק"ש כגון תרומה ומגילה וברכת המזון. וי"ל דרב יוסף פליג אסוגיא דלעיל:

בין הדבקים - רב אלפס מוסיף כגון וחרה אף דאם לא יתן ריוח אז נראה כמו וחרף וכן מוסיף וראיתם אותו וזכרתם את ועשיתם את שצריך ליתן ריוח בין מ"ם שבסוף תיבה לאל"ף שבתחלת תיבה שאחרי' וכן צריך להתיז זיי"ן של תזכרו שלא ישמע שי"ן למען שיהיה לנו שכר מצות ואין לנו לעשו' על מנת לקבל פרס:

דף טז.

אהלים לנחלים - פי' הקונטרס דכתיב כנחלים נטיו כאהלים נטע. ולי נראה דאהלים דהאי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים אלא נראה מדסמיך מה טובו אוהליך לכנחלים נטיו:

הקורא את שמע ואינו יודע להיכן טעה חוזר לראש - פי' מטעם שאינו יודע מהיכן טעה אבל אם היה יודע מהיכן טעה שדלג תיבה או פסוק אינו צריך לחזור אלא מאותו פסוק ואילך וכן בהלל ומגילה:

מעשה בר"ג שנשא אשה וקרא ק"ש בלילה ראשונה - לאו מעשה לסתור הוא דקמ"ל אם גדול הוא ובוטח בעצמו שיוכל להתכוין והוא ראוי ליטול את השם הרשות בידו:

לפי שאין דעתו מיושבת עליו - ואם תאמר תיפוק ליה משום דאמרינן לעיל (דף י:) לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. ויש לומר דהתם מיירי על גבי כסא או ספסל אבל באילן שעלה שם לעשות מלאכתו הוי כמו עלייה:

הא בפרק ראשון - לאו דוקא נקט פרק א'. דהיינו אליבא דרבא ורבא אמר לעיל (יג:) פסוק ראשון לבד והכי הלכתא:

אפי' כל אדם נמי - וא"ת הא שאר כל אדם רשות ופועלים חובה. וי"ל דפשיטא ליה כיון שיכול לומר מעין י"ח אין זה שום חדוש אם הפועלים אומרים אפילו לכתחלה:

וחותם בברכת הארץ - אע"ג דמדאורייתא הם. יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה הואיל וטרודים במלאכת בעל הבית:

דף טז:

אי הכי מאי איריא בתולה - אי אמרת בשלמא דטעמא משום טרדא שפיר אלא מאחר שהוא תולה הטעם במצוה אלמנה נמי:

אסטניס אני - ואיכא צער אם לא היה רוחץ דאינו אסור לרחוץ בימי אבלו אלא משום תענוג וגם לחוף ראשו אי אית ליה ערבוביא ברישיה שרי אפי' תוך שבעה וכן התיר רבינו שמואל ליולדת אבלה לרחוץ תוך שבעה ולרחוץ נמי בתשעה באב וכן משמע נמי במס' יומא (ד' עז:) מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ביום הכפורים ואינו חושש אע"ג דסיכה כשתיה ביוה"כ וכן משמע בירושלמי אבל אסור ברחיצה הדא דתימא ברחיצה של תענוג אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר כהדא דאיתמר מי שיש לו חטטין ברישיה וכו':

אנינות לילה דרבנן - וא"ת והרי אונן נמי אינו נוהג אלא במעשר אבל לענין רחיצה דאבילות דרבנן הוא וא"כ לעולם אימא לך דאנינות לילה דאורייתא הוי גבי מעשר. ויש לומר דאי איתא דהוי דאורייתא גבי מעשר. גבי שאר דברים דרבנן נמי הוה לן למגזר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון:

אין עומדין עליהם בשורה - דילמא אתי לאסוקי ליוחסין:

דף יז.

ונפשי כעפר לכל תהיה - מה עפר אינו מקבל כליה לעולם כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם כמו שהוא אומר והיה זרעך כעפר הארץ:

אני בריה וחברי בריה - כלומר יש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע:

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - וא"ת האמר רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו (פסחים ד' נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דהכא מיירי שאינו לומד אלא לקנתר חביריו והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו:

דף יז:

פרץ זה אחיתופל – שפרץ פרצה במלכות בית דוד. יוצאת זה דואג שיצא לתרבות רעה כדמפרש בחלק (קו:) גבי ווי שיצא זה:

צוחה זה גחזי - שהיה מצורע וכתיב ביה טמא טמא יקרא והיינו צוחה:

והם נזונין בזרוע – ולכך יש להגיה בתקיעות והם בזרוע עדיך באו ולא גרסינן עדיך לא באו:

תרי זימני בשתא – אבל בעצרת שאינו אלא יום אחד לא היו כל כך מתאספין ושמא ניסא איתרחיש להו וראיתי בספר העתים שחבר הרב רבי יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר:

רב שישא בריה דרב אידי אמר לעולם לא תחליף - פר"ח דהלכה כרב ששת דהוא בתראה והלכה כרשב"ג דאמר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול ובכל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה (כתובות עז א) וכן פסק ר"ח ומיהו אנו שבשום פעם אין אנו מכוונים היטב גם חתן יש לקרות דאדרבה נראה כיוהרא אם לא יקרא כלומר אני מכוין בכל שעה אבל לעשות מלאכה בתשעה באב אין לעשות מלאכה:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו מוטל לפניו - רש"י גריס מי שמתו אחר תפלת השחר אבל נראה לר"י שהוא אחר היה קורא דאיירי בסיפיה מק"ש וכאן מתחיל נמי מפטור ק"ש ובירושלמי גריס כמו כן:

פטור מק"ש - בירושלמי מפרש טעמא א"ר בון כתיב למען תזכור כו' עד כל ימי חייך ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים: הכי גרסינן פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין:

הכי גריס רש"י שלאחר המטה אפילו המטה צריכה להם חייבין לפי שלעולם לא היו רגילים לשאת שכבר נשאו חלקם ותימה קצת הלשון לפרש מאי קאמר אפי' צריכה להם והלא לא היו נושאין כלל את המת לכך נראה כגרסת הספרים שלפני המטה ושלאחר המטה את שהמטה צריכה להם פטורין אין צריכה להם חייבין:

אלו ואלו פטורין מן התפלה - אבל בק"ש ובתפילין שהן מדאורייתא חייבים ורישא דקאמר מי שמתו מוטל לפניו דפטור מן קריאת שמע ומן התפילין וכו' כל שכן דפטור מן התפלה אלא לא בעי למיתני ברישא אלא החלוק שבין נושאי המטה למתו מוטל לפניו:

ואינו מברך - פרש"י ואין זקוק לברך - ומשמע מתוך פירושו שאם רצה לברך רשאי מיהו בירושלמי קאמר אם רצה להחמיר אין שומעין לו לכך נראה לומר אינו מברך אינו רשאי לברך ומפרש בירושלמי למה וקאמר מפני כבודו של מת אי נמי מפני שאין לו מי שישא משאו ופריך והתניא פטור מנטילת לולב וקא ס"ד דמיירי ביו"ט ובו אינו טרוד לישא משאו ומשני תפתר בחול פי' בחולו של מועד. והתניא פטור מתקיעת שופר

אית לך למימר בחול ולא בי"ט בתמיה ומשני א"ר חנינא מכיון שהוא זקוק להכין לו ארון ותכריכין כדתנן (שבת קנא.) מחשיכין על התחום להביא לו ארון ותכריכין כמו שהוא נושא משאו דמי אלמא משמע דבשבתות וי"ט אינו רשאי לברך ולהתפלל דטרוד להחשיך לו על התחום להביא ארון ותכריכין וקשיא מסיפא דקתני בשבת מברכין עליו ומזמנין עליו וכן תניא נמי בירושלמי בד"א בחול אבל בשבת מיסב ואוכל ומברך ועונים אחריו אמן. ואומר הר"י דפליגי אהדדי רישא וסיפא בירושלמי. ורבי נתנאל היה אומר דאפשר לישבו דודאי אם דעתו להחשיך על התחום אז יש לנו לומר דטרוד להחשיך ואינו רשאי לברך אבל בסיפא מיירי בשאין דעתו להחשיך על התחום ומיהו האי טעמא לא שייך לטעמא דמשום כבודו. ומן הירושלמי דמשני דפטור מנטילת לולב דמיירי בחול המועד דטרוד לישא משאו למדנו שבחול המועד שייך אנינות כשמתו מוטל לפניו וכיון דכשמוטל לפניו שייך אנינות כי מוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי וכן איפכא מי שמתו מוטל לפניו ואין עליו לקוברו אינו נוהג אנינות וכן משמע בירושלמי נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כנמסר לרבים ועל כרחך נמסר לרבים ר"ל אפי' לפניו דאי שלא לפניו תיפוק ליה שמיד חל עליו אבלות משיצא מפתח ביתו וכיון דלא חל עליה אנינות א"כ אדם שאינו יכול לקבור מתו כגון אדם שמת בבית האסורים ואין המושל מניחו לקוברו נראה שאין חייב לנהוג בו אנינות שהרי אין זה מוטל עליו לקברו מפני שאינו יכול לפדותו ולהוציאו לקברו כדתניא במסכת שמחות (פ"ב) נתיאשו בעליו מלקוברו מתאבלין עליו ופסיק מיניה תורת אנינות מיהו באותו שתפסו מושל גם אבילות אינו חייב דלא דמי לנתיאשו מלקוברו ששם אינו קוברו תו אבל הכא עדיין הוא מצפה אם יוכל לעשות פשרה עם המושל להניחו לקברו וכן מעשה דר' אליעזר בר"ש בבבא מציעא (דף פד:) דפסק מצות אנינות ומעשה שמתה אחותו של ר"ת בשבת והודיעו לו במוצאי שבת בעיר אחרת ואכל בשר ושתה יין ואמר כיון שיש לה בעל שחייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין ואפשר שגם ר"ת אם היה בעיר עצמו היה מיקל מאותו הטעם:

דף יח.

וספר תורה בזרועו וקורא - והוא הדין דעל פה אסור לקרות:

וירכב עליהם - אבל אי מפשילן לאחוריו על החמור שפיר דמי וכן בס"ת ואפילו אם בדעתך לאסור ס"ת אבל בנביאים ובכתובים שפיר דמי מדנקט ס"ת ולא מסתבר לומר משום שריותא דנכרים ולסטים דהא פשיטא דמותר דלמה יהיה אסור ועוד דבהדיא אמר

בירושלמי דסקיא מלאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב עליו:

אלא אסיפא משום לסטים מותר לרכוב עליהם - וה"ה לאחוריו מותר אפילו בלא לסטים:

למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו - ותימה והא אמרי' בפ' התכלת (מנחות דף מא.) ההיא שעתא ודאי רמינן ליה פי' נותנין ציצית בטליתותיהן משום לועג לרש וי"ל דה"פ הכא דמביישין אותם במה שהחיים מצווים והמתים אינם מצווים וגדול המצווה וכו' וההיא דהתכלת היינו דרמו חוטים למתים ועכשיו אנו מסלקין אותן ומאי שנא אומר ר"ת דוקא הם שהיו רגילים כולם בחייהם ללבוש טלית בד' כנפות וללבוש ציצית וגם לכל העוסקים בהם יש להם ציצית והוה לועג לרש אם לא היה להם ציצית או משום דכתיב לדורתם לדור תם אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגינו ללבוש תמיד ציצית אי הוי רמינן להו הוי כמו לועג לרש וכ"ת נשים לאותם שהיה להם בחייהם א"כ יהיה לועג לרש לאחרים ועוד אר"ת ששמע מאנשי לותי"ר דמסירים הציצית דציצית עולה למנין תרי"ג עם ח' חוטין וחמשה קשרים ואם לובש ציצית נראה כאילו קיים כל התורה ומיחזי כשיקרא וזה לא נהירא דגם חיים עתה למה לובשים הלא לא קיימו כל התורה כולה ומיהו י"ל דאנו סומכים על מסכת שמחות (פי"ב) שצוה אבא שאול לבניו הטילו תכלת מאפיליוני ואע"פ שהגמרא חולק עליו יש דברים שאנו מניחין הגמ' שלנו ואנו עושין כספרים החיצונים כמו מחזון ישעיהו כפסיקתא וכמו ויחל שיש בגמ' (מגילה דף לא.) דבתענית קורין ברכות וקללות ובמס' סופרים (פי"ז) מפרש ויחל והריצב"א היה רגיל שלא להסירם מן הכנף אלא לקושרם ולהדקם בתוך הכנף לאפוקי נפשיה מפלוגתא אם הם חייבין בציצית יש להם ציצית ואם לאו הרי הם מכוסין:

שני אריאל מואב - על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה:

דף יח:

בן איש חי אטו כולי עלמא - בספרים מדויקים כתיב חי וקרינן חיל ומן הכתיב דייק הכי שלא כתיב חיל אלא חי:

בתוך הבור - שהוא באמצע הספרים:

סיפרא דבי רב - מהארי דריש שהוא חמור שבספרים:

אלמא ידעי – מדקאמר לעגל קא אתית ולא מצי לשנויי כדלעיל דומה קדים ואמר להו דהיינו דוקא לאלתר אבל כל כך לא היה מקדים דהוא עצמו אינו יודע:

דף יט.

אפי' בשעה ששלום על ישראל - והיינו לאחר מיתתו דלא אתו לאנצויי בהדי המספרים בגנותם מהכא משמע דאיירי לאחר מיתה:

דוגמא השקוה - פרש"י לפי שהיתה גיורת כמותם שהיו גרים וכן משמע בירושלמי דמועד קטן (פ"ג) מהו דוגמא דכוות'. בערוך פירש דוגמא השקוה מי צבע אבל לא היו מרים ממש ולא מחקו התורה עליה אלא ליראה אותה:

דף יט:

מדלגין היינו על גבי ארונות – תימה לפ"ה דפי' גולל כיסוי של ארון דתני' כל אשר יגע על פני השדה לרבות גולל ודופק וא"כ גם הגולל מטמא באהל והיאך היו מדלגין עליו וי"ל דלא קשה דהא תני' בשמחות (פ"ד הלכה כא) כל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה וגולל ודופק אין נזיר מגלח עליהן כדתנן במס' נזיר פרק כהן גדול (נזיר דף נד.) והיה אומר ר"ת דליתי' להני כללי דהא אמר התם רביעית דם אין הנזיר מגלח עליו עד שיהא חצי לוג ואפילו הכי כהן מוזהר עליו כדאמרינן בפרק בהמה המקשה (חולין דף עב.) דרביעית דם הבא מב' מתים טמא ומפקינן ליה מעל כל נפשות מת לא יבא וי"ל דהתם מכל מקום הוי שם טומאה שהנזיר מגלח עליה אבל גולל ודופק אינו כלל בנזיר ולכך אין כהן מוזהר עליו אי נמי הא ברייתא סברה כזקנים הראשונים [נזיר נג.] שהיו אומרי' רביעית דם גם בתגלחת נזיר ומיהו תימא אמאי אין המת מטמא באהל כיון שהכסוי עצמו מקבל טומאה דכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה אם כן מטמא באהל וי"ל דאין מטמא אלא צד חיצון שבו אבל צד פנימי טהור כדתנן במסכת אהלות בפט"ו (משנה ט) חבית שהיא מלאה משקין טהורים ומוקפת צמיד פתיל ועשאה גולל לקבר הנוגע בה מטמא טומאת שבעה והחבית והמשקין טהורין לפי שצד פנימי כולו טהור ומיהו תימה לפ"ה דפירש בפ"ק דערובין (דף טו) גבי אין עושין מבעלי חיים גולל ודופק לקבר ואי גולל היינו כסוי הארון וכי עושין מבעלי חיים כסוי לארון ע"כ פר"ת דגולל היינו מצבה וכן דרך בני אדם ליתן בהמה על הקבר לסימן עד שיתנו עליו מצבה:

רוב ארונות יש להם חלל טפח - וצ"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבה כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בצד הריקן שבו כדאמרינן במסכת אהלות בפ"ז (מ"א) נפש אטומה הנוגע בה מן הצדדין טהור פי' בצד הריקן מפני שטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת ואם היה מקום הטומאה טפח ע"ט על רום טפח הנוגע בה מכל מקום

טמא מפני שהוא כקבר סתום אלמא בקבר סתום אינו מטמא כל סביביו אלא כשיש עליו טפח אבל בטומאה רצוצה אינו מטמא אלא כנגד הטומאה ולא מצד הריקן ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף ק:) יש להאריך:

ולאחותו מה ת"ל - גבי נזיר כתיב על (כל נפשות) [נפש] מת לא יבא וכתיב בתריה לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא וכולהו יתירי נינהו דמנפש מת נפקא ודרשינן לאביו מה תלמוד לומר לגופיה לא איצטריך דהא מנפש מת נפקא כולהו ולא בא אלא להוציא מת מצוה שמותר לטמא בו לאמו מה תלמוד לומר לגופיה לא איצטריך ולהתיר מת מצוה דמלאביו נפקא אלא להביא שאם היה נזיר וכהן שיש עליו שתי קדושות אין הכתוב מזהירו מלטמא אלא לאמו אבל מטמא הוא למת מצוה לאחיו מה תלמוד לומר שאם היה כהן גדול ונזיר דקדושתו חמור דגם בלא נזירות אסור לטמא לקרוביו אעפ"כ לאחיו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ואם אינו ענין לנזיר גרידא ולא לכהן הדיוט נזיר תנהו ענין לכ"ג נזיר ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שאם היה כ"ג ונזיר והלך לשחוט פסחו ולמול את בנו דאיכא מצות טובא אפ"ה לאחותו הוא דאינו מטמא אבל מטמא למת מצוה:

אמרת לא יטמא - מפני שקאי על אדם שהוא נזיר וכהן גדול ועושה פסח משמע דעושה פסח גרידא רשאי לטמא לקרובים ותימה דבזבחים (פי"ב דף ק.) גבי מעשה דיוסף הכהן שמתה אשתו בערב פסח וטמאוהו אחיו בע"כ ופריך מהא ברייתא דהכא דקאמר לא יטמא ומאי פריך דילמא שאני הכא דמיירי דכל קדושות האלו בו כדפרישי' אבל עושה פסחו גרידא אימא רשאי לטמא על כן נראה לפרש אמרת לא יטמא אפי' עושה פסחו גרידא וא"ת מהיכא פשיטא ליה אמרת לא יטמא וי"ל כדפירש"י דלא אתי עשה שאין בו כרת כטומאת קרובים וידחה עשה שיש בו כרת כגון עושה פסח וגם מילה שייך בה כרת וא"ת התם דפריך על מעשה דיוסף הכהן מנ"ל [לתלמודא] דהכא מיירי בעושה פסחו לחוד וי"ל מדלא כייל גבי עושה פסחו כמו גבי אחרים מי שהיה נזיר וכהן הדיוט דמעיקרא נקט נזיר לחוד ואח"כ נזיר וכהן הדיוט וכו' וא"ת מנא ליה (לתלמודא) דהאי קרא בעושה פסחו ולמול את בנו הא קרא כתיב בנזיר וי"ל אם אינו ענין בנזיר דהא כתיבי פסוקים אחרים דמטמא במת מצוה תנהו ענין להולך לשחוט פסחו וכו'. והשר מקוצי מיישב פירש"י דמיירי הכא דיש בו כל הקדושות הללו כו' ומ"מ פריך התם גבי יוסף הכהן דע"כ אף בעושה פסח גרידא אינו רשאי לטמא דאי ס"ד עושה פסח מטמא לקרובים. ולאחותו למה לי למימר דמטמא למת מצוה כיון דמטמא לקרובים אלמא עושה פסחו אינו מעלה עליו שום חומרא טפי א"כ פשיטא דמטמא למת מצוה

וכי תימא מכל מקום צריך קרא דמטמא למת מצוה מפני שיש בו ג' קדושות נזיר וכהן ועושה פסח ולעולם אימא לך דעושה פסח גרידא מטמא לקרובים לא היא דהא כבר שמעינן מלאביו ולאמו ולאחיו דנזיר וכ"ג לא מהני מידי למת מצוה א"כ ע"כ קראי לא אצטריכו אלא למעלה דפסח ולמה לי פשיטא דאי מטמא לקרובים כ"ש למת מצוה ואע"ג דאצטריך קרא דלאמו לכהן הדיוט ונזיר דמטמא למת מצוה אע"ג דכתב קרא דמטמא לקרובים ואצטריך קרא שהן ב' קדושות אע"ג דשמעינן כבר דמעלה דנזיר לא מהני מידי למת מצוה מלאביו ה"מ כהן דקדושתו קדושת עולם ומשום הכי יש לנו לומר כי יש לו שתי קדושות דטפי קדושה ולכך אצטריך קרא אבל עושה פסח שקדושתו לפי שעה אם אתה מתיר לו לקרובים ה"ה למת מצוה מכ"ש דמאי חזית ליתן לו קדושה טפי גבי מת מצוה יותר מן הקרובים. א"נ יש לפרש בקוצר הברייתא מדתניא גרידא על ישראל נזיר ואח"כ נזיר וכהן הדיוט ואח"כ נזיר וכ"ג וא"כ מסברא יש לנו לומר (כי יש) דאינו מטמא לקרובים כמו נזיר וכלהו אינך ודוק מעצמך:

דף כ.

שב ואל תעשה שאני - וא"ת נזיר וכ"ג קום עשה הוא דיטמא למת ותירץ רש"י דקרא גלי לן דלאו דלא יטמא לא נאמר גבי מת מצוה ולא נהירא דא"כ כל מקום דאמרי' שעשה דוחה ל"ת לקרי שב ואל תעשה וכו' והיאך קרי ליה דחייה אימא שאינו דחייה דהתם לא נאמר הלאו ועוד דהא מילה ותמיד ופסח דדחו שבת כדאמרינן פרק אלו דברים (פסחים דף סט:) אלמא מקרי שפיר דחייה. אלא נראה דמנזיר לא גמרינן דמה לנזיר שכן ישנו בשאלה וכן מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל:

זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים - פירש הקונטרס כיון דכבשן בקדרה בטלים מתורת יד להביא טומאה ולא נהירא דא"כ מאי האי דקאמר עלה שלא נכבשו אלא למראה מה נתינת טעם יש דבטלינהו מתורת יד לכך נראה לפרש דטהורים משום דאותן עלין לא חשיבי אוכל שאינן ראויין לאכילה אלא ע"י אותה כבישה בקדרה שלא נכבשו אלא למראה כלומר מה שכבש העלין עמהן לא כבשן אלא להראות שהזיתים נאים וחדשים ומשום הכי טהורים. אבל כבשן להיות ראויין לאכילה משעה שיהו מתוקנין לראיית אכילה טמאים:

תליסר מתיבתא - יש מפרשין תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ' כמו תליסר (חולין מד:) זוזי פשיטי ורש"י פי' בע"א:

וקטנים פטורין מק"ש - פירש הקונטרס קטן שהגיע לחנוך ולא נהירא דהא פ' לולב הגזול (סוכה דף מב.) אמרי' קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין אלמא כשהגיע לחנוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש נמי יש לחייבו יותר מסתמא מדאשכחן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש ונראה לר"ת דמיירי בקטן שלא הגיע לחנוך ומיהו סיפא דקתני וחייבין בתפלה היה ר"י ר"ל דמיירי בקטן שהגיע לחנוך דאי לא הגיע לא הוו להו לחייבו בתפלה ולא נהירא דאם כן לא הוו להו קטנים דומיא דנשים ועבדים שפטורים בכל ענין וקטנים אינם פטורים אלא בשלא הגיע ואין יודע לשמור תפיליו ופי' ר"ת דודאי איירי הכל בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך וא"ת א"כ אמאי תנא קטנים בהדי נשים ועבדים כיון דאין שוין כדפרישית וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו נשים ועבדים וקטנים פטורים מסוכה (סוכה דף כח.):

דף כ:

בתפילה פשיטא כיון דכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה כמצות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דרחמי נינהו - ורש"י לא גריס ליה שהרי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה. ומ"מ יש ליישב דהא הלל דרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא כדאמרינן בסוכה (דף לח.) מי שהיה עבד ואשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהם אומרים דאין השומע פטור מקריאתן כיון שהם פטורים:

אית דגרסי בברכת המזון פשיטא. ומשני כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל:

נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן - פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות צלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ לא יוציאו אחרים ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה:

בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה - פי' אפילו בהרהור כדמשמע בגמ' והיינו טעמא דשרינא טפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר יציאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר יציאת מצרים שלא התירו לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר יציאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן דלימא אמת ויציב ולא לימא ק"ש דהא עדיף דלימא ק"ש דאית ביה נמי מלכות שמים:

יוציא בשפתיו - כיון דשרית ליה הרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור:

כדאשכחן בסיני - פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא מ"מ לאו כדבור דמי לענין שיהא בעל קרי אסור להרהר כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה [סוכה לח:]:

ורב חסדא אמר לאו כדבור דמי - ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרצי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור:

דף כא.

והרי תפלה דדבר שהצבור כו' - וא"ת אמאי שבק בבא דק"ש דקאי בגווה דדבר שהצבור עסוקין בו וקתני אינו מברך לפניה כו'. וי"ל משום רבותא דתפלה פריך מיניה אע"ג דתפלה מעומד ונראה לכל שאין זה עומד כמותם אפילו הכי אמרינן אם לא התחיל לא יתחיל. וא"ת כיון דלא ידע טעמא דבסמוך יקשה גם לרבינא מה לי ק"ש וברכת המזון יותר מתפלה וי"ל דלרבינא ניחא כיון דהרהור כדבור דמי יש להצריכו בק"ש ובברכת המזון שהם מדאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל לרב חסדא כיון דהרהור אינו כלום רק שלא יהא יושב ובטל מה לי ק"ש מה לי תפלה:

הא אי לא אתחיל לא יתחיל - וא"ת אימא דבדבור קאמר הא בהרהור שפיר דמי וי"ל דמשמע דלא יתחיל אפי' בהרהור מדלא קאמר יקצר בדבור או יהרהר באריכות:

הכי גרסי' אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן ולא גרסינן מידי בתר הכי עד אמר רב יהודה אמר רב - ופי' הקונטרס ק"ש דאורייתא כיון שאינו אומר אמת ויציב כדפי' במתניתין ויש ספרים גורסים ק"ש דרבנן הוא. ומשני אלא ק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וכן הגירסא בפ"ה וקשה דבמתניתין פי' דק"ש דאורייתא לכולי עלמא כיון שלא אמר אמת ויציב דבהכי מיירי מתניתין וגם יש

ספרים גורסים שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו וכו' אלא היינו טעמא דק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וגם על גירסא זו קשה כדפירש':

ספק לא אמר אמת ויציב חוזר - ותימה הא ע"כ צריך לומר שהוא מסופק גם מק"ש שאם היה ברור לו מק"ש וספק מאמת ויציב לא יהיה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק"ש ואם כן הואיל ומסופק משניהם יחזור לק"ש דאית בה תרתי מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דליכא אלא חדא כדאמר בסמוך גבי מתני'. ואומר ר"י דודאי מתני' גבי בעל קרי שידענו בו שלא אמר ק"ש ולא אמת ויציב כלל ואנו רוצים להתיר לו הלכך טוב הוא יותר שיאמר ק"ש דאיכא תרתי אבל הכא שהוא ספק אם אמר אמת ויציב ומספקא ליה אם אמר שניהם כדפרישית טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק"ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתקן הכל דאם קרא כבר אמת ויציב גם קרא ק"ש כבר דמסתמא התפלל כדרך תפלה ק"ש ואח"כ אמת ויציב ויצא ידי שתיהן וכי נמי תימא דלא אמר כבר שתיהן מ"מ שמא אמר ק"ש ולא אמר אמת ויציב שזה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמצא שהשלים הכל וכי תימא שמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שניהם אבל אם יאמר ק"ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק"ש אחרת ולא יצא כלל במה שעושה עתה ואם ברור שלא אמר כבר ק"ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק"ש ואם כן כשיאמר מעתה ק"ש לא תקן כלל ולא יצא מדי ספקו עוד אמר הר"ר שמעון דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב אבל ברור הוא שקרא ק"ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר"ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעם אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב:

ההוא בדברי תורה כתיב - והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ב.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא:

ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום - אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל אבל ודאי התפלל לא תדע דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ונזכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו:

דף כא:

עד שלא יגיע שליח צבור למודים - וטעמא לפי שצריך לשוח עם הצבור שלא יראה ככופר במי שהצבור משתחוין לו והוא הדין נמי אם יגיע למודים כששליח צבור יגיע למודים דשפיר דמי כיון שהוא משתחוה עם חביריו אבל אין גמרא פסיקא ליה כי האי גוונא אבל אין נראה דמשום מודים דרבנן נקט הכי שמצוה לענות שזה לא מצינו לו עיקר בגמ' ור"ת היה רגיל כשהיה מתפלל ביחיד כשהחזן מגיע למודים היה כורע עם הקהל בלא אמירה כלל ודוקא באמצע ברכה אבל בסוף ברכה לא דאמר לקמן (דף לד.) דאסור לשחות בסוף כל ברכה וברכה מיהו לכתחלה אין לעשות כן כדמשמע הכא וכתב רש"י בסוכה פרק לולב הגזול (סוכה דף לח:) דאדם המתפלל ושמע מפי החזן קדיש או קדושה אינו יכול להפסיק ולענות עם הצבור אלא ישתוק וימתין מעט דשומע כעונה וי"ל דלכתחלה אין לעשות כן דענייה חשיבא טפי הדור מצוה. ור"ת ור"י היו אומרים דאדרבה אי שומע כעונה הוי הפסקה אם שותק. ומ"מ נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג. בירושלמי פרק תפלת השחר קאמר לא התפלל ובא ומצאן מתפללין מוסף אם היה יודע שיהיה מתפלל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ כדי לענות אמן מתפלל אם לאו לא יתפלל. באיזה אמן אמרו פליגי ביה תרי אמוראי חד אמר באמן של האל הקדוש וחד אמר באמן של שומע תפלה ולא פליגי כאן בחול כאן בשבת והא דאמרינן באמן של שומע תפלה היינו בחול לכך יש ליזהר לענות אמן בהאל הקדוש וגם לענות אמן בשומע תפלה ומתוך הירושלמי משמע שהיו רגילין לומר י"ח ברכות שלמות במוסף של חול כגון בר"ח ובחול המועד ומיהו אנן סמכינן אהא דאמר פרק תפלת השחר (לקמן דף כט.) דקאמר תמני סרי תקון תשסרי לא תקון ומה שאנו אומרים עננו בין גואל לרופא לא קשה שאינו אלא לש"ץ אבל יחיד כוללה בש"ת ועוד אומר הר"ר חיים דאיתא בתוספתא (דפ' ת"ה) בהדיא כמנהגנו דקאמר התם ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וח"ה ערבית ושחרית מתפלל י"ח שלמות ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירים אותו ובמוספים מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע ובירושלמי נמי י"ל דטעות סופר הוא ול"ג של מוסף אלא בא ומצאן מתפללים וכן משמע בירושלמי פרק מי שמתו דגם זו המימרא כתובה שם ולא הזכיר של מוסף כלל:

אין יחיד מתפלל קדושה - וכן הלכה אבל המתפלל י"ח עם החזן לכשיגיע ש"ץ לקדושה יאמר עם השליח צבור נקדש וכל הקדושה משלם יכול לענות עם הצבור דאין זה קרוי יחיד:

דף כב:

ונחזי עזרא היכן תקן - בהרבה מקומות גבי שאר תקנות לא פריך גמרא הכי אלא שאני הכא דדבר הרגיל בכל יום הוא על כן אנו זכורים:

ולית הלכתא כוותיה - דטבילה בכל יום ארבעים סאה אלא אפילו לאחרים נמי סגי בתשעה קבין אי נמי הכי פירושו ולית הלכתא כוותיה אלא כר' יהודה בן בתירא דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה וי"מ דוקא לתורה אבל לתפלה צריך טבילה ופי' ר"י דלא שנא והטובל בערב יוה"כ אין לו לברך והמברך הוה ברכה לבטלה:

והא זבח רשעים תועבה - פר"י דדוקא במקום שהיה יכול להסתפק ולתלות שיש שם צואה:

אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה - והוי מעוות לא יוכל לתקן ור"י פי' דיחזור ויתפלל:

ממתין עד שיכלו המים - במשתין על גבי קרקע או ע"ג בגדים ואין שם טופח ע"מ להטפיח כדמשמע לקמן (ד' כה.) כגון דעביד טיף טיף שנבלעין מהרה כן פי' הרב רבי יוסף ומיהו נראה אפילו אם יש בהן טופח על מנת להטפיח מותרין כיון דמדאורייתא אינן אסורין אלא כנגד העמוד בלבד ורבנן הוא דגזור וכיון שעומד כבר בתפלתו לא אטרחוהו רבנן לחזור בתפלה:

דף כג.

אלא דכולי עלמא חוזר לראש - וה"ה דהו"מ לאוקמי דכולי עלמא אין חוזר לראש ומדלא מוקי הכי ש"מ דהלכה דחוזר לראש וכן לקמן בהדיא אמר ר' אבהו חוזר לראש ותימה דבמסכת ר"ה (דף לד:) א"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בט' שעות ביום יצא אלמא תקיעות מצטרפות אע"ג דשהה כדי לעשות כולם וכן במגילה (פ"ב ד' יח:) נמי דאמרינן אמר רב אין הלכה כרבי מונא דאמר אם שהה חוזר לראש דקאמר נקוט דרב ביבי בידך ואומר השר מקוצי דיש לחלק דשאני הכא דאין ראוי לקרות וכן לקמן (ד' כד:) דרבי אבהו אזל במבואות המטונפות דהתם כ"ע מודו דחוזר לראש אבל היכא דגברא חזי כמו מגילה ושופר כולי עלמא מודו דאינו חוזר לראש אלא למקום שפסק ורבינו יהודה פירש דהכא לא מצי למימר דכולי עלמא דאין חוזר לראש ובדשהה קמיפלגי דהא לכ"ע הוי גברא חזי כיון דאינו חוזר לראש אבל ודאי אי הו"מ למימר הכי הוה אמר ליה:

חיישינן שמא יפנה בהן ואסור - ודוקא בבית הכסא קבוע חיישינן שמא יפנה בהן אבל בבית הכסא עראי שאין רגילים לפנות שם מותר להשתין בהן ולא חיישינן שמא יפנה

בהן והא דתניא לקמן לא ישתין בהן אפילו בבית הכסא עראי היינו דוקא כשאוחזן בידו דחיישינן שמא ישפשף בהן הניצוצות אם יפלו מים על רגליו או יגע באמה:
שהרי פכין קטנים מצילין באהל המת - ועל כרחך מטעם אויר הוא דאי לית בהו אויר כלל לא היו מצילין דהוי כמו אוכלין שגבלן בטיט שמקבלין טומאה באהל המת:

דף כג:

דברים שהתרתי לך כאן כו' - ולא בעי לשנויי דברים שהתרתי לך בבית הכסא עראי אסרתי לך בקבוע דאסור לפנות בגדולים והתפילין בראשו אבל להשתין מותר משום דלא אשכחן בברייתא אבל הך דטפח וטפחיים אשכחן ליה בברייתא בהדיא הר"ר יוסף:

דף כד.

והא תני רבי חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו - ואם תאמר אימא בכובע שלא כנגד ראשו שהרי בברייתא דלעיל נמי תני תחת מראשותיו ולא פריך מיניה משום דמצינן לפרושי שלא כנגד ראשו ואומר הרב דא"כ מאי איריא בכובע אפילו שלא בכובע נמי אלא ש"מ דמיירי אפילו כנגד ראשו ומ"מ קשיא לישני דמיירי באשתו עמו דבעיא כלי בתוך כלי וצ"ע:
שנים שהיו ישנים במטה - וא"ת והלא רואה ערות עצמו וי"ל שיוציא ראשו לחוץ וא"ת והרי לבו רואה את הערוה וי"ל דקסבר לבו רואה את הערוה מותר אי נמי חוצץ בבגדו כנגד לבו:
והתניא היה ישן במטה ובני ביתו וכו' - פי' רש"י אשתו בכלל ביתו ולא נהירא חדא דלא אשכחן אשתו דמקריא בני ביתו ועוד לפירושו הול"ל והא קתני כאן כיון דאברייתא דלעיל קאי אבל מדקאמר והתניא משמע דברייתא אחרת היא ואומר ה"ר יוסף דגרסינן היה ישן במטה ואשתו ישנה בצדו לא יחזיר פניו ויקרא אא"כ היתה טלית מפסקת בינו לבינה:

דף כד:

וממשמש בבגדו - פרש"י להעביר הכינה העוקצתו אבל לא מתעטף אם נפלה טליתו ותרי מילי נינהו. ור"ח פי' דחדא מילתא היא פי' ממשמש בבגדו תקן שלא יפול מעל ראשו אבל אם נפל מעל ראשו לא היה מתעטף שהרי היא הפסקה אם מתעטף כיון שנפל לגמרי אבל לתקן קצת שלא יפול לא הוי הפסקה:
ואומר רבון העולמים - מיד באמצע תפלתו ואח"כ מתחיל ממקום שפסק:

אמר ליה לדידי לא סבירא לי - פירוש משום תרתי מילי חדא דסבירנא דאינו חוזר לראש דאמר רבי יוחנן (ר"ה דף ל"ד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות יצא ועוד דסבירא לי מניח ידו על פיו ואם כן הוי ליה ראוי אלא לדידך דסבירא לך דחייב להפסיק וכו':
בחבלי השוא - כלומר בחנם מושכים עליהם עון כי טוב היה שלא היו מקיימין אותו כלל:

דף כה.

פסק רבינו חננאל כרב חסדא דאסור לקרות ק"ש אפילו צואה תחת בגדו על בשרו וס"ל כל עצמותי תאמרנה (תהילים ל"ה:י') דאע"ג דר' חסדא תלמיד דר' הונא הוה לחומרא אזלינן ורב אלפס פסק כרב הונא מדאקשי גמרא מיניה ביומא פרק הממונה (ד ל.):
לית הלכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא כו' - פרש"י לית הלכתא כי הא מתניתא דלעיל דאסרה צואת כלבים וחזירים אפי' בשאין בהם עורות אבל בצואת אדם לא שייך ואסור בכל ענין משמע אבל בצואת תרנגולים לא איירי רבא ובאידך ברייתא לא גרס צואת תרנגולים כלל ולא פליג בהא אמתניתא דלעיל ולפי זה יש לאסור צואת תרנגולין ואומר רבינו יהודה דדוקא כשהן בלול שלהם שיש שם סרחון גדול אבל בתרנגולים ההולכים בבית אין חוששין. ובירושלמי יש דבאדומים בלבד יש לחוש ולא ידעינן לפרש ועוד קאמר מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות ר' שמואל ברבי יצחק אומר ובלבד של חמור:
ריח רע שאין לו עיקר - י"מ דבתי כסאות שלנו בעומק אם יש בהן מחיצה מפסקת הויא כמו ריח רע שאין לו עיקר כמו בתי כסאות דפרסאי לקמן (ד' כו.):
לית הלכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא כו' - פרש"י לית הלכתא כי הא מתניתא דלעיל דאסרה צואת כלבים וחזירים אפי' בשאין בהם עורות אבל בצואת אדם לא שייך ואסור בכל ענין משמע אבל בצואת תרנגולים לא איירי רבא ובאידך ברייתא לא גרס צואת תרנגולים כלל ולא פליג בהא אמתניתא דלעיל ולפי זה יש לאסור צואת תרנגולין ואומר רבינו יהודה דדוקא כשהן בלול שלהם שיש שם סרחון גדול אבל בתרנגולים ההולכים בבית אין חוששין. ובירושלמי יש דבאדומים בלבד יש לחוש ולא ידעינן לפרש ועוד קאמר מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות ר' שמואל ברבי יצחק אומר ובלבד של חמור:

דף כה:

והרי לבו רואה את הערוה - פירש ר"י מדפריך גמרא הכי בפשיטות משמע דלבו רואה את הערוה אסור אלא דרבינו שמעיה תלמידו של רש"י פסק כת"ק דלבו רואה את הערוה

מותר ומיהו בסמוך משמע דאסור דלא פליגי הני אמוראי אלא בעקבו רואה את הערוה אבל בלבו רואה את הערוה כ"ע מודו דאסור:

והלכתא נוגע עקבו אסור - וטעמא דגזרינן נוגע עקבו שמא יגע בידיו:

גרף של רעי - פי' רש"י של חרס בלוע משמע לפירושו אבל כלי דלא בלע כגון זכוכית אפשר דשרי:

ובלבד שיטיל בהן רביעית מים – אבל בגרף אפשר דלא מהני מים:

דף כו.

ספר תורה עושה לו מחיצה - ודוקא ספר תורה וגם בחומשים יש להחמיר כמו בספר תורה אבל בשאר ספרים דיין בכסוי בעלמא:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות וכו' תפלת המנחה עד הערב - וא"ת אמאי לא קתני גבי תפלת המנחה כל היום כמו גבי תפלת המוספין וי"ל דזמן מוספין הוא כל היום אפילו משחרית שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת מוספין יכול להתפלל מיד מן הבקר מה שאין כן במנחה אלא משש שעות ומחצה והכי נמי בפ"ק דע"ג (ד' ד:) לא ליצלי איניש צלותא דמוספין בתלת שעי קמייתא בריש שתא ביחיד כו' אלמא בשאר ימות השנה יכול להתפלל ולהכי מקדים תפלת המנחה לתפלת המוספין משום שהיא תדירה בכל יום אע"פ שתפלת מוספין קודמת:

טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים - וא"ת והאמר רב לקמן (ד' כז ב) תפלת ערבית רשות וקי"ל כותיה באיסורי ועוד קשה דאמר לקמן (ד' ל ב) טעה ולא התפלל יעלה ויבוא בלילה אין מחזירים אותו משום דאין מקדשין את החדש בלילה ולמה ליה האי טעמא תיפוק ליה דתפלת ערבית רשות וי"ל הא דאמרינן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מצוה אחרת והיא עוברת דאז אמרינן תדחה תפלת ערבית מפניה אבל לחנם אין לו לבטלה ומיהו אם איחר עד המנחה נראה דעבר זמנו בטל קרבנו כיון ששהה כל כך ולאחר ב' תפלות לא מצינו שתיקנו חכמים לחזור ולהתפלל אם שכח ואפילו תפלה אחת אם בטל במזיד לא יוכל לתקן ובסמוך קרי ליה מעוות לא יוכל לתקון:

איבעיא להו טעה ולא התפלל תפלת מנחה כו' - לא בעי אם טעה ולא התפלל תפלת מוסף דהא ודאי אינו מתפלל בערבית דהיאך יקרא את הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף וגם לא תיקנו שבע ברכות של מוסף אלא משום ונשלמה פרים שפתינו ובזה ודאי עבר

זמנו בטל קרבנו אבל שאר תפלות דרחמי נינהו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין כאן עבר זמנו בתפלה אחרת:

דף כו:

טעה ולא התפלל מנחה בע"ש וכו' טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל ערבית שתים - דהיינו של מוצאי שבת ומבדיל בראשונה וכו'. כתב רבינו יהודה אם טעה ולא הזכיר ר"ח במנחה לא יתפלל עוד בלילה דלמה יתפלל עוד הרי כבר התפלל כל תפלת המנחה מבעוד יום לבד ר"ח שלא הזכיר א"כ אין מרויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ר"ח הרי לא יזכיר עוד תפלת ר"ח וי"ח כבר התפלל ולא דמי להא דאמר הכא טעה ולא התפלל מנחה בשבת דמתפלל ערבית בחול שתים פירוש של חול משום שלא התפלל כלל א"כ ירויח תפלת י"ח כשמתפלל במ"ש אע"פ שלא יזכיר של שבת וא"ת והלא הוא מתפלל יותר ממה שהוא חייב להתפלל שלא היה לו להתפלל כי אם ז' ברכות והוא מתפלל י"ח בכך אין לחוש שגם בשבת היה דין שיתפלל כל י"ח רק שלא הצריכוהו מפני הטורח נמצא שמרויח כל תפלתו אבל כשטעה ולא הזכיר של ר"ח כבר התפלל א"כ לא ירויח כלום אם יתפלל במוצאי ר"ח (דהא) [וה"ה] נמי אם התפלל במנחה בשבת י"ח שלמות ולא הזכיר של שבת נראה דלמ"ש לא יתפלל שתים דכבר התפלל י"ח ברכות ומיהו ברב אלפס לא משמע כן דאפי' היכא דאינו מרויח כלום מצריך להתפלל פעם אחרת וזה לשונו שכתב אהא דקאמר שמבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דאיבעי ליה לאקדומי תפלת שניה בריש (דהכי) [דהיא] חובה וכיון דלא אבדיל ברישא ואבדיל בבתרייתא גלי דעתיה דהך בתרייתא היא חובה הלכך בעי למהדר ולצלויי זימנא אחריתי כדי להקדים חובת שעתיה ברישא ואי אבדיל בתרוייהו אע"ג דלא מיבעי ליה למעבד הכי לא מחוייב לאהדורי ואי לא אבדיל אפילו בחדא מנהון לא מהדרינן ליה דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס עכ"ל אלמא דמצריך להתפלל זימנא אחריתי אע"ג שלא יחזור ויתפלל פעם שניה יותר מבראשונה. כך היה נראה לה"ר משה מאלאוו"ר מתוך לשון האלפסי:

קשיא - תימה אמאי לא משני דמיירי קודם שהעשירו דאמרינן לקמן בפרק אין עומדין (דף לג.) העשירו קבעוה על הכוס וי"ל דלא אשכחן ברייתא דנשנית בין שתי תקנות:

יצחק תקן תפלת המנחה - ואע"ג דאמרינן (יומא כח:) צלותא דאברהם מכי שחרי כתלי וי"ל היינו אחר שתקנה יצחק:

ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטוף - תימה דבפ"ק דע"ז (ד' ז: וע"ש) מוכיח דשיחה [זו] תפלה מויצא יצחק לשוח בשדה י"ל דכיוצא בו מצינו במגילה (פ"ק ד' יג.) ויהי אומן את הדסה ואין הדסים אלא צדיקים דכתיב והוא עומד בין ההדסים ובפרק חלק (סנהדרין ד' צג.) הוא אומר להיפך:

יעקב תקן תפלת ערבית - תימה דאמר בפרק גיד הנשה (חולין ד' צא:) וילך חרנה כי מטי לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכו' אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למהדר וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו זמן תפלה עד צאת הכוכבים ולפי מה שפירשנו דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה ניחא ויפה מנהג שלנו דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קצת:

עד פלג המנחה – תימה מנא ליה הא בשלמא עד תשע שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנא ליה וי"ל דר' יהודה ס"ל דתפלה כנגד קטרת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך (תהילים קמ"א:ב'):

איבעיא להו עד ועד בכלל וכו' - תימה דאמר בנדה פרק הרואה כתם (נדה ד' נח:) כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מכגריס של כתמים אלמא עד ולא עד בכלל וי"ל אי אמרי' עד ועד בכלל יש בו גם חומרא שיתפלל ולא אמרי' עבר זמנו בטל קרבנו ואפי' במזיד:

דף כז.

תא שמע ושל מוספין כל היום ורבי יהודה אומר עד שבע שעות ותניא היו לפניו וכו' - ולא גרסי' אימא סיפא ושל וכו' שאינו במשנה שדברי רבי יהודה שאמר עד שבע שעות אינו במשנה ויש ספרים שהגיהו אותו במשנה ומיהו בכל הספרים הישנים אינו. וא"ת ורבי למה לא הזכיר אותו במשנה וי"ל משום דלא ס"ל כוותיה בהא דאמר עד שבע שעות אבל בהא דקאמר עד ארבע שעות ס"ל כוותיה משום דתנן בבחירתא כוותיה ובההיא דפלג המנחה נמי משום דאמרינן לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד דהכי פירושא דעבד כר' יהודה (עבד) דאמר מפלג המנחה ליליא הוא עבד ומשום הכי מנחה לא אבל אין לפרש הכל בתפלת המנחה ועבד כרבי יהודה שהתפלל מנחה קודם פלג דפשיטא דרבנן מודו בשיעורו דרבי יהודה:

דרב צלי של שבת בע"ש - תימה דהא אמרינן בפרק במה מדליקין (שבת ד' כג:) ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. ויש לומר דהתם בשאינו מקבל עליו שבת מיד אבל הכא מיירי שמקבל עליו שבת מיד הלכך לא הויא הקדמה וטעמא משום דס"ל כרבי יהודה וכן הנך דלקמן שהתפללו של מ"ש בשבת היינו משום דסבירא להו כרבי יהודה לענין תפלת

הערב שהיא שעה ורביע קודם הלילה אעפ"כ [אין] אסור לעשות מלאכה במ"ש מיד לאחר פלג המנחה וכן לענין תוספת שבת (וט' באב) וי"ה דקי"ל שהוא מן התורה אם כן לא צריך שיעור גדול כל כך:

דף כז:

ולא אחורי רבו - פירש רש"י משום יוהרא ויש מפרש שנראה כמשתחוה לרבו:
והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום - פירוש כשאר בני אדם שאינו אומר שלום עליך רבי והיינו דאמרינן (ב"ק דף עג:) כדי שאילת תלמיד לרב אי נמי ההוא לכתחלה קאמר ובתלמיד חבר דשרי ככל הני דלקמן:
הואיל והתפללו וכו' - הכא נמי נימא לענין חומרא ואמאי שרי ליה ובקונטרס פי'בפנים אחר:
שאני צבור - אע"ג דלא מטא זמן אין איסורה איסור בעשיית מלאכה אף על גב דטעותא הוא:
צלי של מוצאי שבת וכו' - יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות במוצאי שבת כגון ללכת למול תינוק ולא יהיה לו יין להבדלה אם לא יקדים דודאי צריך להוסיף מחול על הקדש דאורייתא אבל בחנם לא ופשיטא שלא היו ממהרים להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם חשיכה:
הלכה כדברי האומר רשות - לאו דוקא רשות אלא כדפרישית לעיל (ד' כו.) ולכך נקרא רשות לבטלה עבור מצוה אחרת העוברת:
והלכתא כוותיה דרב - ונראה דלכך תקנו פסוקים וקדיש בין גאולה לתפלה דרשות היא [ע' תוס' ד: ד"ה אמר ר"י]:

דף כח.

ושל מוספין כל היום - הקשה הרב רבינו שמשון ז"ל דאמרי' בפרק תמיד נשחט (פסחים דף נח.) מוספין בשש בזיכין בשבע וכ"ת ה"מ למצוה אבל דיעבד כל יומא נמי זמניה הוא הרי בתמורה (פ"ב ד' יד) משמע שהמוספין היו נשחטין עם התמיד ונקטרין עמו. ותירץ דהתם מיירי בשבת:
הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף - מכאן יש ליזהר ביוה"כ להתפלל תפלת שחרית קודם שש שעות ומחצה דהיינו קודם שיגיע שעת המנחה דאל"כ היו צריכין להתפלל תפלת המנחה קודם והר"י אומר דאינו צריך דהא דקאמר שיתפלל תפלת המנחה קודם היינו כשיש לו לעשות צרכיו שלא יוכל להתפלל תפלת המנחה

בזמנה וצריך להתפלל שניהם מיד כגון שהיה לו לילך לסעודה גדולה כמו לנשואין ומתיירא שמא ימשוך בסעודתו או שישתכר אבל אם היה לו שהות להתפלל אחר תפלת מוסף תפלת המנחה בזמנה אין לו להקדים תפלת המנחה אלא יתפלל כסדר מוסף ואח"כ מנחה:

כדמתרגם רב יוסף על דאחרו זמני מועדיא - ואי משתעי ברגלים אין שייך לומר לשון איחור שהרי אין להם תשלומין אלא ע"כ בתפלה משתעי קרא:

דף כח:

כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לטעום כלום וכו' - ואית ליה לרבי יהושע מפסיקין ואפילו מן האכילה ולא היא:

דף כט.

לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו - והכי קי"ל ויש ספרים דמסיק ה"מ במתא אבל בדרך שרי כדמשמע במכילתין גבי רבי יוסי וכו':

ונכללה בהביננו - והא דאמרינן בפ"ק דנדה (דף ח:) כל השנה כולה מתפלל אדם י"ח חוץ ממוצאי יה"כ מפני טורח צבור מפני התענית וי"א שמתפללים י"ח שלימות מפני שצ"ל הבדלה בחונן הדעת ותימה אמאי לא פריך ונכללה בהביננו וי"ל דלא דמי דהתם כל השנה כולה מתפלל י"ח ואין לנו להקשות ונכללה מכלל כדי לשנות המנהג של כל השנה אבל הכא שכל השנה מתפלל הביננו פריך שפיר למה לי לשנות המנהג בשביל אתה חוננתנו ונכללה בהביננו:

מפני שיכול לאומרה בשו"ת - כדאמר [לקמן (לא.)] (עו"ג דף ח) שואל אדם צרכיו בשו"ת ודוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מים דהוא מעין תפלה וכן שאלה אבל הזכרה והבדלה ושאר שבחים אסור שאינה מעין שו"ת ונראה שכל האומר ברוך אתה ה' שו"ת אחר שסיים דברי תחנונים מיושב מגונה כדאמרי' (מגילה דף יח.) מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כלומר להוסיף ברכות על אלו ואפילו אם בא להתפלל שמנה עשרה עוד פעם אחרת אסור שנראה כמוסיף על הברכות והא דאמר לעיל (דף כא.) ולואי שיתפלל אדם כל היום היינו דוקא ספק התפלל אבל ודאי אוקמינן לעיל שפוסק אפי' באמצע ברכה כשמואל בפרק מי שמתו (שה) ומה ששליח צבור שונה בהן היינו להוציא רבים ידי חובתן ומה שמתפלל בלחש היינו כדי להסדיר תפלתו כדמוקמינן בפרק בתרא דר"ה (דף לד:):

דף כט:

הא דאדכר (**אחר**) [**בתר**] **שומע תפלה** - אז ודאי מחזירין אותו מיהו אם לא עקר רגליו אינו צריך לחזור לראש ולא לברכת השנים אלא חוזר לשומע תפלה וכן משמע בירושלמי פ' אין עומדין דקאמר אם לא שאל בברכת השנים מחזירין אותו ולהיכן חוזר ר' שמעון בשם ר' יוחנן אמר בר"ח אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לעבודה ה"נ אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה אלמא משמע בהדיא דאינו חוזר אלא לשומע תפלה כי לא עקר רגליו מיהו הירושלמי פליג אגמרא דידן בגבורות גשמים דהכא קתני לא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו ולא קאמר לאומרו בשומע תפלה וברושל' קאמר אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפלה ודכוותה אם לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מזכיר בשומע תפלה ומה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה הזכרה שהיא מריוח לא כ"ש אלמא דבהדיא איתא התם דחוזר בגבורות גשמים לשומע תפלה ואפשר להיות שהגמרא שלנו לא חשש לפרשו משום הקל וחומר כדאיתא בירושלמי והא דקתני לא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו איירי שלא הזכיר כלל בשומע תפלה והא ליתא דהא במסקנא מוקי האי מימרא בנזכר קודם שומע תפלה משום פירכא דשאלה ובירושלמי קאמר היה עומד בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו פי' בימות הקיץ ופריך והא תניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר והכי פריך כי היכי דאם לא הזכיר כלל מטל אינו עיכוב ואם היה רוצה להזכיר מזכיר ה"נ אם עמד בטל והזכיר של גשם אין לחוש דלא גרע מלא הזכיר טל כלל ומשני דלא דמי ההוא דמקל ומצלי להההוא דמצלי ולא מקל פי' מקלל כלומר אינו דומה כשעומד בטל והזכיר של גשם שהוא סימן קללה למי שאינו מזכיר כלל לא טל ולא גשם שאינו מקלל וכן הלכה למעשה שאם עומד בשל טל והזכיר של גשם דמחזירין אותו ואם לא הזכיר משניהם כלל אין מחזירין אותו והדר קאמר בירושלמי קאי בגשם והזכיר בשל טל אין מחזירין אותו ופריך מהכא והתניא או שלא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו ומשני הא דאדכר הא דלא אדכר הא דלא אדכר לא טל ולא מטר לכך מחזירין אותו הא דהזכיר של טל ומטר ולא נהירא דפשיטא אם הזכיר שניהם דאין מחזירין אותו ואם לא הזכיר כלל פשיטא דמחזירין אותו אלא ודאי יש לפרש הא דאדכר טל הא דלא אדכר כלל לא טל ולא מטר לפיכך מחזירין אותו אבל אם הזכיר טל אף בימות הגשמים אין מחזירין אותו לכך יש בני אדם שאומרים כל שעה טל מתוך שהם רגילים אם כן בימות הגשמים אם שכח מוריד הגשם אין מחזירין אותו:

טעה ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה חוזר לעבודה - ובהלכות גדולות פי' דוקא ביחיד אבל בצבור אינו חוזר מפני ששומעה מש"צ מיהו צריך לדקדק מפי החזן כל אות ואות של תפלה אע"פ שהוא בקי דהא אמרינן בראש השנה (פ"ד דף לד:) כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא הבקי ואע"ג דאמרינן התם לא פטר רבן גמליאל אלא העם שבשדות משום דאניסי וטרידי אבל טעה לא יש לומר היינו שלא התפלל כלל אבל היכא שהתפלל כבר לא חשבינן ליה כאילו לא התפלל כלל וה"ה לכל דבר שמחזירין אותו אי הדר שמע ליה משלוחא דצבורא מראש ועד סוף נפיק והרב ר"מ פסק דוקא שכח להזכיר של ר"ח אבל שכח ברכה שלמה מחזירין אותו ואינו יוצא בשמיעתו משליח צבור (וע"ע תוס' ר"ה לד: ד"ה כך):

איכא דאמרי אמר רב נחמן וכו' - רב אלפס פסק כאיכא דאמרי דברגיל לומר תחנונים ולא עקר רגליו אינו חוזר לראש ואם אינו רגיל גם כי לא עקר רגליו חוזר לראש ואם עקר גם כי רגיל לומר תחנונים כמו אלהי נצור לשוני חוזר לראש:

כל שאינו יכול לומר תחנונים - פי' ר"ח דאם יכול לומר לשון תחנונים אפי' עליו כמשא הוי תפלה מעליא דלא בעינן אלא לשון תחנונים בלבד:

דף ל.

והיכי מצלי לה - אתפלת הדרך קאי ורב ששת אמר אפי' מהלך וקי"ל כרב ששת ומיהו בתוספ' פסק ה"ר יוסף כרב חסדא וכן רב אלפס פי' דרב חסדא עדיפא ליה טפי:

מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה - תימה לימא דאיכא בינייהו דתפלה קצרה אינו מתפלל אלא במקום סכנה והביננו מתפלל אפילו שלא במקום סכנה וי"ל דהכי קא בעי מאי בינייהו כל א' במקומו תפלה קצרה במקום סכנה והביננו שלא במקום סכנה:

הלכה כרבי - שלא ירד למטה ואפי' שלא במקום סכנה ואפילו במהלך מתפלל ואינו צריך להחזיר פניו כנגד ירושלים:

היה עומד בח"ל יכוין כנגד ארץ ישראל - ול"ג לבו דאפניו קאי כדקתני סיפא היה עומד במזרח מחזיר פניו למערב:

לתלפיות תל שכל פיות פונים בו - וכהך שמעתתא קי"ל וכן מסקינן בלא יחפור (ב"ב כה:) דקאמר אתון דקיימיתון לצפונא דא"י אדרימו ולא כהני אמוראי דלעיל (שם) דפליגי אי השכינה במזרח או במערב עכשיו אנו במערבה של א"י על כן אנו פונין למזרח:

אבוה דשמואל ולוי הוו מקדמי ומצלו - פירש רש"י קודם עמוד השחר ולא נראה דאם כן לא היו יוצאין בו כלל דעדיין אינו יום לכך נראה כפי' ר"ח דמשעלה עמוד השחר קאמר והוו מקדמי קודם הנץ החמה קאמר ועדיין אינו עיקר זמן תפלה:

מסמך גאולה לתפלה עדיף - מלהתפלל מעומד והכי פסקי בה"ג הלכה כר"ש בן אלעזר ומשמע די"ח ברכות מותר להתפלל בדרך במהלך ואין צריך לעמוד וא"ת ומ"ש מהביננו דמסקינן לעיל דמעומד דוקא וי"ל דשאני הביננו שהיא קצרה ואין כאן בטול דרך כ"כ כמו בי"ח ברכות ועוד פירש הר"ם דהכא כי הדר לביתיה מצלי מעומד כדאמרינן בסמוך רב אשי מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב כדי לקרות ק"ש בשעתה וכי הדר לביתי' מצלי מעומד ור"ח פסק כאבוה דשמואל ולוי ומיהו מדקאמר רב אשי לא חזינן לרבנן קשישי דקא עבדי הכי משמע דאין הלכה כמותם:

דף ל:

ה"ג אין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע - אלא הלכה כרבנן וכן פסק ר"ח דלהכי מייתי רבי אמי ור' אסי שהיו מתפללים ביחיד כרבנן ביני עמודי דגרסי לאשמעינן דהלכה כרבנן:

והתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו - ל"ג ליה דהא אמרינן בסמוך טעה ולא הזכיר של ר"ח אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין כו' אי נמי אי איתא אגב אחרינא נקט ליה:

כמה ישהה בין תפלה לתפלה - כגון אדם שטעה ורוצה להתפלל שנית וכן בין תפלת שחרית לתפלת המוספין:

כדי שתתחולל דעתו עליו - ומפרש בירושלמי דהיינו כשילך ארבע אמות:

לפי שאין מקדשין את החדש כו' - פי' לעיל בריש פרקין (כו א) מה שמקשין ותיפוק ליה משום רשות משום דהיינו דוקא לעשות מצוה אחרת עוברת וי"מ דוקא בלילה ראשונה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין החדש בלילה אבל בלילה שניה מחזירין אותו שכבר מקודש מיום שלפניו ולא נראה לחלק:

מסתברא מילתא דרב בחדש מלא - כלומר שהיה אותו שלפניו מלא דאז יכול לאומרה בערבית של מחר שהוא עיקר והיה אומר ה"ר יצחק לכל דבר שאמרו חכמים אין מחזירין אותו כגון יעלה ויבא בערבית ועל הנסים לא מיבעיא אם עקר רגליו ופתח בברכה שלאחריה דאין מחזירין אותו אלא אפילו לא עקר אלא שסיים אותה ברכה שתקנו בה לאומרה אין מחזירין אותו ולא נהירא לרבינו אלחנן דהא חזינן בברכת המזון דאותן

שאמרו חכמים מחזירין וגם אותן שאין מחזירין שוין היכא דלא עקר רגליו כדאמר לקמן (מט א) אם שכח של שבת וסיים הברכה כולה ועדיין לא התחיל בברכת הטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן שבתות למנוחה כו' וקאמר נמי התם אם טעה ולא הזכיר של ר"ח קודם שעקר רגליו דהיינו קודם שיתחיל ברכת הטוב והמטיב דאותה קורא עקר רגליו אומר ברוך אשר נתן ראשי חדשים וכו' אלמא היכא דלא עקר אלו ואלו שוין ואם עקר רגליו שהתחיל בברכת הטוב והמטיב של שבת חוזר לראש ושל ר"ח מעוות לא יוכל לתקון והכי נמי יחזור באותה ברכה אם לא התחיל בברכה שלאחריה. ומיהו אין ראיה מהתם דשאני התם בברכת המזון שכבר בירך ג' ברכות וברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא על כן אין מחזירין אותו לגמרי כי אין דומה שם הפסק כל כך ואין להביא ממנו ראיה לי"ח ברכות דאם יחזירוהו בדבר שאין לו לחזור הוי כמו הפסקה ועוד דאין להביא ראיה לכאן דאם היית אומר היכא שלא עקר רגליו בי"ח ברכות שהיה לו לחזור א"כ היה צריך לחזור לרצה ואין זה הגון ומיהו אומר ר"י דראה את ר"ת דהיכא דלא עקר רגליו חזר לרצה אפי' בדברים שאין מחזירין כגון על הנסים וכן עמא דבר:

הדרן עלך תפלת השחר

אל תקרי בהדרת אלא בחרדת - תימה אמאי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה חילו מלפניו כל הארץ וי"ל היינו קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים ומההוא קרא בעי להוכיח במסכת מגילה (יז ב) שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם וי"ח ברכות תקנו כנגד האזכרות ומשום הכי דייק מאותו קרא שכתוב באותה פרשה אבל אותו דחילו וגו' אינו כתוב באותה פרשה:

במקום גילה שם תהא רעדה - פשוטו של מקרא עבדו את ה' ביראה וכשיבא יום רעדה תגילו והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה' ביראה היינו תפלה דאיקרי עבודה כדתניא בספרי (פ' עקב) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה:

דף לא.

אייתי כסא דזוגיתא חיורתא - מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין:

המקיז דם בבהמת קדשים וכו' - וקשה דאמר בפ"ג דע"ז (דף מד.) גבי דמים חיצונים ודמים פנימיים של קרבנות אלו ואלו נמכרים לגננים לזבל אלמא דאין מועלין בהן וי"ל דהתם היינו לאחר זריקת דמים וכבר נתכפרו בעלים מה שאין כן הכא:

רבנן עבדי כמתניתין - וכותייהו קי"ל ולכן אין מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה כגון שעסק בדברי תורה ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה:

רב אשי עביד כברייתא - ירושלמי לא יעמוד ויתפלל אלא מתוך דבר הלכה א"ר ירמיה העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי תורה דמי:

שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין - ומקשה בירושלמי חוץ מירמיה וכו' והא כתיב כי אם מאס מאסתנו (איכה ה':כ"ב) מיהו מההוא קראי דסוף תרי עשר וקהלת לא פריך מידי שחושבו בטוב בדברי תנחומין ולא מיירי בפורענות דישראל:

ומוצאו בזוית אחרת - תימה דאמר לקמן (דף לד.) הבא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה ותירץ הר"ר יוסף דהכא מיירי בתחנונים שהיה אומר אחר י"ח ברכות ולא נהירא דהא מי"ח קאמר ונראה להר"י דודאי בסוף כל ברכה אסור לשחות אבל באמצע הברכה מיהא מותר לשחות ובהכי מיירי הכא וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה זוקף ולכך נהגו העולם בראש השנה וביום הכפורים שמתפללין זכרנו ובכן תן ותמלוך ששוחים כשמגיעים לפסוקים ובסוף ברכה זוקפין שאין לשחות בסוף ברכות אלא היכא דתקון:

מכאן ששכור אסור להתפלל - ירושלמי במסכת תרומות פרק קמא רבי זירא בעי קמיה דרבי אמי שכור מהו שיברך א"ל ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומדם. פירוש ואפי' הוא שתוי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי דהכי משמע ושבעת וברכת:

דף לא:

דבר שאינו הגון - פירוש אע"ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח תוכיח כתיב (ויקרא י"ט:י"ז):

גברא בגוברין - פי' אדם שיהא חשוב לימנות בין אנשים:

[**עמכה**] - עמך משמע בתוך ארבע אמות משום דכתיב עמכה מלא בה"א כלומר שלא היה יושב בתוך ארבע אמות שלה כי אם בחמישית:

מכאן שאסור לישב בד' אמות של תפלה - בין מלפניו (בין מלאחריו) ובין מן הצדדין ופירשו תשובת הגאונים דוקא ביושב ובטל אבל אם היה עוסק בק"ש ובברכותיה וכיוצא בהם אפילו יושב שפיר דמי:

מורה הלכה בפני רבך את - ואף ע"פ שלא למד עדיין בפניו מ"מ גדול הדור היה ובא ללמוד לפניו:

כל היושב בתענית בשבת - פירש ר"ח בתענית חלום וכן איתא במדרש תהלים וכשיושב בתענית חלום בשבת פי' בה"ג שאומר עננו באלהי נצור ואפילו קובע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך י"ח:

דף לב:

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים - בלא תפלה שהרי משה רבינו ע"ה אף על פי שהיו בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה:

אל דמעתי אל תחרש - פרש"י דדייק מדיוקא מדלא קאמר ודמעתי תראה ש"מ שהיא נראית בכל פעם ואין להתפלל רק שתתקבל:

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה - פירוש שמצפה שתבא בקשתו לפי שכוון בתפלתו. תימה דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא הוא וכן משמע פ' הרואה (לקמן נה.) ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם וקאמר עיון תפלה. ולא כן משמע בפ' מפנין (שבת קכז.) דקאמר אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וקא חשיב עיון תפלה אלמא מעליותא הוא וכן משמע בגט פשוט (ב"ב קסד:) דקאמר משלשה דברים אין אדם ניצול בכל יום וקאמר עיון תפלה פירוש שאין אדם מעיין בה אם כן משמע שהוא טוב וי"ל דתרי עיון תפלה יש עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה:

קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך - ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד לאפוקי מהנהו דאמרי אשרי הרבה:

דף לג.

אבל עקרב פוסק - בירושלמי קאמר דאם היה נחש מרתיע לבא כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס מתכוין להזיקו ומיהו לא מצינו אם פסק שיחזור לראש מדלא קאמר ואם פסק חוזר לראש אבל לתחלת ברכה מיהא יחזור ואם טעה בג' ראשונות או בג' אחרונות חוזר לתחלת הג' באבות בראשונות ובעבודה באחרונות כדאמרינן לקמן בפרקין (דף לד.):

דף לג:

אמר מודים מודים משתקין אותו - ירושלמי הדא דתימא בצבור אבל ביחיד תחנונים הם:

אמר פסוקא פסוקא וכפליה - פי' בקונטרס משתקין אותו דמחזי כעושה ב' רשויות ובה"ג ובפר"ח מפרש איפכא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביוה"כ משתקין אותם לפירש"י ולפר"ח מגונה מיהא הוי או שמא אין לחוש רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביוה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג כשר הוא וגם מצינו בקרא שתי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו (מלכים א י"ח:ל"ט-מ'):

דף לד.

מהיכן הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה - ירושלמי בטיטי אשתתק באופנים אתון שיילון לר' בון אמר להו בשם ריב"ל זה שעבר תחתיו יתחיל ממקום שפסק ופריך והתנן מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה אמר להו מכיון דעניתון קדושת השם כמי שהוא תחלת הברכה דמי:

לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף - תימה תיפוק ליה דמפסיק תפלה אם עונה אמן וי"ל מאחר שלא אמר האי טעמא ש"מ דעניית אמן לא חשיב ליה הפסקה מאחר שצורך תפלה הוא אבל לקרות כהנים לדוכן אומר ר"ת שאין ש"צ יכול לקוראם דחשיב הפסקה לתפלה אם קוראם אלא אחד מבני הקהל קוראם והא דאמרינן בסוטה פ' אלו נאמרים (סוטה ד' לח.) לשנים קורא כהנים וכו' לאו אשליח צבור קאי אלא אחזן כדתניא בספרי (פרשת נשא) אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו וחזן לאו היינו שליח צבור דחזן היינו המתעסק בצרכי צבור וכן משמע נמי בסוטה (ד' לט:) דלאו אשליח צבור קאי דמעיקרא קאמר אין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה הדבור מפי הקורא פי' הקורא כהנים ואח"כ אומר אין שליח צבור רשאי וכו' משמע דשנים הם ויש שהיו רוצים לומר דכמו כן אין ש"צ רשאי להקרות יברכך לכהנים דכמו כן הוי הפסקה אמנם רבינו יהודה פי' דבהדיא יש במדרש טעמי יתרות וחסרות אמור להם מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור וכן יש שרוצים להתיר לשליח צבור עצמו לקרות כהנים אפילו לפי' ר"ת דמה דפי' דהויא הפסקה היינו דוקא בימיהם מיד כשסיימו ברכת הודאה לא היו אומרים או"א ברכנו בברכה כדמשמע בסוטה (שם) דקאמר אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור פי' אמן שעונין בסיום ברכת הודאה אלמא משמע שלא היו אומרים אלא כהנים מיד אבל עכשיו שהורגלו

לומר אלהינו בלשון ברכה ותפלה אין זו הפסק דלא גרע מעניית אמן דהכא דלא חשיבא הפסק כדפרישית:

אמצעיות אין להן סדר - פי' בקונטרס ואם דלג ברכה אחת ואחר כך נזכר בה שלא במקומה אומרה במקום שנזכר. ולא נהירא דהא תנן במגילה (פ"ב ד' יז.) הקורא את המגילה למפרע לא יצא ותניא (שם) וכן בהלל וכן בק"ש וכן בתפלה לכך נראה כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו שיתחיל במקום שדלג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל ודאי לא יתחיל באתה חונן כמו בג' ראשונות וג' אחרונות שחוזר לראש וראיה מדתניא בתוספתא דמכילתין הקורא את שמע והשמיט בה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סופה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (ד' יח:) שאם השמיט פסוק א' במגילה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משוי תפלה למגילה לענין הך מילתא כדפרישית ובה"ג פסק כרב אסי דאמר אמצעיות אין להן סדר חדא דרב הונא כתלמיד לגבי רב אסי כדאמרינן בכמה מקומות אמר רב הונא אמר רב אסי ועוד דלרב הונא צריך לדחוק ולשנויי מתני' דכולהו חדא ברכתא נינהו ואשנויי דחיקי לא ניקום ונסמוך ועוד דרב אסי ורב ששת קיימי בחד שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וא"כ אדם שטעה ודלג ברכה אחת באמצעיות או שלא אמר המלך המשפט בין ר"ה ליוה"כ דקי"ל בפ"ק (דף יב:) דמחזירין אותו לא יחזור לאתה חונן אלא לאותה ברכה שדלג ומשם ואילך יאמר על הסדר כדפי' רשב"ם והיכא שטעה בג' ראשונות כגון שטעה בחתימתן או לא הזכיר בין ר"ה ליוה"כ בברכת אבות זכרנו או בתחיית המתים מי כמוך או שלא אמר המלך הקדוש חוזר לראשונה והיכא שטעה בשלש אחרונות כגון שטעה כמו כן בחתימתן או שלא הזכיר בין ראש השנה ליוה"כ בשים שלום בספר חיים טובים או וכתוב לחיים טובים בהודאה חוזר לעבודה וטעמא דכיון שכולה שבח הוי כברכה א'. ותענית צבור שש"צ קובע ברכה לעצמו שאומר עננו בין גואל לרופא אם שכחה ונזכר בה קודם סיום תפלה אין מחזירין אותו כיון שהיה צריך לחזור ולומר על הסדר כפי' רשב"ם א"כ הויא ברכה לבטלה אם מחזירין אותו אבל לפי' הקונטרס היה אומרה במקום שנזכר ואין כאן ברכה לבטלה:

אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות - פי' ר"ח ורבינו האי דוקא ליחיד אבל צרכי צבור שואלין ולכך אנו אומרים זכרנו וקרובץ ויעלה ויבא בהם ותדע דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות צרכי צבור הם:

מלמדין אותו שלא ישחה - וא"ת וישחה ומה בכך וי"ל שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמי' וחיישינן ליוהרא:

דף לד:

קידה על אפים - ומייתי קרא אע"ג דאשכחן נמי בענין אחר יש לומר דקים ליה מקבלה דקידה על אפים ומייתי קרא דמסייעו:

חזינא לאביי ורבא דמצלו אצלויי - פירוש שהיו מטין על צדיהן:

יכוין לבו באחת מהן - והא דאמרי' בסוף פרק ת"ה (ל ב) לעולם ימוד אדם דעתו אם יכול לכוין יתפלל ואם לאו אל יתפלל יש לפרש התם נמי באחת מהן:

חציף עלי מאן דמצלי בבקתא - וא"ת הכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כ"ד:ס"ג) י"ל דהתם מיירי בהר המוריה כדאמרי' בפסחים פרק האשה (פסחים פח א) לא כיצחק שקראו שדה וכו' א"נ בקתא דהכא מיירי בבקעה במקום שרגילין שם בני אדם לעבור והולכי דרכים:

כסוי חטאה - וטעמא לפי שאז מתבייש על חטאו אבל אם מפרש חטאיו דומה שאינו מתבייש עליו ואמרינן לעיל פרק קמא (ד' יב:) כל העושה דבר ומתבייש מוחלים לו מיד: הדרן עלך אין עומדין

דף לה.

כיצד מברכין - לא שייך להקשות תנא היכא קאי דקתני כיצד כדפריך בריש מכילתין (ד' ב) משום דהכא סברא הוא לברך כדמסיק בגמרא דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה אי נמי י"ל דקאי אמתני' דמי שמתו (ד' כ:) דקתני בעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו והכי נמי שייך הכא לברך על כל דבר ודבר ע"כ קאמר הכא כיצד מברכין:

אחליה והדר אכליה - תימה למה לי קרא הא בפ"ב דקדושין (ד' נד:) גמרינן קדש קדש ממעשר שני א"כ נילף ממעשר שני וי"ל אי לאו קרא דהלולים הוה אמינא דאדרבה נילף לחומרא קדש קדש משביעית ואין לו פדיון. עוד פי' רבינו חיים כהן אי מהתם הוה אמינא כי מעשר שני ממש ודוקא בזמן שמעשר שני נוהג כמו בשנה ראשונה ושניה ורביעית וחמישית לשמטה נוהג חלול אבל שלישית וששית שמעשר עני דוקא אימא לא קמ"ל חלולים:

שאין אומרים שירה אלא על היין - פירוש אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים ונסוך המים כי אם על היין אבל ודאי מצינו שירה בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחים (תמיד נשחט ד' סד א) [ע"ש בתוספות]:

ולמאן דתני כרם רבעי וכו' - ועתה קיימא לן דרבעי נוהג אף בח"ל מיהו בכרם נוהג ולא בשאר אילנות דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל וכרם רבעי בזמן הזה מחללין על שוה פרוט' ושוחקו ומטילו לנהר וכן מפורש בשאלתות דרב אחאי [פרשת קדושים סימן ק]:

ואתי נמי זית במה הצד - וא"ת איכא למפרך מה להצד השוה שכן חייבים בלקט דפרט בכרם היינו לקט משא"כ בזית דאין בו לקט וי"ל דניחא ליה למפרך פירכא אפי' יהא הצד השוה חשוב למיתי זית מיניה מ"מ קאמר דשאר מינים לא ידע מיניה:

תינח לאחריו - דעיקר ברכה לאחריו כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת:

לפניו לכ"ש - לאו ק"ו הוא דאם כן תהא ברכה דלפניו מדאורייתא ולעיל פרק מי שמתו (דף כא.) משמע גבי בעל קרי דלאו דאורייתא הוא ואפי' רבי יהודה לא פליג אלא משום דעשאן כהלכות דרך ארץ (שם ד' כב.):

דבר שאין גדולו מן הקרקע כגון בשר וחלב - וא"ת מאי איריא בשר אפילו ירקות נמי לא אתיא ליה וי"ל דאיכא למימר קמה תוכיח ולפי' רש"י ניחא דגריס דלאו בר נטיעה מנין וליכא למימר דאתא משאר אילנות דאיכא למפרך מה להנך שכן חייבים בפיאה:

אלא סברא הוא אסור לאדם שיהנה כו' - וקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא והגמרא היה סבור מתחלה דלמוד גמור הוא:

אלא סברא הוא אסור לאדם שיהנה כו'. וקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא והגמרא היה סבור מתחלה דלמוד גמור הוא:

דף לה:

כאן לאחר ברכה - וכן בפ' כל כתבי (שבת ד' קיט.) אמרי' כשהיו מניחים השולחן היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין השולחן היו אומרים השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם:

כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שנאמר ואספת דגנך - וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מוקמי' ליה. וי"ל דמיירי ודאי שעושין רצונו אבל אין עושין רצונו כ"כ דאינם צדיקים גמורים ועוד י"ל דפליג ליה אהא דלקמן שבא לפרש מה בין עושים ואין עושין והכא בעושים ואין עושים כי הדדי נינהו:

דרך טרקסמון - פירש"י היינו דאורייתא אבל מדרבנן גם חצר קובעת כדמשמע בפ' יוצא דופן (נדה ד' מז:) איזהו חצר שחייב במעשר וכו' וכן מוכח בפ' המביא (ביצה ד' לה.):

טובא גריר - מכאן משמע שאסור לשתות יין בערב פסח מן המנח' ולמעלה ואם רוצה לשתו' צריך לשתות הרבה דטובא מגריר גריר:

דף לו.

לא יערענו - פירש"י להשהותו וא"ת א"כ לפלוג וליתני בדידה מאי איריא ע"י אניגרון אפילו בעיניה שרי לבלעו לאלתר דהא אינו אסור אלא לערער דהיינו להשהותו ע"כ פי' הר"י לא יערענו אפי' בבליעה בלא שהייה שכל שתייה שאינה אלא לרפואה קרי ליה ערעור ואפי' כשבולעו והיינו טעמא דמתסר משום דקא מוכחא מילתא דלרפואה קא מכוין א"נ יש ליישב פירוש רש"י לא יערענו להשהותו אבל נותן הוא לתוך אניגרון ואפילו להשהותו או בולעו בעיניה בלא שהייה:

כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי - ונראין הדברים דאם אדם שותה משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית ליה הנאה מיניה בלא הרפואה בעי ברוכי:

והלכתא שכתוב בספרים לא גרסי' דלשון ה"ג הוא עד קמחא וכו':

קמחא דחיטי - נראה דלא מיירי בקמחא ממש דאם כן לא שייכא ביה ברכה דבורא פרי האדמה אלא מיירי בקמחא שקורין אישקלא"טיר או בקמח שעושין משבולת שועל שמייבשין בתנור:

לא נטעי אינשי אדעתא דקורא - וסבר גמ' כוותיה דשמואל וא"כ אותן לולבי גפנים דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי מברכינן עלייהו שהכל נהיה בדברו ואותן שקדי' כשהם רכים אוכלים קליפתם החיצונה ולא נטעי להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעינין שלהן כשיתבשלו מברך עלייהו נמי שהכל:

דף לו:

קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה - דפירי נינהו מכאן שיש לברך על הגרעינין של גודגדניות וגרעיני אפרסקין ושל תפוחים וכל מיני גרעינים של פירות בורא פרי העץ:

אין קוצצין אילנות בשביעית - וא"ת בלא שביעית נמי תיפוק ליה דאסור משום לא תשחית את עצה (דברים כ':י"ט) וי"ל דלא טעין קבא דלא שייך ביה לא תשחית כדאיתא פ' לא יחפור (ב"ב כו.) אי נמי איירי דמעולה בדמים לעשות ממנה קורות דאז לא שייך לא תשחית ומיהו משום איסורא דשביעית איכא לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד:

שיעורו כפול הלבן - ופחות מכאן לא הוי פירא מכאן יש ללמוד דעל בוסר פחות מפול לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה:

לשון ה"ג והלכתא כמר בר רב אשי מדלגבי ערלה לאו פירא הוא וכו' - והיה אומר הר"מ דלגבי ערלה לאו פירא הוא היינו משום דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל אבל בארץ ודאי הוי פירא ומברכין עליו בורא פרי העץ ובברכות ליכא חלוק בין בארץ לח"ל:

ברטיבא - כגון ליטוארי"ו בלע"ז מברכינן עליה בורא פרי האדמה אבל יבישתא לא מברכינן עליה וכן הלכה בזנגבילא שקורין זינזי"ברו בלע"ז וכן קל"ו של גרופל"י שאין רגילים לאכול [אלא] ברטיבא כגון בליטוארי"ו אין מברכין עליהם כלל ביבשתא אבל עץ של קנמון שקורין קניל"א מברכינן עליו בורא פרי האדמה מפני שרגילין לאכלו ביובש וגם הוא גדל על הארץ כמו קנים ועל צוקר"ו מברכינן בורא פרי העץ כי יערי עם דבשי (שיר ה) זה צוקר"ו ואגוז שקורין מושקד"א מברכינן בורא פרי העץ שגם נוהגין לאכול אותו ביובש:

כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות - וכן קלייריט"ש בלע"ז שעושים מקמח ומים או מחלב מברכין עליהם בורא מיני מזונות וכן כשנותנים קמח לתוך פולין או לתוך עדשים או כרישים וכן לתוך שקדים שעושין לחולה אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב אז צריך לברך בורא מ"מ ואם לדבק בעלמא אינו צריך לברך בורא מ"מ וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא ופטור ממה נפשך:

דף לז.

בורא נפשות רבות וחסרונם - כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא כמו תפוחים וכיוצא בהן ומסיים ברוך חי העולמים ובירושלמי ברוך אתה ה' חי העולמים:

אם הפרוסות קיימות - יש מפרשים דהיינו כשהלחם אינו שרוי במים כ"כ שאם יקח הפרוסה שלא ישבר:

רש"י פי' אורז מי"ל. ויש מפרשים ר"יזו ולהאי פירוש יש לפרש דדוחן היינו מי"ל:

תיובתא דרב ושמואל - באורז אבל אדוחן לא הוי תיובתא ואפשר דהוי הלכתא כותייהו ולא מברכינן עליה בורא מיני מזונות:

הכוסס חטה צריך לברך עליה בורא פרי האדמה - שהרי אפילו בקמחא דחיטי אמרינן לעיל מברכין עליה בפה"א ולרב נחמן לא ס"ל הכי משום דאשתנו ומיהו בלאחריו יש לספק מאי מברכין אם מברכין על המחיה ועל הכלכלה ומסיים על האדמה ועל פרי האדמה דלא אשכחן ברכת על המחיה ועל הכלכלה אלא היכא דבריך עלייהו ברישא

קודם אכילה בורא מיני מזונות ור"ת הגיה במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה כו' וחזר בו דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה דלקמן (דף מד.) מפרש ברכה אחת מעין ג' וקאמר בחמשת המינים על הארץ ועל המחיה ועל ז' המינים על הארץ ועל הפירות ועל האדמה ועל פרי האדמה לא הזכיר ועוד מדקאמר הכא על הכוסס את החטה מברך בורא פרי האדמה וקאמר בהדיא טחנו ואפאו פת עד אם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך בורא מ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומדלא קתני הכא גבי כוסס החטה מברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש ש"מ דבכוסס ליכא ברכה לאחריו מעין ג' והא דקאמר כל שהוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין ג' מיירי דעבדינהו כעין דייסא דחשיבא אז אכילתו אבל הכוסס את החטה חי דלא חשיבא אכילתו כ"כ אע"ג דהיא מן חמשת המינים אינו מברך לאחריו ברכה מעין שלש אלא בורא נפשות רבות וכו' ומיהו אומר הר"י שיש לספק שמא חכמים כיילי ליה בההוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש ונכון להחמיר שאין לאכול קליות או חטים שלוקות אלא בתוך הסעודה שאז ברכת המזון פוטרתן אם לא נתמעכו יפה דהוו כמו דייסא ובירושלמי יש שגם האמוראים היו מסופקים דקאמר הדין דאכיל סלת פירוש קליות מאי מברך בסופה רבי ירמיה אמר לא אכלית סלת מן יומא וכו':

נתן ר"ג רשות לר' עקיבא לברך - סבור היה שיברך ג' ברכות כמו שהיה סובר וא"ת לר"ג הא קי"ל דאין מזמנין על הפירות וי"ל דר"ג היה סבור שהיה מברך על כל ז' מינין ג' ברכות שלמות וכי בירך ר"ע מעין ג' לעצמו דוקא דקי"ל אין מזמנין על הפירות ואחרים המסובין ברכו כל אחד לעצמו וא"ת לר"ג דאמר ג' ברכות שלמות וס"ל דמזמנים על ז' המינים אי ס"ל דברכה טעונה כוס א"כ יזמנו וא"כ יזמנו לעולם וי"ל דיכול להיות שלא ישתה כלל מן כוס של ברכה וא"ת מ"מ לאותו המברך שהוא טועם צריך לברך פעם אחרת וא"כ אין לדבר סוף וי"ל היכא דאינו שותה בקביעות רק מלא לוגמיו מודה ר"ג דאל"כ וכי ליכא לר"ג ברכה אחת מעין שלש בשום מקום: [וע"ע תוס' פסחים ק"ה: ד"ה ש"מ]:

דף לז:

חביצא דאית ביה פרורין - פרש"י כמו שלנייקו"ק וא"ת והתניא לעיל בזמן שהפרוסות וכו' אין הפרוסות קיימות לא יברך עליהן המוציא אע"ג דאית ביה כזית וי"ל דרב יוסף מפרש ליה הפרוסות קיימות היינו בכזית ואין הפרוסות קיימות בשאין בהן כזית וכן מפרש נמי בירושלמי וא"ת ואיך מדמה רב יוסף פרורי מנחות לפרורי חביצא וי"ל כיון

שנטגנין בשמן כנתבשלו דמי ומיהו קשה דלקט מכולן כזית דקאי אחמשת המינין ולא אמנחות כמו שאפרש והתם נמי לא מיירי בשנתבשלו ומאי מדמה לחביצא שהוא מבושל לכך נ"ל חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד על ידי מרק או על ידי חלב כמו חביצא דתמרי שהן נדבקין:

היה עומד ומקריב מנחות - פרש"י בעל הבית המתנדב מנחה ודוחק גדול הוא דהיה עומד ומקריב משמע בכהן המקריב וכן לישנא נטלן לאכלן משמע דאכהן קאי ונראה בכהן העומד להקריב ראשון במשמרתו וכ"ד משמרות היו וכל שבת מתחדשת משמרה אחרת אם כן כל משמרה אינה משמרת אלא ב' פעמים בשנה וכיון שיש להם זמן קבוע מברכינן שהחיינו ולא כפירש"י דמנחות דמיירי בכהן שלא הקריב מעולם:

לקט מכולן - פירש"י דקאי אמנחות ולא נהירא דא"כ היכי קאמר דאם חמץ הוא וכו' והא אמרינן (מנחות ד' נב:) כל המנחות באות מצה ונראה דקאי אחמשת מינין וה"ק לקט מכל מיני לחמים כזית כו':

אמר רבא והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא - וכן קיימא לן דרבא בתראה הוא ולא בעינן שיהו בפרורין כזית כיון דאיכא תוריתא דנהמא לענין המוציא ואפילו נתבשלו לפירוש רש"י והא דמשמע בירושלמי דפרוסות קיימות הן בכזית היינו לפי שכן דרך להיות תוריתא דנהמא בכזית אבל פעמים דאפילו בפחות מכזית איכא תוריתא דנהמא:

תוריתא דנהמא - נראה דהיינו כשנותני' הפרורין במים ואם המים מתלבנים מחמת הפרורין אזלא ליה תוריתא דנהמא וכן היה רגיל רבינו דוד ממי"ץ ללבן פרורין במים בלילה כדי לאכלן בשחר בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון שלא לאחר כדי שיתחזק ראשו ויוכל להגיד ההלכה:

לחם העשוי לכותח פטור מן החלה - והיינו כשעשאו כלמודים ופירש"י עיסה שמיבשים בחמה וקשה דהא אמרינן במסכת חלה (פ"א משנה ה) כל שתחלתו עיסה וסופו סופגנין חייבין בחלה וכל שתחלתו סופגנין וסופו עיסה חייבין נמי בחלה ושתחלתו סופגנין וסופו נמי סופגנין פטור מן החלה ופסק ר"ת אם כן בניבלי"ש ורישולא"ש דתחלתן עיסה מברכין עליהן המוציא וחייבין בחלה אף על פי דסופן סופגנין ומתחלה היה ר"ל ר"ת דדוקא חייבין בחלה דמצות חלה בעודן עיסה דכתיב עריסותיכם והואיל שהיו מתחלה עיסה חייבין בחלה אבל מן המוציא פטורים דעכשיו הם סופגנין ול"נ דהא לעיל קתני נטלן לאכלן מברך עליהן המוציא גבי מנחה אף על פי דעכשיו הם סופגנין שהמנחות מטוגנות בשמן. ורימשי"ש אף על גב דחייבין בחלה שהיו עיסה מתחלה פטורין מהמוציא ואין מברכין עליהם אלא בורא מיני מזונות דלית להו תוריתא דנהמא

ואחר כך ברכת מעין שלש על המחיה ועל הכלכלה ור' יחיאל ז"ל היה מסופק אם וירמשיי"ש חייבין בחלה משום עושה עיסתו בצק כדי לחלקה פטורין מן החלה דלית בהו שיעורא הכא גבי וירמשיי"ש נמי פעמים מחלקן שאין משימין שיעור חלה בקדרה אחת אך היה מצריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק וכל דבר שתחלתו סופגנין וסופו עיסה חייבין בחלה ובהמוציא דקיי"ל כרבי יוחנן פרק כל שעה (פסחים לז.) דפליגי ר' יוחנן ור"ל במעשה אילפס ופליגי בבלילתו רכה דהיינו תחלתו סופגנין וסופו עיסה אם נאפה בתנור או בכירה או באילפס בלא מים ושמן דר"ל ס"ל דלא הוה חייב אלא כשנאפה בתנור ואהא קאי מתניתין תחלתו סופגנין וסופו עיסה דחייב בחלה אבל באילפס פטור ורבי יוחנן מחייב דמעשה אילפס סופו עיסה קרינן ביה רק שלא יהיו משקין באילפס דהכי איתא בירושלמי כל שהאור תחתיו חייב בחלה ומברכין עליו המוציא אבל אניליי"ש אין מברכין עליו המוציא דלא הוי אלא גובלא בעלמא ומיהו אם קבע סעודתיה עלייהו כמו בפורים מברך המוציא וכל דבר שתחלתו סופגנין וגם סופו כגון הני סופגנין שמטגנין אותן בשמן שקורין בונייי"ש פטורין מן החלה:

דף לח.

מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה - וכן ניל"ש אי קבע סעודתיה עליה מברכין עליה המוציא וכן צוה הר"מ בפורים שקובעין סעודתן עליהן לברך המוציא בפת תחלה כדי לפוטרן מברכה שהיה מסופק אי הוה קביעותייהו קביעות או לא:

האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל - וכן משקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויצהר כדאמרינן גבי ערלה ולאפוקי מה"ג שפירש דמיירי שנתן לתוכן מים ושכר דידן אע"ג דשמא יש בהן כזית בכדי אכילת פרס לא מברכין עליו בורא מיני מזונות אלא שהכל ואפי' לרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות הכא לא הוי בהו ממש שעורים ואין שכר אלא טעמא בעלמא ועוד משום שיש בו עלויה אחרינא בפת ועוד בשתיה אומר שהכל:

ושוין שבוחשין - רבי ור' יוסי פליגי גבי נותן מים לתוך המורסן ובקלישה מיירי מדקתני ובוחשין ולא קתני לשון גבול והכי דייקינן התם:

ואי ס"ד לרפואה עבדי ליה רפואה בשבת מי שרי - דסובר דכיון דכל שעקרו לרפואה ואין רגילות לעשותו לצורך אכילה אסור בשבת וכו':

והא תנן כל האוכלין וכו' - דמשמע מדנקט כל האוכלין דאפי' כל שעקרו לרפואה כיון שראוי לאכילה שפיר דמי מדנקט כל ומסיק הגמרא וצריכא דרב ושמואל דפשיטא

דמתניתין שריא אף על פי שעומד לרפואה אבל דרב ושמואל אשמעינן דלא נימא כיון דעקרו לרפואה לא לבריך עליה כלל קא משמע לן כיון דמתהני מיניה בעי ברוכי ומכל מקום לא יברך אלא שהכל כיון שאינו עשוי לסעוד כי אם לשתות ואם כן כל דבר שיש בו מחמשת המינין ואינו עשוי לסעוד כי אם לשתות כגון שכר וכיוצא בו מברך שהכל וכהאי גוונא פסק בה"ג והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל ואף על פי שלרפואה נעשית היכא דאית ליה הנאה מיניה מברך:

דף לח:

והלכתא המוציא וכו' - ואע"פ דבמוציא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע ובירושלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוציא ואע"ג דבלחם מן נמי איכא עירוב שאני התם דקרא כתיב (תהלים קד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ ועל כן יש לבצוע בשתי ידיו בעשר אצבעות נגד י' תיבות שבמקרא זה:

מדקתני ירקות דומיא דפת - לא הוי ירקות דומיא דפת שהרי פת אישתני לעלויא ויש ירקות שאין משתנות לעלויא אלא כלומר מה הפת אין בשול מגרע את הברכה אף הירקות נמי במלתייהו קיימי ולא מגרע להו הבשול:

משכחת לה בתומי וכרתי - וא"ת נראה לעינים דהבשול משביחן וי"ל דהיינו בשביל הבשר והמלח שבתוכן ונראין הדברים שכל דבר שהוא כל כך טוב מבושל כמו חי וחי כמו מבושל כמו מיני קטניות וכן תפוחים יש להן ברכה הראשונה שכל כך שוין מבושלין כמו חיין ומטעם זה מברכינן נמי על היין מבושל בורא פרי הגפן שכל כך הוא טוב אחר הבשול כמו קודם לכן וקרא וסלקא וכרוב וכיוצא בהן שטובין יותר מבושלין מחיין כשהן חיין מברכין עליהם שהכל ומבושלין ב"פ האדמה וכן אותן ערמוניות וחבושים שאינן ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין בתחלה מברכין עליהן שהכל ומבושלין בורא פרי העץ אך אותן ערמוניות שקורין לומיברד"ש מברך עליהן בורא פרי העץ אפילו בתחלה וכל דבר המתקלקל בבשולו כגון תומי וכרתי וכיוצא בהן כשהן חיין מברך עליהן בורא פרי האדמה ומבושלים שהכל כך נראה לרבינו יהודה ומיהו הרב אלפס פסק בשלקות דאשתני לגריעותא ע"י בשולן אומר בורא פרי האדמה כרב נחמן דאמר שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה דר' חייא בר אבא קאי נמי כוותיה ובכל שלקות מיירי ר' חייא בר אבא אף באותן דמשתנים לגריעותא מדפליג להו גמרא אהדדי ר' חייא בר אבא ור' בנימין בר יפת ואגוז מטוגן בדבש מברך עליו בורא פרי העץ דאגוז עיקר:

כל תלתין יומין מהדר תלמודיה - לאו דוקא כל תלמודו אלא כל מה שהיה לומד בשלשים יום היה חוזר הכל לפניו ביום שלשים ואחד:
זית מליח - ומליח כרותח:

דף לט.

בצר ליה שיעורא - היינו דוקא בברכה שלאחריו דבעינן שיעור אבל בברכה שלפניו אפילו פחות מכשיעור דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה בין לענין אכילה בין לענין שתיה אבל בברכה שלאחריו בעינן שיעור מלא לוגמיו על כן יש ליזהר לשתות מכוס של ברכה מלא לוגמיו כדי שיברך לאחריו מעין ג' ברכות והר"י היה אומר בבורא נפשות כיון דלאו ברכה חשובה היא אפי' בבציר משיעורא מברכינן בורא נפשות רבות ולא נראה דכיון דבורא נפשות תקנוה כנגד על הגפן כי היכי דעל הגפן בעי שיעורא בבורא נפשות רבות נמי בעי שיעורא ובירושלמי ר' יוחנן היכי בריך אזית הא לא הוי שיעורא וקאמר משום בריה דאפילו לא אכל אלא פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רמון בעי ברוכי משום דבבריה מברכין אפילו פחות מכזית וחולק על גמרא דידן כדמשמע הכא א"כ אין הלכה כמותו של ירושלמי וה"ר יוסי היה מפרש שהירושלמי אינו חולק על הגמרא שלנו דהכא מיירי שהוסרו הגרעינים ונמלח אם כן לא היה כברייתו אבל אם אכלו שלם אפי' אם היה פרידה אחת של רמון מברך עליו תחלה וסוף וגמרא ירושל' היה סבור שהזית היה שלם ולכך הוצרך לתרץ באותו ענין דאכל פרידה דבריה ואינו חולקים יחד ועוד יש בירושלמי היכא דבריך אתורמוסא למיכליה ונפל מידיה ושקל אחרינא בעי ברוכי זמנא אחריתי ופריך מאי שנא מאמת המים פירוש דמברך לשתות והני אזלי והני אחריני נינהו וא"צ לברך פעם אחרת ומשני הכא הוה דעתו מתחלה לזה שהיה יודע שילכו להן אבל בתורמוסא לא ידע שיפלו מידו ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד משום דהוה ברכה לבטלה וכן נכון לומר על כל ברכה לבטלה בשכמל"ו:
דורמסקין - פירש"י פרונ"ש. ולא נראה דבסמוך משמע דמברכין עליהן בורא פרי האדמה וא"כ בורא פרי העץ בעי ברוכי ונראה שהוא מין כרוב:
נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך - ונראה דמיירי בברכה שלפניו דאי בשל אחריו הא אמרינן (חוליו קו.) דאין מזמנין על הפירות ומיירי בהסבו ואנו אין לנו שום הסבה אלא על הפת ולכך צריך לברך כל אחד על כל דבר הן בפירות הן ביין:
חביב עדיף - וכן הלכה אם יש לו שני מיני פירות לפניו חביב עדיף ובורא פרי האדמה עדיפא משהכל נהיה בדברו דמבוררת טפי וחשובה לעצמה מקרית ויברך על אותו המין

ששייך בו פרי האדמה אף על פי שאותו המין שיש לברך עליו שהכל חביב עליו ואם לפניו פירות שהברכות שוות ואחד מהן הוא מז' המינין יברך תחלה על אותו של ז' המינין דעדיפי:

מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע - פירש רש"י ובוצע לשתיהן או בוצע לשלמה בלבד והיינו ע"י שניהן דכיון שהניח הפרוסה תחת השלמה נראה כמו שבוצע נמי אפרוסה ודוקא בוצע לשלמה אבל לא רצה לפרש ובוצע לאיזה מהן שירצה או לפרוסה או לשלמה דמדקאמר לתוך השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ ירא שמים יוצא ידי שניהם כדרב הונא וכדר' יוחנן בפתיתין ושלמה ולפי' ר"ת לא מצינו לפרש הכי דקאי אפתיתין שהרי אינו צריך לעשות כן אלא יברך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא לא קאמר אלא על הפרוסה אם ירצה אבל פשיטא אם בירך על השלמה יצא ונראה לפירוש ר"ת שניהם קאי אשני לחמים אפרוסה של חטים ושלמה של שעורים:

מיא דסלקא כסלקא - מברכין עליה בורא פרי האדמה אף על פי שאין בה אלא מים וטעם הירקות מברך עליהן כאשר יברך על הירקות אע"ג דאמרינן לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא יש לחלק:

פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ ופליגא דר' חייא - וא"ת היכי מיירי אם יש שלמה לפניו הא אמרינן בסמוך דכ"ע שלמה עדיף ואי ליכא אלא צנומה היכי פליג עלה ר' חייא הא מסקינן לעיל (דף לז:) פרורין אף על פי שאין בהן כזית מברכין עליהן המוציא הואיל ואית בהו תוריתא דנהמא וי"ל כגון דאיכא שלמה לפניו ובצע מן הצנומה רב חייא בר אשי סבר דהוי כמו שלמה מאחר שהיא חביבה [מברך עליה] ור' חייא ס"ל צריך שתכלה ברכה עם הפת ואם כן בעינן שתכלה הברכה עם בציעת הפת וכיון שבצועה קודם לכן שלמה עדיף אבל אי ליכא שלמה מודה שיברך על הפרורים המוציא לחם מן הארץ:

דף לט:

והלכתא כרבא דמברך ואח"כ בוצע - פי' שלא יפריש הפרוסה מן הפת עד אחר הברכה ויש שנוהגין לברך ברכת המוציא קודם שיחתוך כדי שתהא הפת שלמה בשעת ברכה ואין המנהג נכון לעשות דהוי היסח הדעת בין הברכה לאכילה ומיהו בשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיחתוך שלא תשמט ידו לבצוע קודם שתכלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם משנה ובפרק שלשה שאכלו (לקמן מז.) מסקינן דבעינן עד שתכלה אמן מפי העונין שלא יבצע קודם ויש שמביאים ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע

מדתני רבי חייא בירושלמי אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס והיינו משום שאם יפרוס קודם הברכה שמא תפול הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה אחרת שיבצע בלא ברכה אלא יצטרך לחזור ולברך ויש כאן ברכה לבטלה אבל אם (לא) היה צריך לברך על כל הפת ולא יוכל לפרוס קודם הברכה אז אם תפול הפרוסה אינו מברך על פרוסה אחרת ויפטר בברכה ראשונ':

מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין - פירש"י אם הפתיתין והשלמין שוין יברך על איזה שירצה ואם הפתיתין גדולים צריך לברך על הפתיתין לפטור את השלמין ור' יוחנן אומר על השלמין מצוה מן המובחר אפי' אם הפתיתין גדולי' טפי ותימה א"כ סברא הפוכה דלרב הונא פתיתין שהם גדולים עדיפי ולר' יוחנן שלמין עדיפי ואין סברא לומר דפליגי בהפוך סברות ועוד תימה אמאי שינה בסמוך לשונו דנקט לשון פרוסה של חטין ע"כ פירש רבינו תם דמיירי בפתיתין גדולים ושלמים קטנים וה"פ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהלכה כמותו שהיה תלמידו של רב דדוקא באמוראי בתראי אמרינן הלכה כבתראי:

אבל פרוסה של חטין ושלמה מן השעורים ד"ה מברך על הפרוסה של חטין - דחיטי עדיפי משום דאקדמיה קרא אבל פתיתין ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפתיתין מפת נקיה והשלמין מפת קיבר מברך על השלמין כדאיתא בתוספתא (פרק ד) שלמין דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דגלוסקאות פרוסה דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דבעל הבית פת כשר ופת של נכרי מברך על הכשר (תחלה) וכן אמרינן בירושלמי פת טהור ופת טמא מברך על הטהור אבל אם פת של נכרי חביב ונקי ופת של ישראל אינו חביב מברך לאיזה שירצה כדאיתא בירושלמי פת נקי טמא ופת קיבר טהור מברך לאיזה שירצה אבל רבינו שמשון צוה לסלק הפת לבן של נכרי מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא. שני שלמין ממין אחד אם אחד יותר נקי מברך על הנקי דחביב ליה טפי:

כתנאי כו' - פירש רש"י חצי בצל גדול קרי חשוב לפי שיש בו יותר מבצל קטן שלם ולא נראה דהא לכאורה משמע דלהכי נקט חצי בצל גדול משום דיש בחצי בצל גדול כמו בקטן שלם ולא יותר ועוד דאם כן לא הוי דומיא דחשוב דגבי פרוסה של חטין דקאי עלה דהתם שוין ויש לפרש דכהדדי שוין הם אבל דגדול טוב יותר לאכילה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמייתי תנאי אסיפא דמברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורים ומר סבר חשוב עדיף ומר סבר חטין דמקדמי בקרא עדיפי אבל א"א לפרש

דחטין עדיפי משום שפת של חטין חשוב מפת של שעורים דהא פי' דבמין אחד פת נקיה ופת קיבר השלם עדיף:

ומר סבר שלם עדיף - וא"ת מנא ליה הא אימא דחטין חשיבי טפי משום דאקדמיה קרא ויש לומר דהכי מדמה דהתם אע"ג דמסברא חשוב לכהן עדיף דכתיב (במדבר י"ח:ל') בהרימכם את חלבו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלם עדיף ה"נ נימא שלם עדיף מפתיתין של חטין אע"ג דאקדמיה קרא והדין עם רש"י שלא רצה לפרש כתנאי אפלוגתייהו דרבי יוחנן ורב הונא שהרי למאי דמפרש לרב הונא כשהן שוין מברך על איזו שירצה א"כ לא קפיד אחשיבות ולא אשלמות וא"כ מאי כתנאי איכא ולפר"ת נמי דפי' דמברך על הפתיתין גדולים אם ירצה ואי בעי בריך על השלמים קטנים אלמא לא חשיב ליה עדיף אלא כי הדדי נינהו לרב הונא וא"כ לא מצי קאי כתנאי אפלוגתא דפתיתין:

כל היכא דאיכא כהן כ"ע לא פליגי דחשיב עדיף - ונהי דלעיל קאמר פתיתין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים היינו דוקא לברכה דלא איכפת ליה שיברך בגדול דלמה יברך בגדול הואיל ואינו נקי מזה אבל גבי נתינה לכהן איכא נפקותא דיתן לו הגדול החשוב טפי דניחא ליה:

מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע - פירש רש"י ובוצע לשתיהן או בוצע לשלמה בלבד והיינו ע"י שניהן דכיון שהניח הפרוסה תחת השלמה נראה כמו שבוצע נמי אפרוסה ודוקא בוצע לשלמה אבל לא רצה לפרש ובוצע לאיזה מהן שירצה או לפרוסה או לשלמה דמדקאמר לתוך השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ יראה שמים יוצא ידי שניהם כדרב הונא וכדר' יוחנן בפתיתין ושלמה ולפי' ר"ת לא מצינו לפרש הכי דקאי אפתיתין שהרי אינו צריך לעשות כן אלא יברך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא לא קאמר אלא על הפרוסה אם ירצה אבל פשיטא אם בירך על השלמה יצא ונראה לפירוש ר"ת שניהם קאי אשני לחמים אפרוסה של חטים ושלמה של שעורים:

הכל מודים בפסח שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב - משום דכתיב לחם עוני מניח הפרוסה תחת השלמה ונראה כבוצע על הפרוסה ומ"מ אין לבצוע כי אם על השלמה ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה וכורכים ואוכלים משתיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה וכן המנהג אבל אין לעשות המוציא וגם על אכילת מצה מן הפרוסה דהוי כעושה מצות חבילות חבילות ונראה לי דהא הוי ברכה של נהנין ואינם נקראים חבילות חבילות דהא אקידוש מברכים קידוש וברכת היין ורבינו מנחם מוויני"א היה רגיל לעשות הכל על הפרוסה ואין השלמה באה כי אם בשביל לחם משנה והר"י היה רגיל לברך תחלה ברכת המוציא על שתיהן קודם שיבצע

ואחר כך מברך על אכילת מצה ובוצע משתיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שתיהן ופעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רוצה לשנות המנהג והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קצת ולא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתיהן יחד:

דף מ.

הבא מלח כו' צריך לברך - דהוי היסח הדעת והכי אמרי' בפ"ג דמנחות (דף לו.) סח בין תפילין לתפילין צריך לברך וכן הלכה אם סח בין ברכת המוציא לאכילה ובין ברכת קידוש לשתיה צריך לחזור ולברך אי לאו מילתא דשייכא לסעודה כמו טול ברוך וכן בשחיטה צריך לחזור ולברך אי לאו ממילתא דשחיטה כמו העוד יותר בהמות ותרנגולים לשחוט או שיאמר אחוז היטב שלא ישמט לך שלא תפסל השחיטה אין זו הפסקה ואנו אין אנו רגילים להביא על השלחן לא מלח ולא לפתן משום דפת שלנו חשוב והרי הוא כי הא דאמר בסמוך לית דין צריך בשש מיהו רבי מנחם היה מדקדק מאד להביא מלח על השלחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבין על השלחן וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם והן בלא מצות השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם:

רבי יהודה היא דתנן יבש המעין וכו' -ונראה דהלכה כרבי יהודה דסתם לן תנא כוותיה ואם ברך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא:

יבש המעין כו'. יש מפרשים לכך מביא ואינו קורא מפני שאינו נראה כמשבח להקב"ה אלא כקובל על מה שנתן לו אדמה שאינה ראויה לפירות:

איתיה לגווזא והדר אתי - מהכא נראה דתותים ופריזיי"ש ובונטונ"ש וכיוצא בהן צריכין לברך עליהם בורא פרי העץ שהרי דרך העץ להתקיים ימים רבים וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי פרי באותו העץ עצמו מיהו הרב רבי מנחם הביא ראיה מירושלמי דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני דאטד בורא פרי האדמה דקאמר התם ההגין ואטדין מין אילן הם ואינן כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטד ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא לענין ברכה מיני דשאין ומיהו לדברי הכל פריזיי"ש צריך לברך עליהם בפה"ע דאינו גדל על אטדין ועצו מתקיים משנה לשנה:

דף מ:

ורבי יוחנן אמר אפי' פת ויין - וכן הלכה דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכ"ש לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב:

נימא רב הונא כר' יוסי - וא"ת היכי מצי סובר רב הונא כר' יוסי הא רב הונא מודה בשאר דברים חוץ מפת ויין שאם אמר שהכל דיצא ואילו ר' יוסי סבר דלא יצא דכל המשנה ממטבע כו' וי"מ דמצי למימר דאפי' ר' יוסי לא קאמר לא יצא אלא בברוך המקום שאינה ברכה כלל אבל בשהכל מודה:

אמר אביי כוותיה דרב מסתברא כו' - י"מ דמסתברא ברייתא כוותיה ומיהו רב אלפס פסק כר' יוחנן וכן פסק ר"י דכל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה ולכך היה אומר ר"י שאם היה מדלג מלכות של ברכת המוציא שצריך לחזור ולברך ואפי' דלג תיבת העולם בלבד דמלך לבד אינו מלכות וברכות של שמונה עשרה אין בהן מלכות דאינן באין בפתיחה ובחתימה אין שייך מלכות אבל אלהי אברהם הוי כמו מלכות דאברהם אבינו המליך הקב"ה על כל העולם שהודיע מלכותו ומעין שבע דמצלי בשבת הואיל ויש בה האל הקדוש שאין כמוהו היינו כמו מלכות כמו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד דהוי במקום מלכות ולפי מה דפרישית דכל היכא דכתיב אלהי אברהם הוי כמו מלכות ניחא ולר' יוחנן לא קשיא דלא תני מלכותך דאטו כרוכלא כל האי לימני וליזיל:

דף מא.

אבל בשאין ברכותיהן שוות - פירש"י כגון צנון וזית ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את חבירו אפי' ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מברך על איזה שירצה תחלה החביב לו ואחר כך יברך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה לחכמים הואיל ולא פי' הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד והקשה רש"י ולבריך על הצנון ולפטר את הזית דהא תנן לעיל בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ותירץ דשאני התם שאין שם אלא חד מינא וטעה ובירך ב"פ האדמה אבל הכא כשבירך ב"פ האדמה על הצנון לא פטר את חברו שהוא ב"פ העץ אפי' בדיעבד וא"ת הא אמרי' לעיל (דף לט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי משהכל לפי שמבוררת טפי א"כ גם ב"פ העץ חשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה וי"ל דלא חשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ האדמה כמו שחשוב ב"פ האדמה משהכל ומ"ש בהלכות גדולות דב"פ העץ תקדים לב"פ האדמה דמבוררת טפי היינו לפי המסקנא דלקמן דפליגי בשאין ברכותיהן שוות וקי"ל כר' יהודה אבל להאי לישנא דאמרי' דלא פליגי בשאין ברכותיהן שוות לא מתוקם פסק דהלכות גדולות כדפירשנו לעיל:

מיתיבי היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון וכו' - ופריך אלמא דמברך ב"פ האדמה אפילו לפטור ב"פ העץ אפילו לגבי זית שהוא משבעת המינים וכ"ש קליות שהן כמו כן

משבעת המינין דמברך עליהן ב"פ האדמה לפטור את התפוחים לכן צריך להנהיג הכי כדפרישית לעיל באין ברכותיהן שוות כמו תפוחים וקליות:

במאי פליגי - כלומר מאי טעמא דר' יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכא בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני דהעדיפות הוי מן ההקדמה:

א"ר ירמיה להקדים דא"ר יוסף וכו' -פירש"י והר"י לפי גרסא זו אתיא הא דאמר רב יוסף כל המוקדם כר' יהודה דוקא אבל ר' שמעיה גריס אמר רב יוסף וכו' ואתיא אליבא דרבנן ומיירי שאין חביבין זה מזה דהא אזלינן בתר מוקדם דאי בחביבין פשיטא דחביב קודם דהא אפי' בשאר מינין לגבי שבעת המינין אמרי רבנן דמברך על איזה שירצה ומילתא דרב יוסף מילתא באפי נפשה ולא נהירא דבסמוך משמע דגרס דאמר רב יוסף ואתיא כר' יהודה דוקא דקאמר רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא וכו' א"ל לא סבר לה מר להא דרב יוסף דאמר כל המוקדם וכו':

גפן כדי רביעית יין וכו' - פי' אם אכל עלין או לולבין כדי רביעית יין חייב אבל אם אכל מהן כדי רביעית מים לא מחייב דקלישי והולכין בקל חוץ מן הכלי אבל כי משערין ביין צריך שיעורא טפי שהיין הוא עב ומחזיק גודש קצת קודם שיפול מן הכוס רביעית יין ואם היה מים היה יוצא יותר מרביעית:

כלי בעלי בתים - גבי כלי עץ מתניא:

דף מא:

אייתו לקמייהו תמרי ורמוני - ולא ללפת בהן את הפת דאם כן הוו להו פת עיקר והן טפלה ותנן (דף מד.) מברך על העיקר ופוטר את הטפלה:

זה שני לארץ - מ"מ היכא דאיכא חטה וזית או שעורים ותמרים אע"ג דשוין לארץ מכל מקום המוקדם בפסוק דהיינו לארץ ראשון יקדים לברכה:

הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה - וכגון שאין באין ללפת את הפת אלא לקנוח סעודה:

אלא פת הבאה בכסנין - דטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו רק בורא נפשות רבות מידי דהוה אאורז ודוחן דאמרי' לעיל (דף לז:) בתחלה מברך במ"מ ולבסוף ולא כלום הואיל ונתנו בהן שקדים הרבה. ופי' רש"י אפי' אם אכל מהן אחר בהמ"ז קאמר ולא נהירא חדא דאמרי' לעיל כל שיש בו מחמשת המינין צריך ברכה מעין שלש ועוד אמאי קאמר כיסנין לימא נמי אורז ודוחן ע"כ צריך לפרש דמיירי בתוך הסעודה קודם בהמ"ז דמיירי בה וה"ק חוץ מן הפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה קודם ברהמ"ז דאין

טעון ברכה לאחריו דפטר ליה בהמ"ז אפי' לרב ששת משום דהוי דבר מועט אבל בלא סעודה אף לאחריו צריך לברך מעין ג' ברכות ולהכי לא נקט פת אורז ודוחן שהרי אפילו בלא סעודה נמי אין צריכין ברכה מעין ג' לאחריו:

לא קי"ל כרב ששת אלא כרב הונא ורב נחמן דאין הלכה כיחיד במקום רבים. ה"ג:

ויין פוטר כל מיני משקין - ולכאורה מיירי ביין בלא סעודה דאי בהדי פת תיפוק ליה דפטר ליה פת דאפי' יין נמי רצה לומר הספר בסמוך דפטור אי לאו טעמא דקובע ברכה לעצמו אלא מיירי בלא סעודה ואפ"ה יין פוטר ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת פוטרת אין הלכה כמותו אלא כפסק רב פפא א"כ גם מהא דקאמר יין פוטר וכו' לית הלכתא כוותיה:

הלכתא דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה - פי' הקונטרס ללפת בהן את הפת אין טעונין ברכה דהוו להו טפלה ולא נהירא דא"כ מתני' היא (דף מד.) דמברך על העיקר ופוטר את הטפלה ומאי קמ"ל ועוד קשה דפריך בסמוך יין נמי נפטריה פת ומאי קשה והלא כששותים היין אינו טפלה לפת ואנן במידי דטפל לפת מיירינן ואין לפרש לפירוש הקונטרס יין נפטריה פת כששורה פתו ביינו קאמר דהוה ליה יין טפל דהא לא אשכחן שיברך עליו בענין זה אלא ודאי מיירי בשתיה ועוד קשה מה שפי' רש"י דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון דייסא ותרדין וכרוב שאינן של לפתן ובאין לזון ולשבוע טעונים ברכה לפניהם דלאו טפלה נינהו ומיהו פטורין מברכת המזון דמיני מזון נינהו ולא נהירא דאמרי' במתני' ברך על הפת פטר את הפרפרת ובגמ' מפרש דהוא הדין כל מעשה קדרה ודברים הרגילים לבא לאחר הסעודה פירש"י כמו פירות ואפי' הביא אותן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן טעונים ברכה בין לפניהם דלאו טפלה נינהו ובין לאחריהם דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזון נינהו דהיינו כרב ששת דאמר לעיל הביאו לפניו תאנים ורמונים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם והוי דלא כהלכתא דקיי"ל כרב נחמן וכרב הונא כדפרישית לעיל. על כן פי' ר"י דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בפת שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה והביאן בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם אפי' אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרתן אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן את הפת טעונין ברכה לפניהן דכיון דלאו משום לפתן אתו אין הפת פוטרתן והיינו כר"נ וכרב הונא דלעיל דאמרי דטעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן:

לאחר הסעודה גרסי' ותו לא ולא גרסי' דברים הבאים בהך סיפא והכי פירושו אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה פי' לאחר שמשכו את ידיהם מן הפת שוב אין הפת פוטרתן כלל והוי כמו שאכלן בלא שום סעודה ובין דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה ובין דברים שאין רגילים לבא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם דאכל דברים דלעיל קאי ועכשיו אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ"ז אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או שום דבר קודם בהמ"ז דעתנו לאכול פת כל שעה וקיי"ל כפסק דרב פפא:

אי הכי יין נמי נפטריה פת - דודאי יין מחמת סעודה אתי שהוא שותה כמה פעמים דאי לאו הסעודה לא ישתה ולפטריה פת ומשני שאני יין דגורם ברכה לעצמו פירש"י דבהרבה מקומות הוא בא ומברכין עליו אע"פ שאין צריכין לשתות כגון בקידוש ובברכת אירוסין ורשב"א פי' משום דצריך לברך על היין בורא פרי הגפן ובתחלה כשהוא בענבים בורא פרי העץ ועל שאר משקין שהכל נהיה בדברו ומיהו אומר ר"ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה פת פוטרתן דאפי' יין הוה פוטר אי לאו דקובע ברכה לעצמו ודלא כמחזור ויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפי' בתוך הסעודה דהוי כנמלך והא דלא פריך הכא מהן משום דיין זיין אבל מים לא זייני כדאמר (לעיל לה.) הנודר מן המזון וכו' ופשיטא דלא פטר להו פת דאינה בכלל ברכת הפת: מיהו ר"י ור"ת היו אומרים שלא לברך כלל אשאר משקין הבאין בתוך הסעודה וטעמא דפת פוטרת כל הדברים הבאים בשבילה והשתא יין פוטר כל מיני משקין לפי שעיקר משקה הוא והוא ראש לכל מיני משקין ולכך הוא העיקר והן טפלין לו לענין ברכה והלכך משקין הבאין מחמת הסעודה שבאין בשביל הפת לשרות המאכל וגם א"א לאכילה בלא שתיה והלכך פת פוטרתן חוץ מן היין כדקאמר גמרא טעמא ולהאי טעמא ניחא מה שאנו מברכים בפסח על החזרת על אכילת מרור לבד שהעולם מקשים אמאי אין מברכין נמי ב"פ האדמה וב"פ האדמה דשאר ירקות אינו פוטר כדקאמרינן התם כיון דאיכא הגדה והלל אסח דעתיה אלא וודאי טעמא הוי כיון דרחמנא קבעיה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילין לבא מחמת הסעודה דפת פוטרתן:

דף מב.

לחמניות - פרש"י אובליא"ש ולא נהירא דא"כ אפילו לא קבע נמי לברך המוציא שהרי הוא לחם גמור שהרי סופו עיסה ונראה לפרש דהיינו נילי"ש מיהו כי קבע סעודתיה

עליה מברך עליו המוציא כמו בפורים מיהו רבינו שמשון פירש דאין לברך עליו המוציא דהוי כמו דייסא:

סלק אתמר - משמע שדרכן היה לסלק השלחן קודם בהמ"ז ולכאורה קשה למנהג שלנו שאנו מקפידים שלא לסלק הלחם קודם ושמא בימיהם נמי לא היו מסלקין השלחן מקמי המברך כי אם מלפני שאר המסובין לפי שהיו להן שלחנות קטנים וכל אחד לפני עצמו אוכל על שלחנו אבל אנו שרגילים לאכול כולנו על שלחן אחד אין נאה לסלק השלחן עד לאחר ברכת המזון:

רבי זירא לא אכל - תימה לפי מה שמפרשים העולם הב לן ונבריך אסור למשתי בלא ברכה שלפניו אמאי לא אכל לבריך עליה וליכול ושמא היה תבשיל שהיה בו פת והיה צריך ברכת המוציא ונט"י וטורח היה לעשות כל כך:

אתכא דריש גלותא סמכינן - מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונבריך אינו היסח הדעת דאנן אתכא דרחמנא סמכינן ואם שכח וברך ולא אכל אפיקומן א"צ לחזור דכל מצות לשם מצוה עשויות והא דאמרינן כי אמר הב לן ונבריך אסור למשתי וכן אסורים כולן היינו דוקא כי אמר בעל הבית אבל לא אורח (וכי אסורים כולן היינו כי אמר בעה"ב אבל בשביל אורח אינן נאסרין) ואף איהו גופא יכול לחזור ולאכול עם בעה"ב:

אתכא דריש גלותא סמכינן – וכשרגיל לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה יש אומר שצריך לברך אכל חד וחד לפי שאינן יודעים אם יתן להם בעה"ב יותר ונראה שאין צריך לברך לפי שסומכין על שלחן בעה"ב והיינו דבי ריש גלותא:

תכף לנטילת ידים ברכה – והלכך כיון שנטל ידיו באחרונה לאחר סעודה אסור לאכול עד שיברך והוא הדין אם אמר הב לן ונבריך אפי' בלא נטילה:

ברך על הפת פטר את הפרפרת – נראה דמיירי בפרפרת שבתוך הסעודה דאי בפרפרת שלאחר הסעודה הא פסק רב פפא דברים הבאים לאחר סעודה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם ורש"י פירש פרפרת מיני דגים ופרגיות וקצת קשה א"כ מאי קמ"ל דברך על הפרפרת דלא פטר את הפת ונראה כפירוש ר"ח דפירש דפרפרת פת צנומה בקערה דלית בה תוריתא דנהמא דמברכין עליה בורא מיני מזונות והשתא ניחא דאצטריך לאשמעינן ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אע"ג דהוא מין פת וכן משמע בגמרא דחשיב פרפרת מעשה קדרה ומעשה קדרה היינו חלקא טרגיס וטיסני כדאמרינן לעיל (לז.):

הסבו אחד מברך לכלן - ואנו אין לנו הסבה אלא בפת בלבד ופת מהני אפי' בלא הסבה דדוקא לדידהו שהיו אוכלים בהסבה היו צריכים הסבה אלא ישיבה שלנו הוי קביעות לנו כהסבה דידהו שהם היו רגילים כל אחד להסב על מטתו ועל שלחנו אבל

עכשיו כולנו אוכלים על שלחן אחד וכשאנו אוכלין יחד היינו קביעותינו והכא דקאמר היו יושבין וכו' בגמרא משמע דמיירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון בבהמ"ז כעובדא דתלמידי דרב בברכת המוציא מההיא דפליגי ביין אי בעי הסבה ומיהו בני אדם האוכלים בדרך והולכים ולא ישבו כל אחד מברך לעצמו וא"ת מאי שנא דבמוגמר אפילו לא הסבו אחד מברך לכולם בירושלמי פריך ומשני משום דבמוגמר כולם נהנים ביחד אבל אכילה ושתיה אינה באה אלא לזה אחר זה:

דף מב:

ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה. וכבר ברכו ברכת המזון ויש הפסק בין יין למוגמר. ורב ששת אמר אינו פוטר ורב נחמן אמר פוטר וכל תלמידי דרב וכו'. ונראה דהלכה כתלמידי דרב דרב ששת קאי כותייהו והלכתא כותיה דר"נ בדיני וכרב ששת באיסורי ואע"ג דקי"ל דרב ושמואל הלכה כרב באיסורי שאני הכא דכל תלמידי דרב פליגי עליה מסתמא כך שמעו מרב מיהו אין אנו צריכין לאותו פסק דאין אנו מושכין ידינו מן הפת כלל ונראה דיין שלפני סעודה פוטר את היין שבתוך הסעודה אע"ג דפסקינן הכא דיין שבתוך הסעודה אינו פוטר יין דלאחר הסעודה שאני הכא דזה לשרות וזה לשתות אבל זה לשתות וזה לשרות פוטר שפיר כגון יין שלפני הסעודה פוטר שבתוך הסעודה ומה דנקט שבתות וי"ט לאו דוקא דה"ה אם קבעו סעודה על היין בשאר ימות החול ואם הביא אדם יין לפני הסעודה לשתות בתוך הסעודה פשיטא דיין דלפני סעודה פוטרתו כיון דדעתיה למשתי וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך הסעודה וכן הבדלה אם הביא על שלחנו להבדיל דפוטר יין שלאחרי כן שבתוך הסעודה ושבתות וי"ט לאו דוקא ולא אתא למעוטי אלא נמלך ואפילו את"ל דדוקא נקט שבתות וי"ט מ"מ יש לומר ה"מ לענין שבא לפטור יין שלאחר המזון שהוא אחר שמשכו ידיהם מן הפת שאין רגילות לקבוע לשתות יין לאחר המזון בקביעות אלא בשבתות וימים טובים ולא בשאר ימים אבל לענין לפטור יין שבתוך המזון שרגילות לשתות ודאי אפילו בשאר ימים פטר ליה יין שלפני המזון אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעד כאן לא איבעיא לן אלא אי לשרות דלא חשיב מפיק לשתות אבל לשתות דחשיב טפי דהיינו יין שלפני המזון פשיטא דפוטר יין דלשרות וכן משמע נמי בערבי פסחים (דף קא) גבי שקדשו בב"ה דר' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולברך על היין שבתוך הסעודה אע"ג דקדשו שלא במקום סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדיצאו ידי קידוש מידי יין נמי יצאו ואף על גב דאיתותב רבי יוחנן היינו דוקא בשינוי מקום א"כ נראה משם דה"ה להבדלה

דאין לחלק בין הבדלה לקידוש ולאפוקי מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוטר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל יין של הבדלה לא פטר אפילו הבדיל לאחר נטילה דהכי מיירי הא דפסקינן דיין שלפני המזון פוטר היין שבתוך המזון דכבר נטל ידיו והכי משמע בסמוך מתוך הברייתי' כיצד סדר הסבה וכו' מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשתות שם פוטר אפילו דהבדלה כדפריש מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע יין דהבדלה מיין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמחמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשייהו מפלוגתא דאז ודאי צריך לברך אחריו ברכה מעין שלש ולא פטר יין שבתוך המזון:

יין שבתוך המזון מהו שיפטור יין שלאחר המזון - ומיירי דלא הוה להו יין לפני המזון: **ורב ששת אמר אינו פוטר ורב נחמן אמר פוטר וכל תלמידי דרב וכו'** - ונראה דהלכה כתלמידי דרב דרב ששת קאי כותייהו והלכתא כותיה דר"נ בדיני וכרב ששת באיסורי ואע"ג דקי"ל דרב ושמואל הלכה כרב באיסורי שאני הכא דכל תלמידי דרב פליגי עליה מסתמא כך שמעו מרב מיהו אין אנו צריכין לאותו פסק דאין אנו מושכין ידינו מן הפת כלל ונראה דיין שלפני סעודה פוטר את היין שבתוך הסעודה אע"ג דפסקינן הכא דיין שבתוך הסעודה אינו פוטר יין דלאחר הסעודה שאני הכא דזה לשרות וזה לשתות אבל זה לשתות וזה לשרות פוטר שפיר כגון יין שלפני הסעודה פוטר שבתוך הסעודה ומה דנקט שבתות וי"ט לאו דוקא דה"ה אם קבעו סעודה על היין בשאר ימות החול ואם הביא אדם יין לפני הסעודה לשתות בתוך הסעודה פשיטא דיין דלפני סעודה פוטרתו כיון דדעתיה למשתי וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך הסעודה וכן הבדלה אם הביא על שלחנו להבדיל דפוטר יין שלאחרי כן שבתוך הסעודה ושבתות וי"ט לאו דוקא ולא אתא למעוטי אלא נמלך ואפילו את"ל דדוקא נקט שבתות וי"ט מ"מ יש לומר ה"מ לענין שבא לפטור יין שלאחר המזון שהוא אחר שמשכו ידיהם מן הפת שאין רגילות לקבוע לשתות יין לאחר המזון בקביעות אלא בשבתות וימים טובים ולא בשאר ימים אבל לענין לפטור יין שבתוך המזון שרגילות לשתות ודאי אפילו בשאר ימים פטר ליה יין שלפני המזון אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעד כאן לא איבעיא לן אלא אי לשרות דלא חשיב מפיק לשתות אבל לשתות דחשיב טפי דהיינו יין שלפני המזון פשיטא דפוטר יין דלשרות וכן משמע נמי בערבי פסחים (דף קא.) גבי שקדשו בב"ה דר' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולברך על היין שבתוך הסעודה אע"ג דקדשו שלא במקום סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדיצאו ידי קידוש מידי יין נמי יצאו ואף על גב דאיתותב רבי יוחנן היינו דוקא בשינוי מקום א"כ נראה משם דה"ה להבדלה דאין לחלק בין הבדלה לקידוש

ולאפוקי מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוטר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל יין של הבדלה לא פטר אפילו הבדיל לאחר נטילה דהכי מיירי הא דפסקינן דיין שלפני המזון פוטר היין שבתוך המזון דכבר נטל ידיו והכי משמע בסמוך מתוך הברייתי כיצד סדר הסבה וכו' מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשתות שם פוטר אפילו דהבדלה כדפריש מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע יין דהבדלה מיין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמחמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשייהו מפלוגתא דאז ודאי צריך לברך אחריו ברכה מעין שלש ולא פטר יין שבתוך המזון:

הסבו אין לא הסבו לא. תימה אמאי מקשה מדיוקא ותקשי ליה מרישא בהדיא דקתני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מרישא הוה אמינא שישבו בשביל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אבל אם ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסבה נמי מהניא: עשרה בני אדם שהיו מהלכין כו' ניזיל וניכול לחמא כו' כישבו והסבו דמיא. והשתא ניחא הא דפריש במתני' דמיירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון כדמשמע הכא מתוך הברייתא דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אמאי המתינו למיבעי עד ברכת המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמא מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא:

עשרה בני אדם שהיו מהלכין כו' ניזיל וניכול לחמא כו' כישבו והסבו דמיא - והשתא ניחא הא דפריש במתני' דמיירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון כדמשמע הכא מתוך הברייתא דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אמאי המתינו למיבעי עד ברכת המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמא מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא:

דף מג.

כל אחד נוטל ידו אחת - מפני כבוד הברכה ולא דמי לנוטל ידיו לפירות דהוי מגסי הרוח כיון שאינו נוטל שתי ידיו:

בא להם יין וכו' - אע"ג דיין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון כ"ש זה שלפניו הוא שאני הכא כיון שעלו להסב הוי שנוי מקום וצריך לברך:

הואיל ואין בית הבליעה פנוי - וי"מ כשאומר סברי מורי והם מניחין לאכול כדי לשמוע הברכה ולענות אמן שיהיו פטורים וכן משמע בירושלמי גבי הך ברייתא ה"מ באורחין אבל בבעל הבית פטור מפני שהכל פונים אצל בעל הבית תני רבי חייא אף בעל הבית בתוך ביתו ואין נראה לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים שיברך כל אחד לעצמו אינו

יוצא כלל בברכת חבירו וגם שלא תחלוק בין פנוי לשאינו פנוי דאתי למטעי והטוב והמטיב יש מפרש שפוטר לאחרים לכולי עלמא דהכי משמע הטוב לעצמו והמטיב לאחריני שהם שותים ממנו ורבינו יחיאל היה אומר דלא היא דשייך נמי אין בית הבליעה פנוי ולא פליג בין הטוב ובין ברכת היין דמשום האי טעמא הטוב לדידיה ומטיב לאחריני אינו פוטר אחרים דהא המטיב שייך אפי' שלא בפני המטיבין לו כדאמרי' לקמן בפרק הרואה (דף נט:) אמרו לו ילדה אשתך זכר אומר ברוך הטוב והמטיב הטוב לדידיה והמטיב לאשתו אע"ג דאין אשתו אצלו אבל צריך עיון קצת מהבדלה שאנו מבדילין ועומדים היאך אנו פוטרין זה את זה מיין ומהבדלה אחרי שאין אנו לא יושבים ולא מסובין ושמא י"ל מתוך שקובעין עצמן כדי לצאת ידי הבדלה קבעי נמי אכולה מילתא ולכך נאה וטוב למבדיל וגם לשומעים שישבו בשעת הבדלה שאז יהיה נראה כקבע ופוטר אותם:

כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים - אע"פ שנשרפו ואין עצי בשמים בעין:

ועל ההדס שבכל מקום - בעל הלכות גדולות לא גריס תיובתא ומשני תנא הדס וכל דדמי ליה כלומר שעיקרו לריח לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עיקרן לריח אלא לאכול ומי שהולך בבית שיש שם בשמים ויש שם מיני בשמים שמריח בהן ומספקא ליה אי ממין עץ אי ממין אדמה הוא יש מפרשים שמברך שהכל נהיה בדברו דעל כולן אם ברך שהכל יצא והרב רבינו משה מקוצי היה אומר שיברך בורא מיני בשמים:

משחא כבישא - פי' ר"ח שמענו מרבותינו שכובשין שומשמין וורד ועצי בשמים זמן מרובה וקולטין השומשמין ריח של בשמים וסוחטים וטוחנים אותם ויש בו ריח של בשמים ומשחא טחינא קרוב לטחינתו נותנים עליהם עצי בשמים ואינו קולט כל כך הריח:

דף מג:

האי מאן דמורח באתרוגא וחבוש' מברך וכו' - ודוקא כשמריח בהם אבל אם בא לאכול מהם אין לברך ברכת ריח כי אם ברכת אכילה:

שמן והדס - האי שמן להריח הוא דאי להעביר הזוהמא הא אמרינן בפרק אלו דברים (לקמן נג.) דאין מברכין עליו:

הכי אמר רבא הלכתא כבית הלל ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דקא עביד - כך כתוב בספרים שלנו ובפירוש רש"י אבל רב אלפס פסק כרבא משמע שלא היה גורס בספרו ולא היא וכו':

דף מד.

מברך על המליח - ואף על גב דאשמעינן דפת פוטר את הפרפרת איצטריך לאשמעינן דפעמים דפת טפל:

באוכלי פירות גנוסר שנו - שהמליח עיקר שהוא בא להשיב הלב שנחלש מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל ולבריך על הפירות ולפטר כולהו וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד א"נ בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת המתיקות:

רבי עקיבא אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו כו' - ולא דמי להההיא דלעיל (דף לז.) דר"ג נתן רשות לר"ע לברך וכו' דשאני הכא דאיקבע מזוניה עליה:

על העץ ועל פרי העץ - אבל על היין מברכים על הגפן ועל פרי הגפן דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה הוא הדין לאחריו ובחתימה יש שחותמין על הארץ ועל הפירות ויש שחותמין על הגפן ועל פרי הגפן מיהו לכאורה משמע דא"צ לשנות החתימה שהרי אין אנו משנין רק לומר פרי הגפן במקום פרי העץ אבל בעלמא היכא דלא מברכינן על העץ אלא בסתמא על הארץ ועל הפירות ביין נמי אין לשנות ובס' המיימוני מצריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת ובי"ט וכן משמע בירו' ומיהו לא נהגו העולם כן ויכול להיות מה שמזכירים מעין המאורע היינו דוקא בימיהם שהיו רגילין לקבוע איין ואמיני פירות אבל האידנא לא קבעי ופר"ח היכא דאכיל מיני מזונות כגון דייסא ותאנים ושתי חמרא מברך ברוך אתה ה' אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו' וחותם בא"י אמ"ה על הארץ ועל המחיה ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים דהארץ היא המוציאה המחיה והפירות:

אינהו מיכל אכלי ואנן מברכין - משמע שאין נראה למקשן שידברו האמוראים דבבל בשביל בני ארץ ישראל כי כך פר"ת גבי (קדושין כט:) לעולם ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה ותנא אחריתי ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה ומסיק הא לן והא להו ופירש ר"ת דר' יוחנן היה מדבר בשביל תלמידיו שהיו מבבל דשמא הכא קים ליה למקשן דבאותה שעה שאמר רב חסדא הא מילתא לא היה לפניו שום תלמיד מא"י וכן לא שום תלמיד מבבל לפני רבי יוחנן וא"כ לא היה מזכיר רב חסדא שהיה מבבל כי אם לבני בבל ולהכי פריך היאך יברכו בני בבל על הארץ ועל פירותיה משמע דקאי דוקא על פירות של ארץ ישראל והם אינם אוכלים אותן:

דף מד:

עבידנא ככולהו - וכן אנו נוהגין כרב אשי דמברכינן בתר מיא ובתר ירקא בורא נפשות רבות:

ולבני מערבא דמברכין הכי בתר וכו' - ואנן לא עבדינן כבני מערבא דדוקא לדידהו שהיה דרכם לסלקם בלילה שייכא ברכה דלשמור חקיו כדכתיב ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים וגו' אבל אנו שמסלקין אותן בחצי היום או אפי' נסלקן בלילה לא שייך חקה ודוקא לדידהו דקסברי לילה לאו זמן תפילין הוא ומימים ימימה אתא למעוטי לילות שייכא ברכה דחקה אבל אנן דקי"ל דלילה זמן תפילין הוא ואנן משימין הפסוק ושמרת החקה וגו' בפסח ומה שאין אנו מניחים אותן בלילה מפני שמא יפיח בהן אפי' נמתין לסלקן עד הלילה לא מברכינן אע"ג דאנן קיימא לן דשבת וי"ט לאו זמן תפילין אפ"ה לא מברכינן דדוקא לדידהו דסבירא להו חקה קאי אתפילין מברכי' ותדע שהרי אינהו נמי לא היו מברכין אלא אתפילין לחודייהו משום דכתיב בהו חקה אבל אשאר מצות כגון ציצית ולולב וסוכה לא היו מברכין (וה"ה הכא) וקשה דהוי מצי לשנויי הכי לאפוקי שאר מצות אפי' לבני מערבא:

דף מה.

דחנקתיה אומצא - ודוקא מים שאין לו הנאה כי אם לשתות מים לצמאו והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב הנאה אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפילו חנקתיה אומצא כדאמרינן לעיל (לו א) ואע"ג דלרפואה אתי בעי ברוכי ורב עמרם פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב ורבינו משה פירש דלא היא דהואיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא בעי ברכה:

רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וכו' - פירוש לפניו ופוק חזי מאי עמא דבר והנה נהגו העולם לברך לאחריו אבל לא מצינו לפרש דפליגי בלאחריו דתנא קמא סבר דמברך לפניו ולא לאחריו ורבי טרפון סבר אף לאחריו יברך בורא נפשות רבות דאם כן כי פריך לעיל מרב פפא דמברך (ליקשי) [לסייעיה] ממלתיה דרבי טרפון שהוא תנא:

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו כאחת - בירושלמי פריך הכא את אמרת אין רשאין ליחלק והכא את אמרת חייבים לזמן ועתה לכאורה אין זה קשה וכן לקמן (דף נ.) פריך תנינא חדא זימנא שאין רשאין ליחלק היינו משום דחייבים לזמן ול"נ דהכי פריך הכא את אמרת דאין רשאין ליחלק דמשמע אם גמרו אכילתן יחד אינן רשאין ליחלק אבל האחד רשאי לגמור

סעודתו ולברך קודם חברו וחייבין לזמן משמע דחובת זימון עליהם ואינן רשאין לגמור סעודתן זה בלא זה ומשני שמואל כאן בתחלה כאן בסוף איזהו בתחלה ואיזהו בסוף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה נתנו דעתם לאכול זהו בסוף ורב אלפס תופס דרך ראשון עיקר וה"פ נתנו דעתם לאכול כלומר שהתחילו מתחלה לאכול ביחד זהו בתחלה אז ודאי חובת זימון עליהם אכלו כזית זהו בסוף כלומר אם האחד התחיל קודם חברו בכזית אז ודאי אם גמרו סעודתם יחד חייבים לזמן אבל רשאין לגמור זה בלא זה ולברך:

אכל טבל אין מזמנין עליו - תימה דאמר בערכין (דף ד.) הכל מצטרפין לזמון כהנים לוים וישראלים ופריך פשיטא ומשני לא צריכא אף על גב דכהן אוכל תרומה וישראל חולין אלמא אף על גב דתרומה אסורה לישראל אחרי שהכהן יכול לצרף עם ישראל לאכול בחולין מצטרפין לזמון והכא נמי נהי דחד מנייהו אכל טבל דאין ראוי לאחרים אמאי אינן מזמנין ויש לומר דאכילת טבל לאו שמה אכילה דלא חזיא אף לכהן אבל תרומה לכל הפחות ראויה לכהן האוכלה והוא הדין אם אכלו שלשתן טבל דאין חייבים לזמן כדאמרינן (בב"ק פ"ט דצ"ד) הרי שגזל סאה חטין וטחנה ואפאה ואכלה ומברך עליהן אינו מברך אלא מנאץ מכאן היה אומר רבינו יהודה דשלשה שאכלו והאחד היה מודר הנאה מן השנים והוא אוכל משלו יכול להצטרף עמהם לזימון דנהי דאינו ראוי לאכול עמהם הם ראוים לאכול עמו וכן לענין הנזהר מפת של נכרי אבל אם שלשתן מודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין אע"פ שיכולים לשאול על נדרם דהשתא מיהא לא אתשילו:

עד כמה מזמנין וכו' - ה"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנין:

בקולו של משה - וא"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא צריך לאתויי דמשה היה מתרגם ולא היה מרים קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא והוא מביא שהקב"ה היה קורא ומשה היה מתרגם ופירש רב אלפס בקולו של משה מסתמא משה בכל כחו היה עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפילו הכי היה מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא:

אם רצו לזמן אין מזמנין - פירש"י וכן לענין המוציא ושאר ברכות אין האחד מברך להוציא חברו לגבי הא דאמר אביי נקטינן שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק ולברך כל אחד לעצמו בין ברכת המוציא בין ברכת המזון לשון רש"י לקמן ולא נהירא דלעיל פרק כיצד מברכין (דף לט.) בעובדא דבר קפרא נתן בר קפרא רשות לאחד לברך ושנים הוו

התם ועוד אי הוו שלשה התם לא היו שם אלא פירות וכן נמי אמרינן לקמן (דף נג.) דעל המאור אחד מברך לכולן ע"כ נ"ל דבברכה ראשונה מוציאין זה את זה שנים לכ"ע והטעם הואיל ויושבין לאכול יחד דעתן לצרף ואחד מברך להוציא חברו אבל בברכה של סוף סעודה שמסתלקין זה מזה צריך לברך כל אחד לעצמו ויש מתרצים דיש חלוק בין ברכת המוציא דלא הויא כי אם דרבנן ע"כ מוציאין זה את זה אבל בבהמ"ז שהיא מדאורייתא לשם החמירו:

שלשה שאכלו כאחד אין רשאין ליחלק - מפרש"י אמאי אין רשאין ליחלק האחד מפני השנים כיון דב' נמי מזמנין ליזיל הוא והא לא מיפק' ברכת זמון תימה דילמא טעמא דאין רשאין ליחלק משום דיפטרו לשלישי מברכת הזמון וגם הוא אין לו להפקיע ממנו ברכת הזמון וי"ל דעיקר פרכתו סמיך אסיפא דקתני ד' אין רשאין ליחלק אע"ג דאיכא שנים מכאן וב' מכאן והוי כמו וכו' וכה"ג תמצא בהרבה מקומות ותימה א"כ אמאי לא מקשי מן הסיפא בהדיא ע"כ פירש רבינו יהודה דודאי פריך מרישא וה"ק דליכא למימר דמשום היחיד קאמר דא"כ ה"ל למימר אין היחיד רשאי ליחלק א"נ אין אחד מהם רשאי ליחלק אבל מדקתני אין רשאין ליחלק משמע מכלהו פקע זמון אם נסתלק אחד מהם:

דף מה:

והא מאה נשי כתרי גברי דמיין - לענין קבוץ תפלה ולענין כל דבר שבעשרה ואפילו הכי חשבינן להו כשלשה וה"ה לשנים אבל לא מצי למימר כחד דמיין דאינן יכולות לזמן דהא קתני נשים מזמנות לעצמן ורש"י פירש כתרי לענין חובה דאין חייבות לזמן ואם רצו מזמנות והוא הדין לשנים:

שאני התם דאיכא דעות - מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעצמן וכן עשו בנות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי לא נהגו מדקתני מזמנות משמע דקאמר חייבות לזמן וי"ל דנשים מזמנות לעצמן היינו אם רצו לזמן מזמנות וכן משמע קצת הלשון מדקתני בסמוך נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין ועוד דמדמה ליה הגמרא לשנים משמע דחובה ליכא והא דקאמר בריש ערכין (דף ג. ושם) הכל מחוייבין בזימון לאתויי נשים לענין רשות קאמר ולא לענין חובה ונשים צריך עיון אם יוצאות בברכת הזימון של אנשים מאחר שאין מבינות ויש מביאין ראיה שיוצאות מדאמר לקמן סופר מברך ובור יוצא מכאן משמע שאף הנשים יוצאות בבהמ"ז שלנו מיהו יש לדחות אותה ראיה דשאני בור שמבין בלשון הקדש ויודע קצת מאי קאמר אבל אינו יודע לברך אבל נשים שאינן מבינות כלל מצי למימר דלא נפקי

והא דאמרי' במגילה (פ"ב ד' יז.) לועז ששמע אשורית יצא פרסומי ניסא בעלמא שאני כדאמרינן התם (דף יח.) האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן מאי ניהו:

אי הכי אימא סיפא - לא גרס אי הכי דהא אפי' מעיקר' נמי הוה מצי למפרך מסיפא דאין מזמנין:

רב זביד אמר ברוך הוא ומבורך - ובה"ג פסק ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואי הוה עשרה עני בתרייהו ברוך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד:

הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות - פר"ח וה"ג די"מ בכל ברכה וברכה כגון אחר ישתבח וכיוצא בו ומיהו פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לענות אמן אלא אחר בונה ירושלים דבהמ"ז:

רב אשי עני ליה בלחישה - וכן פסק בה"ג ועוד לדידן דליכא פועלים אפילו אביי מודה:

דף מו.

לא סבר לה מר להא דאמר ר"ה דמן בבל כו' - מיהו יש ליישב הני תרי לישני דר' יוחנן כשבעל הבית מסב עמהם ודאי הוא בוצע ואורח מברך וכו' אבל כשאין בעל הבית מסב עמהן הגדול שבהן יעשה המוציא וגם הוא יברך ברכת המזון:

עד היכן ברכת הזמון וכו' - פירש רש"י ממתין עד הזן והזן בכלל שנים אינם מברכין הזן ולא נהירא דברכת הזן דאורייתא ואיך יחיד פטור מינה ועוד הא קיימא לן כרב ששת באיסורי ולדידיה יחיד אומר שנים ובכל דוכתא נקט שלש ברכות ודוחק לומר דלא מיירי אלא ביש זמון לרב ששת ועוד דמעשים בכל יום דיחיד מברך שלש ברכות ועוד דמדתניא לקמן בפרקין (דף מח:) וברכת זו ברכת הזמון את ה' אלהיך זו ברכת הזן וקשה לרב ששת יאמר הזן זו ברכת הזמון לכן יש לפרש דקאי אדלעיל דקאמר אחד מפסיק לשנים ובעי נמי [עד] היכ' צריך להמתין עד שיברכו השנים עד נברך ורב ששת אמר עד שיגמרו הזן ומשם ואילך יכול היחיד לאכול ולא משום דחשיב ברכת הזן מזמון דודאי יחיד נמי מתחייב מהזן אלא משום דכיון דנברך אינה ברכה אינו אומרה לבדה אלא יגמור עמה גם ברכת הזן שהיא ברכה והשתא ניחא דקיימא לן שפיר כרב ששת וכפירוש זה איתמר בירושלמי:

ולמאן דאמר שנים ושלשה קסבר עד הזן - ופירש"י שנים ליחיד ושלשה לזמון ולפי שיטתו פירש כן ודוחק גדול הוא כדפרישית וכי יחיד פטור מברכת הזן שהיא דאורייתא ועוד הואיל וקאי אברכתא אמאי נקט לשון זכר שנים ושלשה הוה ליה למנקט לשון נקבה שתים ושלש לכך נראה פירוש של רב אלפס דקאי אבני אדם והכי קאמר ברכת

זמון בשנים ושלשה בני אדם היכא שכל אחד אינו יודע כי אם ברכה אחת למאן דאמר שנים ושלשה קא סבר עד הזן כלומר ברכת הזמון עד הזן שמברך עד סוף הזן דכולה כברכה אחת של זמון היא ולהכי קאמר שנים או שלשה כלומר לפעמים נשלמה בשנים והוא הדין באחד אבל נקט שנים לרבותא ופעמים בשלשה בני אדם שאחד יברך מנברך עד הזן והשני נודה לך והשלישי עד בונה ירושלים אבל לחצאין אין לברך אם האחד אינו יודע כי אם החצי ברכה אבל רביעי לא דנברך לבד לא חשיב ברכה ולכך אי אפשר לחלק לשנים נברך והזן ומאן דאמר בד' קסבר עד נברך דנברך חשיב ברכה אחת בפני עצמה והזן ברכה אחרת והיינו בד' שארבעה בני אדם מברכין אותן שאחד יאמר נברך והשני הזן והשלישי נודה לך והרביעי עד בונה ירושלים:

כל הברכות כולן פותחות בברוך וחותמות בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקרית שמע - והא לך הסדר ברכת אשר יצר אינה סמוכה לנטילת ידים דנטילה שייכא בלא אשר יצר והרבה פעמים אומרה לבדה אלהי נשמה אמאי אינה פותחת בברוך דאינה סמוכה לאשר יצר וכו' כגון אם לא בא מן הנקבים דידיו טהורות אין צריך לברכת אשר יצר וצריך לומר הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא אינה פותחת בברוך ומכל מקום חותמת בברוך הואיל וארוכה קצת וכן נמי צריך לומר גבי אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו' וכל הני ברכות קטנות כל אחת ברכה לעצמה כדאמרן בעלמא כד הוה מהלך הוה מברך מצעדי גבר וכן כולן ועוד דהוו קצרות והויין כברכת הפירות יהי רצון למי היא סמוכה ואומר רבינו תם שהיא מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שינה מעיני וכו' וצריך לומר ויהי רצון ואם תאמר והלא כל הברכות כולן צריך לומר בחתימתן מעין פתיחתן והא ליכא וי"ל דשפיר הוי מעין פתיחה סמוך לחתימה מהמעביר דסמוך לחתימה איכא ותגמלני חסדים טובים והיינו גמילות חסדים שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו כדאמרינן במדרש חדשים לבקרים וגו' שהוא מחזיר הנשמה שלמה ושקטה בגוף כאשר היתה בתחלה אע"פ שהיתה עייפה והיינו כעין פתיחתה ולעסוק בדברי תורה והערב נא הכל ברכה אחת היא וצריך לומר והערב נא וישתבח סמוכה לברוך שאמר ולכך יש ליזהר שלא לספר ביניהם אע"פ שיש הפסק טובא פסוקי דזמרה מכל מקום לא מפסקי ובזה ניחא ברכה אחרונה שבק"ש אמת כו' אמת היא סמוכה אל אהבה וכו' ופסוקי ק"ש לא מפסקי ואם תאמר ברכה אחרונה למי שהוא קורא בתורה אמאי צריכה לפתוח בברוך הא סמוכה לחברתה לברכה ראשונה ויש לומר לפי שהיו רגילים שלא היו מברכים רק

הראשון ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה ואיכא הפסק גדול בין ראשון לאחרון שוב שתקנו שתיהן לכל א' וא' משום הנכנסין ומשום היוצאים לא זזה ממקומה:

דף מו:

והטוב והמטיב - וא"ת ואמאי פותחת בברוך והלא סמוכה לחברתה היא ויש לומר דנתקנה בפני עצמה (היא) בשביל הרוגי ביתר וא"ת אמאי אינה חותמת בברוך וי"ל משום דקצרה היא רק שתקנו לאחר כך שש מלכיות ושלש גמולות ושלש הטבות ונאמן אתה של ברכת ההפטרה הוא מן הברכה העליונה ולכך הוא נכתב גדול שבימים הראשונים היו רגילין לעמוד כל הקהל ולומר בקול רם נאמן אתה וכו' כשהיה התינוק מגיע שם:

מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מילתא - וכוותיה קיימא לן והכי מברכין בא"י אמ"ה האל הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק ולוקח במשפט ושליט במעשיו ואנחנו עבדיו ועמו ובכל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא יגדור פרצה זאת מעלינו ומעל האבל שבתוכנו לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד וגו' ופירש בה"ג דאין לומר במשפט דקיימא לן בפ' במה בהמה יוצאה (שבת דף נה:) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ומיהו בכך אין למחקו:

להיכן הוא חוזר - פירש רש"י דקאי לאחד דפסיק לשנים וממתין לאחרים עד הזן והיכן חוזר לאחר סעודתו רבנן אמרי למקום שפסק והלכתא למקום שפסק ותימה דא"כ היכי הלכתא למקום שפסק אחרי שאכל אחר כך פשיטא דיחזור אפילו להזן דהא הזן דאורייתא ע"כ צריך לומר דקאי אהא דאמרינן לעיל דהמברך אומר נברך שאכלנו משלו והמסובין עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו להיכן הוא חוזר המברך לאחר שיענו המסובין חוזר לראש שהמברך חוזר ואומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ורבנן אמרי למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו משלו וכן הלכתא והר"מ מאייבר"א פירש דקאי אשלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קוראים לו ומזמנים עליו ולעיל נמי הכי פירושו עד היכן מקום זימון שצריך להו לאותו אחד דקרו ליה ועני עד נברך ומכאן ואילך ילך לדרכו ואינם צריכים האחרים עוד לצירופו והכא בעי לאותו מן השוק להיכן הוא חוזר למקום שפסק דהיינו למר מהזן ואילך ולמר מנברך והשתא ניחא דלא קשה מהזן שהרי לא ספר בינתיים:

בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש שני לו למעלה הימנו - דהיינו כלפי ראשו שמסב על המטה דרך שמאל ולמטה מקרי דרך מרגלותיו דהיינו מימינו ובזה מדקדק רב ששת

דאם כן בעי גדול לתרוצי כפשוטיה כשמדבר עם השני כיון שהשני למעלה הימנו ולקמן במתניתא גרס גדול מסב בראש השני למטה הימנו וזהו כלפי מרגלותיו והוא מימינו ואז לא מתריץ ויתיב כי בעי לאשתעויי בהדי שני:

אין מכבדין וכו' - וא"ת הא אמרינן בשבת בפ' במה בהמה (שבת ד' נא:) לוי ורב הונא בר חייא הוו קא אזלי באורחא קדמה חמריה דרב הונא לחמרא דלוי בעי רב הונא לאפוקי מדעתיה דלוי כו' אלמא מכבדים בדרכים וי"ל כשיצאו לדרך כאחד מכבדין בדרכים אבל אם כל אחד ילך לדרכו ופגעו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדים:

דף מז.

אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך - ותימה מההוא סבא דערבי פסחים (דף קו.) דגחין ושתי אלמא דשתי קודם המברך שמא יש חלוק בין אכילה לשתיה אי נמי יש לומר דלא שתה אלא להראות לו מעשה שלא היה צריך לומר יותר ובירושלמי יש כשיש לכל אחד ככרו או כוסו בידו יכולים לשתות אפי' קודם המברך וגבי ההוא סבא היה לו כוסו בידו והכי איתא בירושלמי אמר רבי בון בשם רב אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ריב"ל אמר שותין אע"פ שלא שתה המברך ולא פליגי רבי בון בשם רב שזקוק לכוס אחד דריב"ל דהיה לכל אחד כוסו בידו וכן עשה רבינו שמשון בחופה אחת שבצע החתן המוציא והיה בוצע רבינו שמשון הפת שהיה לפניו ואוכל והשר מקוצי היה אומר אם בצע המברך ונתן לכל אחד חלקו אין צריך להמתין כל אחד עד שיטעום המברך והא דאמרי' הכא אין המסובין רשאין לטעום כו' היינו להקדים ולבצוע מן הפת שבצע המברך אבל אחר שנתן לכל אחד חלקו אין קפידא וכן צריך לומר בסמוך הבוצע הוא פושט ידיו תחלה לטבול פתו ואם בא לחלוק כבוד לרבו רשאי ואמאי והא אין המסובין רשאין לטעום וכו' ואין לומר דמן הטבול לחודיה קאמר אך המברך אוכל קודם דא"כ מה כבוד היה זה אבל לפי מה שפירשתי ניחא ויש מפרש פושט ידיו תחלה בקערה להתחיל באכילה ומכאן משמע שאין צריך למזוג מכוס ברכה לשאר כוסות היכא שיש בפני האורחים כוסות שאינן פגומות אבל אם אותן כוסות פגומות יש קפידא:

אמן יתומה - שאין שומע הברכה מפי המברך ועונה אחר האחרים ששמעו אמן תימה דהא אמרינן בסוכה (פ"ה דף נא:) באלכסנדריא של מצרים שהיה שם קהל גדול ולא היו יכולים כולם לשמוע מפי המברך והיו מניפים בסודרים כדי שידעו חתימת הברכות ויענו אמן וי"ל שהיו יודעים באיזו ברכה החזן עומד אמנם לא היו שומעים אותו אבל

הכא מיירי שאינם יודעים כלל היכן החזן עומד ומתפלל ובאיזו ברכה הוא עומד אלא עונה אחר האחרים בלא שמיעה ולא ידיעה:

כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו - ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשהוא מאריך יותר מדאי ומסקנא דמלתא דאין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים:

אילו מייתו לי ארדיליא וכו' - משמע דכן הלכה דרב נמי לא פליג אבל אי אמר הב לן ונבריך שהסיחו דעתם מלאכול אין שלישי מצטרף עמהם:

והלכתא גדול מברך - ומיהו אם הגדול נותן רשות לקטן לברך שפיר כדאשכחן (לעיל מג. מו:) דאמר ליה לרב משי ידך וכו':

ומאכיליו את האכסניא דמאי - מיירי באכסניא ישראל ומוטלין עליהם לזונם והם כעניים ודוקא דמאי אבל טבל לא דקספו להו איסור מיתה ואי נמי באכסניא של נכרים שהטיל עליהם המלך מכל מקום דוקא דמאי אבל טבל לא דאם כן פורע חובו מממונו של כהן:

ואמר רב הונא תנא בש"א אין מאכיליו - וא"ת רב הונא טעמא דב"ש אתא לאשמעי' דהכי פריך בכמה דוכתין ויש לומר דקא משמע לן דאי משכחת תנא דאמר אין מאכיליו בית שמאי היא ולא תיחוש לאותה משנה או ברייתא:

דף מז:

אמר רב הונא הלכה כאחרים - והאידנא אין אנו מדקדקים ורגילים אנו לזמן בע"ה כדאמרינן בחגיגה (פ"ג דף כב.) כמאן מקבלינן האידנא סהדותא מע"ה כמאן כרבי יוסי כדי שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו:

מצוה דרבים שאני - מכאן קשה לה"ג דפירש דמי שמת לו מת בי"ט האחרון דאבילות נוהג ולא אתי י"ט האחרון דרבנן ודחי אבילות דאורייתא דכתיב (עמוס ח':י') ואחריתה כיום מר דהכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו וכן משמע נמי בריש כתובות (דף ד.) גבי חתן נוהג ז' ימי המשתה ואח"כ נוהג ז' ימי אבילות ומדשבעת ימי המשתה מבטלין אבלות דאורייתא כל שכן יום טוב שני:

קטן פורח מזמנין עליו - פרש"י שהביא שתי שערות ועדיין לא הגיע לי"ג שנה ויום אחד ולא נהירא דא"כ אמאי אמר בסמוך לאתויי קטן פורח היינו שהביא שתי שערות דקתני בברייתא בהדיא ע"כ פר"ח קטן פורח בתוך י"ג שנה ועדיין לא הביא שתי שערות ידועות שאינן גדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן שכן הוא שיעורם ולהכי קרי ליה פורח

שפרחו וצמחו בו שערות אבל אינן גדולות כל השיעור והשתא ה"פ אמרת הביא דמשמע הביא דוקא והדר קתני אין מדקדקין בקטן דמשמע אפילו לא הביא אלא ש"מ לאתויי קטן פורח ואתי סיפא לגלויי רישא דמה שהוא אומר ברישא הביא שתי שערות היינו פורחות שאינן שערות ממש וכדפירש שנכנס בתוך י"ג שנה וא"ת והא אמרינן לעיל קטן המוטל בעריסה עושין אותו סניף וי"ל דהתם איירי בעשרה והכא מיירי בשלשה או שמא פליגי אהדדי:

דף מח.

ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא קטן היודע - משמע דקאי נמי ארבי יוחנן ולא נהירא שהרי אין דרך הגמרא שסותר דברי אמוראים והברייתא שהביא ראיה לדברי ר' יוחנן בלא שום טעם וי"ל דקאי אקטן פורח כלומר קטן פורח מזמנין עליו היינו דוקא היודע למי מברכין ותרווייהו בעינן ולפירושינו צ"ל דלא מייתי עובדא דאביי ורבא לענין אזמוני עלייהו אלא לפרש מהו קטן היודע למי מברכין דמסתמא לא פורחים הוו דאם כן מהו רבותייהו אם יודעים למי מברכין ורבה נמי דעבד היינו להראות שיש בהם בינה והם קטנים ולא מזמנין עלייהו. ואומר ר"ת אף על פי דלית הלכתא ככל הני שמעתתא מיהו הלכה כריב"ל דאמר קטן ממש עושין אותו סניף לעשרה והכא דבעינן פורח ויודע היינו דוקא בשלשה ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא קאי אריב"ל ודיקא נמי שהרי מפסיק הגמרא בינתיים באותו מעשה [דר' אליעזר] דלעולם ישכים אדם ותניא כוותיה אלא קאי אהני שמעתתא דבתר תניא כוותיה דישכים כגון תשעה וארון ושבת ושנים ותשעה נראין כעשרה ושנים מחדדים וקטן פורח אע"ג דתנא ברייתא הכי לאתויי פורח יעמידנה רב נחמן באינו יודע למי מברכין והיינו נמי כריב"ל דאמר לעיל קטן אין מזמנין עליו פי' מוטל בעריסה עד שידע למי מברכין אבל עושין אותו סניף לעשרה פי' לברכת המזון וה"ה לתפלה דבהא לא פליג רב נחמן דכי בעי יודע ופורח כדפי' ה"מ לזמון שלשה אבל לסניף מודה לריב"ל דסניף לעשרה וה"ה לתפלה דקטן מצטרף ודיקא נמי דפריך עלה ממעשה דר' אליעזר שהיה לתפלה לריב"ל דמיירי בבהמ"ז ומיהו תימה דבב"ר (פ' צא) קאמר עלה דריב"ל הדא הוא דתימא לברכת המזון אבל לתפלה לא והיה אומר ר"ת דאין הלכה כן לפי שחולק על הגמרא שלנו דודאי ריב"ל לענין תפלה נמי קאמר מדפריך מעובדא דר' אליעזר דמיירי בתפלה. ויש מצרפין קטן לתפלה רק שיהא חומש בידו ואומר ר"ת דמנהג שטות הוא דכי היכי דאמר אטו ארון גברא הוא ה"נ אטו חומש גברא הוא ועוד הא דקאמר קטן מצטרף היינו אפי' בלא חומש ועוד דלא חזינן בשום

דוכתא דמהני אלא בעובדא דעבור השנה כשעולין בעליה בפרקי דרבי אליעזר (פ"ח) דקאמר בשלשה מעברין את השנה ר' אליעזר אומר בעשרה ואם נתמעטו מביאין ספר תורה ועושין עגולה וכו' ואין מזכיר שם שיהא הקטן אוחז הס"ת והתם נמי לא קאמר אלא ספר תורה העשוי בגליון אבל חומשין שלנו לא ומיהו קאמר בירושלמי א"ר יוסי זמנין אכלית עם ר' חלפתא אבא ועם ר' חנינא בר סרסי חביבי ולא מזמנין עלואי עד שהבאתי שתי שערות ומשם משמע דלהצטרף לזמון לא עבדין עובדא עד שיביא שתי שערות הא לתפלה עבדי ומתוך ירושלמי זה פי' ר"י דאין עושין קטן סניף לעשרה לא לתפלה ולא לברכת המזון וגם היה אומר ר"י שגם רבינו תם עצמו לא היה נוהג לעשות כן לעשות קטן סניף לעשרה ולא עשה מעשה והלכך אפי' חומש בידו לא מהני כדפירשנו כיון דלא אתהני קטן לבדו גם חומש בידו לא אתהני ומיהו קטן פורח ויודע למי מברכין משמע שמברכין עליו גם בשלשה כברייתא וליכא מאן דפליג וזה לשון רבינו שפוסק מסקנא דמלתא אין עושין קטן סניף לעשרה לזמון ולתפלה ולשלשה עד שיביא שתי שערות כעובדא דר' יוסי ברבי חלפתא בירושלמי והא דאמרינן בירושלמי קטן וס"ת עושין אותו סניף אומר ר"י דגרס התם קטן לס"ת כלומר סניף לקריאת התורה קאמר ודוקא התם כדאיתא במגילה (פ"ג דף כג.) דקטן עולה למנין שבעה דקאמר הכל עולין למנין שבעה אפי' קטן אפי' אשה אי לא הוה משום כבוד צבור אבל לשאר דברים לא ואפי' אם אשכחן בשום דוכתא דקטן [וחומש מצטרף] אפי' לתפלה היינו דוקא העשוי בגליון אבל חומשין שלנו לא ולפי' ר"ת חומש אינו מועיל כלל ביד קטן אבל קטן לחוד הוי סניף אבל תרי לא כדקאמר גבי עובדא דר' אליעזר ור"ת פי' דההיא דירושלמי דרבי יוסי בר' חלפתא דוקא בשלשה מיירי:

אביי ורבא הוו יתבי וכו' - ואם תאמר היכי דמי אי הוו קטנים פורחים מאי רבותא הוה בהו שהביטו כלפי מעלה אלא צריך לומר דהאי לאו לאזמוני עלייהו קא מנסי להו כי היו קטנים טובא אלא לנסותינהו קא עביד שהיה בהם בינה:

תשעה שאכלו דגן ואחד ירק מצטרפין - והכי הלכתא שאחד שאכל ירק או שתה כוס יין מצטרף ואפילו נברך שאכלנו יכולין לומר שהרי שתיה בכלל אכילה ויש שרוצים לומר דהיינו דוקא לזמון עשרה אבל לשלשה לא מצטרפי דהרי לעיל נמי מחמרינן טפי בצירוף שלשה מעשרה ומיהו בירושלמי תני שנים שאכלו פת ואחד ירק מזמנין וכן פסק ר"י בתוספתו והשר מקוצי מפרש דאין הלכה כאותה ברייתא דירושלמי חדא שהרי מסיק עלה התם מתני' כרבן שמעון בן גמליאל כלומר ורבנן פליגי דלא מצטרפי ואין הלכה כיחיד ועוד דא"כ קשה דרבי יוחנן אדר' יוחנן דהכא א"ר יוחנן דלעולם אינו מוציא

עד שיאכל כזית דגן הא מצטרף שפיר אפי' לא טעם אלא שתיה כעובדא דר"ש בן שטח ובירושלמי קא"ר יוחנן לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית ומשמע אפי' מצטרף אלא ש"מ כאן לעשרה ובירושלמי איירי בזמון שלשה ולהשלים לעשרה אפי' איכא שנים ושלשה ששתו מצטרפין ושתיה בכלל אכילה ולא קפדינן אלא ארובא דמינכר:

עד שיאכל כזית דגן – משמע שאם אכל כזית דגן שיכול להוציא אף אחרים שאכלו על השובע ותימה והרי כזית אינו חייב אלא מדרבנן והיכי אתי דרבנן ופטר דאורייתא דהא אמרינן בפרק מי שמתו (ד' כ:) תבא מארה למי שאשתו ובניו מברכים לו ולא מצי לאוקומי [הא] דשרו לקטן שיכול להוציא אביו אלא בדאכל אביו כזית דאתי קטן דרבנן שהגיע לחינוך ופטר אביו שאינו חייב אלא מדרבנן הא אם אכל אביו כדי שביעה אינו יכול לפטרו ופרש"י דמחויב דרבנן מחויב קרינן ביה אבל קטן שהגיע לחינוך לא מיקרי מחויב דרבנן דאביו חייב לחנכו אבל עליו אין שום חיוב וקשה לפירושו מכל מקום כיון שאינו מן התורה אינו מוציא אחרים שמחויבים ועוד דוחק לומר בקטן שהגיע לחינוך קרי אינו מחויב מדרבנן דאם אינו מחויב אפילו מדרבנן אם כן אינו פוטר את אביו ובה"ג פירש דאחד שאכל כזית אינו יכול להוציא אחרים שאכלו כדי שביעה דלא אתי דרבנן ופוטר דאורייתא אבל כשלא אכלו גם האחרים רק כזית פוטר אותם ולא היא דהא סמכינן אעובדא דינאי וחבריו והם אכלו כדי שביעה ואפילו הכי קא חזינן דקא פטר להו שמעון בן שטח אלא נראה לחלק דקטן שאינו בר חיוב כלל דאורייתא אפילו אכל כדי שביעה הלכך אינו מחויב בדבר קרינן ביה ולכך לא מפיק ליה אי אכל שיעורא דאורייתא אבל גדול שהוא בר חיובא מן התורה כי אכיל כדי שביעה מחויב בדבר קרינן ביה אפילו לא אכל כלל כדאמרי' בראש השנה (פ"ג ד' כט.) כל הברכות אף על פי שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין והיינו טעמא דכל ישראל ערבין זה בזה והוא הדין בברכת המזון אף ע"פ שיצא מוציא כדפרישית וכזית דגן אינו צריך אלא שיוכל לומר שאכלנו משלו:

דף מח:

מתחיל בנחמה - פי' הקונטרס לאו דוק' מתחיל בנחמה ומסיים אלא כלומר דאין צריך להזכיר של שבת לא בפתיחה ולא בנחמה אלא באמצע אבל מתחיל ומסיים בנחמת ירושלים כמו בחול שאומר רחם וחותם בבונה ירושלים ויש שמתחילין בנחמנו וחותמים בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים ונותנים טעם לדבריהם דרחם הוי לשון תחנה ואין אומרים תחנונים בשבת אבל נחם אינו לשון תחנונים אלא כמו והנחם על הרעה

לעמך (שמות ל"ב:י"ב) ולא נהירא דהכל משמע לשון תחנונים ואין להקפיד אפילו אי הוי לשון בקשה כדאמר בירושלמי דשבת בפרק אלו קשרים מהו לומר רועינו זוננו פרנסנו בשבת א"ל טופס ברכות כך הוא ומנהג שטות הוא המשנה ברכה של חול:

דף מט.

ברית ותורה - אין צריך להזכיר ברית ותורה וחיים ומזון דדי להזכיר על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו' דהיינו ברית ותורה והגמרא לסימנא בעלמא נקטיה: **מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא** - הקשה רש"י הואיל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא ותירץ דקצרה היא והויא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת מצות ותימה אמאי שינו אותה יותר משאר ברכות הסמוכות שחותמות ולא פותחות הואיל ודאורייתא היא היה לנו להאריך בה ולחתום בברוך ולא לשנות משאר סמוכות וי"ל דאין ה"נ ולמאן דאית ליה שהיא דאורייתא היה חותם ולא פותח וכן איתא בתוספתא [פ"א] בהדיא ר' יוסי הגלילי היה מאריך בה וחותם ומיהו אנן קי"ל שהיא מדרבנן ולכך צריכה מלכות כדאמר צריכה שתי מלכיות בר מדידה:

לומר שצריכה ב' מלכיות בר מדידה - חדא דבונה ירושלים דלאו אורח וכו' וגם בה אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה היא ע"כ אומרה בהטוב והמטיב והואיל ואמר בה מלכות דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' אמר נמי דברכת הארץ אע"פ שהיא סמוכה לחברתה הואיל ולא נתקנו בזה אחר זה דיהושע תקן ברכת הארץ ומשה תקן ברכת הזן מש"ה נקט מלכות דלא הוי סמוכות ומיהו אנן הואיל ונתקנו על הסדר אין אנו פותחין בברוך ויש שנוהגין לומר בבונה ירושלים מלכות:

ברוך שנתן שבתות למנוחה וכו' - וא"ת והא סמוכה היא וי"ל הואיל ולא נתקנה שם אלא לאומרה לפרקים כששכח רצה והחליצנו אין זה קרוי סמוכה וצריך פתיחה בברוך ובברכות של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכות אל חי וקים אי נמי אלהי אברהם היינו מלכות כדאמרינן (לעיל ד' ז:) משנברא העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' אדני אלהים מה תתן לי (בראשית ט"ו:ב') ואם הוא י"ט כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה וי"ט לעמו ישראל לשמחה וכן כי מקלע שבת ור"ח:

דף מט:

אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל - וא"ת והא הוי ר"ח מיומי דלא להתענות בהון במגילת תענית וי"ל דה"פ אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת שחייבנו בברכת המזון אבל ביום טוב צריך לאכול פת ותימה דאמרינן בסוכה (פ"ב דף כז.) אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל חוץ מלילה הראשונה דיליף ט"ו ט"ו מחג המצות וי"ל דה"פ שאינו צריך לאכול בסוכה אם לא ירצה אבל בשביל יו"ט צריך לאכול וא"ת מנ"מ אם צריך לאכול בשביל יו"ט או בשביל סוכות ומיהו אומר רבינו יהודה דנפקא מינה כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה דהשתא אם לכבוד יו"ט שפיר אבל אם בשביל סוכה ביו"ט ראשון צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות אבל בשאר ימים אינו צריך והא דאמרינן בפרק אלו דברים (פסחים ד' סח:) מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולה שתא משמע שהיה מתענה ביום טוב מפרש ר"י דבתענית חלום קאמר אבל בשאר תעניות אסור וסעודה שלישית של שבת היה מסופק ר"י דשמא אי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפי' ר"ת כדאמרי' בסעודת סוכה ומיהו בכתובות פרק אע"פ (כתובות דף סד:) חשיב גבי משרה אשתו על ידי שליש שלש סעודות משל שבת א"כ משמע דכולן שוות ועוד כיון דילפינן ממן אלמא דשוות הן ומיהו אם אכל סעודה רביעית ושכח של שבת לא הדר לרישא דודאי אי בעי לא אכיל הך סעודה רביעית כלל:
אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. וא"ת והא הוי ר"ח מיומי דלא להתענות בהון במגילת תענית וי"ל דה"פ אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת שחייבנו בברכת המזון אבל ביום טוב צריך לאכול פת ותימה דאמרינן בסוכה (פ"ב דף כז.) אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל חוץ מלילה הראשונה דיליף ט"ו ט"ו מחג המצות וי"ל דה"פ שאינו צריך לאכול בסוכה אם לא ירצה אבל בשביל יו"ט צריך לאכול וא"ת מנ"מ אם צריך לאכול בשביל יו"ט או בשביל סוכות ומיהו אומר רבינו יהודה דנפקא מינה כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה דהשתא אם לכבוד יו"ט שפיר אבל אם בשביל סוכה ביו"ט ראשון צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות אבל בשאר ימים אינו צריך והא דאמרינן בפרק אלו דברים (פסחים ד' סח:) מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולה שתא משמע שהיה מתענה ביום טוב מפרש ר"י דבתענית חלום קאמר אבל בשאר תעניות אסור וסעודה שלישית של שבת היה מסופק ר"י דשמא אי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפי' ר"ת כדאמרי' בסעודת סוכה ומיהו בכתובות פרק אע"פ (כתובות דף סד:) חשיב גבי משרה אשתו על ידי שליש שלש סעודות משל שבת

א"כ משמע דכולן שוות ועוד כיון דילפינן ממן אלמא דשוות הן ומיהו אם אכל סעודה רביעית ושכח של שבת לא הדר לרישא דודאי אי בעי לא אכיל הך סעודה רביעית כלל: עד כמה מזמנין וכו'. ה"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנין:

אם עבר צופים - פירש"י בפסחים (פ"ג ד' מט.) מקום ששמו צופים ול"נ דא"כ ה"ל למימר וכמדתו לכל רוח כדקאמר התם [צג:] גבי מודיעים ולפנים אלא י"ל שאינו מקום וצופים הוי לשון ראיה וה"פ אם הרחיק מירושלים כ"כ שאינו יכול לראות ירושלים שורפו במקומו:

רבי מאיר סבר ואכלת זו אכילה ואכילה בכזית - ואומר הר"י דהני קראי אסמכתא בעלמא נינהו דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה כדאמר פרק מי שמתו (ד' כ:) וכי לא אשא פנים לישראל וכו' וכן אמרינן התם בן מברך לאביו ומוקים לה במאן דאכיל שיעורא דרבנן ופירש"י היינו כזית או כביצה ועוד אי כזית או כביצה הוי דאורייתא איזה שיעור דרבנן. וקי"ל בכזית דלפי מה שמחליף רבי יוחנן קאמר רבי יהודה בכזית ור' מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה וגם לאביי דלא מחליף ור"מ אית ליה עד כזית נראה דהלכה כר"מ בכזית אף על גב דבעלמא ר"מ ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה בהא הלכה כר"מ דהא קים ליה ר' יוחנן בשיטתו לעיל דאינו מוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית וכן לעיל גבי שאכל כזית מליח וכן פסק בה"ג ור"ח ושאלתות ולענין שתיה אומר ר"י דיש להחמיר ולברך עליו אפילו בפחות ממלא לוגמיו אף על גב דלעניין יום הכפורים ליתא לא ילפינן מינה לענין ברכה תדע דלענין ברכת המזון בכזית ולענין יום הכפורים עד דהוי דוקא ככותבת:

נברך אלהינו גרסינן ולא גרסינן נברך לאלהינו בלמ"ד דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד כמו שירו לה' הודו לה' גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון וכן מפורש בסדר רב עמרם:

אמר ר"ע מה מצינו בבית הכנסת אחד עשרה וכו' - משמע דרבי יוסי הגלילי מודה בבית הכנסת מדקאמר מה מצינו וכו' כלומר שאתה מודה לי ומאי שנא דפליגי בברכת המזון ומודו בבית הכנסת ויש לומר דודאי לא חלקו בין עשרה למאה בתפלה דאלו נכנסים ואלו יוצאים ולאו אדעתיה דש"צ אבל בברכת המזון שהן קבועין ומעורבין שם יחד אין לטעות בזה שאין יוצאין עד לאחר ברכת המזון:

לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל - ופריך בירושלמי מן הקורא בתורה ומן החזן שאומר ברכו ומפרש כיון שאומר המבורך אין זה מוציא עצמו מן הכלל:

תנן בשלשה והוא אומר ברכו - ס"ד השתא דברכו עדיף משום דברכו היינו צווי לברך את השם אבל נברך אינו אלא נטילת רשות:

דף נ.

אלא ש"מ נברך עדיף - לאו דוקא עדיף אלא כי הדדי נינהו ועדיף היינו חשוב כמו הקישא עדיף וג"ש עדיף פ' איזהו מקומן (זבחים ד' מח.) ר"ל דההיקש חשוב ואין לבטלו מפני הג"ש וה"נ קאמר נברך חשוב כמו ברכו ולפיכך לא יוציא עצמו מן הכלל והקונטרס מוחק עדיף ומיהו אתי שפיר עדיף כדפי':

שמש מצרפן לזמון - וה"ה בשני בתים ובני אדם עומדים ומשמשין מזו לזו מצטרפין וכן איתא בירושלמי ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך והא דנקט במתני' בית [אחד] משום חדוש דסיפא דאפילו בבית אחד אם לאו אין מזמנין וכן בבית חתנים כשאוכלים בחופה בב' בתים ובני אדם משמשין מזו לזו מצטרפין ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך:

על המזון הרי זה בור - דמשמע דמברך לבעל הבית המאכילו דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון בלא מזון יש הרבה לברכו:

אמר רבא הלכה כר"ע - פירש ר"ח דהכי קיי"ל והלכך בין בעשרה בין במאה בין ברבוא אומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו אבל בג' לא יזכיר על המזון כדאמר לעיל וגם בעשרה אם אינו רוצה להזכיר על המזון הרשות בידו ואומר ובטובו חיינו:

שלשה שישבו לאכול כאחד - אף על פי שהיו חלוקין בככר שכל אחד ואחד אוכל מככרו אינן רשאין ליחלק כלומר אף על פי שהן חלוקין בככרות וס"ד אין זה צרוף ולא חל עליהם חובת זימון אפ"ה אינן רשאין ליחלק:

דף נ:

אבל אי אקדימו ואזמינו עלייהו בדוכתייהו - פי' שאכל כל אחד מהשלשה והפסיק לשתים שהיו מסובין עמו עד הזן כדאיתא לעיל (דף מה:) פרח חובת זמון מעליהם כלומר פטורין מן הזמון ורשאין עתה ליחלק ורש"י לא פירש כן:

שחלקוה אחין או שותפין טהורה - תימה דאמר בסוכה (פ"ק דף טז.) מטה מטמאה אברים כגון ארוכה ושתי כרעים. ולי נראה דהתם מיירי שיכול להחזירה כאשר בתחלה ולתקנה שהכרעים בעין והדיוט יכול להחזירה. וא"ת אמאי לא פריך הכא מכל כלי שנשבר וטהור אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה ול"נ דשאני התם שאינו ראוי עוד

להצטרף הכלי יחד ולקבל טומאה אפילו מכאן ולהבא ולא הוי דומיא דשלשה בני אדם דהוו ראוים עוד להצטרף לזמון:

שמש מצרפן לזמון - וה"ה בשני בתים ובני אדם עומדים ומשמשין מזו לזו מצטרפין וכן איתא בירושלמי ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך והא דנקט במתני' בית [אחד] משום חדוש דסיפא דאפילו בבית אחד אם לאו אין מזמנין וכן בבית חתנים כשאוכלים בחופה בב' בתים ובני אדם משמשין מזו לזו מצטרפין ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך:

בורא פרי העץ ונוטלין ממנו לידים - פירש"י כי לא נתן לתוכו מים לא הוי אלא כמי פירות ומכאן משמע דמי פירות כשרין לנטילת ידים ויש לחלק בין הני דאמרינן בפרק כל הבשר (חולין דף קז.) דאחזותא קפדיתו ומיהו יש מפרשים לנטילת ידים בעינן מים דכתיב וידיו לא שטף במים:

כמאן אזלא הא דאמר שמואל וכו' כר' אליעזר - לכאורה משמע ממאי דאמר ר"א נוטלין וכו'. ותימה דאמרינן בפרק במה טומנין (שבת ד' נ:) אימר דאמר שמואל במידי דלא ממאיס במידי דממאיס מי אמר וא"כ היכי מוקים לה הא דשמואל כר"א דהא יין מידי דממאיס בנטילת ידים ובמידי דממאיס מודה שמואל ועוד קשה דהכא משמע דאין הלכה כשמואל מדמוקי לה כר"א ובפרק שני דביצה (ד' כא:) קאמר סתמא דגמ' דסופלי לחיותא בי"ט דמטלטלינן להו אגב רפתא כשמואל משמע דקי"ל כוותיה וי"ל דהכא לא קאמר אלא לדברי ר"א דסבר לה כשמואל ועדיפא מיניה קאמר שמתיר אפילו היכא דממאיס ולא נחת כאן אלא לפרש טעמא דר"א כדפירשנו ובה"ג אמר דהלכה כרבנן דהכא והלכה נמי כשמואל דכי קאמר שמואל הני מילי מידי דלא ממאיס אבל מידי דממאיס לא ודלא כפי' ר"ת שפסק דלא כשמואל מדמוקי ליה כר"א אלא ודאי קיימא לן כשמואל כדפירשנו וא"כ מותר לסמוך הקערה בפת היכא דלא ממאיס וי"א דצריך לאכלו אח"כ ויש נוהגים לאכול דייסא בפת הואיל ואוכלין הפת אח"כ אבל במס' סופרים אוסרו דאמרינן במס' סופרים (פ"ג) אין אוכלין אוכלין באוכלין אא"כ היה אוכלן בבת אחת ושמא ההיא דלא כשמואל:

מודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים - תימה דאמרינן לקמן ד' דברים נאמרו בכוס של ברכה חי ומלא וי"ל דבעינן שיתנו חי לתוך הכוס ואח"כ ימזגנו אי נמי בעינן חי מן החבית אי נמי קאי אכוס עצמו ומאי חי שלם כדאיתא במכות (ד' טז:) ריסק ט' נמלים ואחד חי וכו' אלמא דאותו חי היינו שלם ה"נ בעינן שיהא הכוס שלם בלא שבירה:

למאי חזי - פי' ולמאי אשתני לעילויא ומשני לקורייטי וכן הלכה כרבנן דיין חי מברכין עליו בורא פרי הגפן דאמרינן (פסחים קח:) שתאן חי יצא:
אין זורקין את האוכלים - בהני שלשה מודה שמואל אין מעבירין כוס מלא על הפת וגם אין חותכין עליו בשר חי ואין זורקין את הפת אפילו לא ממאיס וכן שאר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאיס:
ולא בימות הגשמים - אע"פ שבאגוזים אין האוכל נמאס בתוכו מ"מ כשהן נופלים בטיט נמאסים ומיהו עכשיו שדרכן לזרוק חטים בבית חתנים צריך ליזהר שלא יזרקום אלא במקום נקי:

דף נא.

מעיקרא גברא לא חזי - תימה והלא טמא אינו אסור לברך ובקונטרס פירש דבעלי קריין אסורים בדברי תורה וי"ל דמיירי בטבילת גרים ומפני אותה טבילה הצריכו לכל שאר טבילות לברך לאחר טבילה וכן בנט"י שפעמים אדם בא מבית הכסא ואין אדם ראוי לברך עד לאחר הנטילה נהגו העם לברך כל שאר ברכת ידים לאחר נטילה:
אין לנו אלא ארבעה דברים - ומיהו לא משמע (כן) דפליג ר' יוחנן אההיא דנותנו לימינו כדאמרי' לקמן א"ר יוחנן ראשונים שאלו מהו שתסייע שמאל לימין משמע שכן היו נוהגים. ומיהו מדהאמוראים היו עושים עיטור ועיטוף משמע שהיו מחמירים על עצמן והיו נזהרים בכולן ולפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה:
שטיפה חי ומלא - ירושלמי דסוף פירקין א"ר אחא שלשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח ושלשתן מקרא נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' שבע עיטור רצון מודח ומלא כמשמעו:
שטיפה מבחוץ והדחה מבפנים - ופי' ר"י דוקא שאין הכוס יפה שיש בו שיורי כוסות אבל אם הוא יפה בלאו הכי שפיר דמי דלא בעינן אלא שיהא כוס של ברכה יפה:
זוכה לשני עולמות - פי' הרב רבי יוסף ממרשילי"א מדהוה ליה למכתב ים ודרום רש וכתב ירשה הרי יו"ד ה"א יתירה וביו"ד ה"א נבראו שני עולמות כדאמרינן בהתכלת (מנחות ד' כט:) כי ביה ה' צור עולמים (אל תקרי צור אלא צר וכו'):
שמאל מהו שתסייע לימין - בכוסות גדולות מיירי או בראש חדש טבת שחל להיות בשבת שהוא בחנוכה או בנישואין וצריך להאריך בברכת המזון:

דף נא:

אין מסיחין על כוס של ברכה - פי' רש"י שלא יסיח (דעת) המברך משנתנו לו כוס של ברכה וה"ה המסובין שאין רשאין להסיח דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעים בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להסיח ואף על פי שאמר התם (פרק בתרא דר"ה ד' לד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא משמע שהשומע סח בינתים ואפילו הכי יצא אך לכתחלה אין לעשות כן ומיהו נראה דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא:

והלכתא בכולהו יושב ומברך - לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך שהרי עשרה דברים נאמרו בו מה שאין כן בשאר ברכות והוא נוטריקון ואכלת ושבעת שב עת וברכת לברכת המזון מפי רבי משה אלברט:

הדרן עלך שלשה שאכלו

דף נב.

ורבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול - ואם תאמר א"כ קשה הלכתא אהלכתא דההיא דרבי יהושע דתנור של עכנאי קי"ל כרבי יהושע וקי"ל כב"ה וי"ל דדוקא התם קאמר דאין משגיחין בבת קול דהבת קול היה כנגד הרוב וכבר אמרה תורה אחרי רבים להטות (שמות כ"ג:ב') אבל ב"ה היו רבים אע"פ שמייתי רבי יהושע הכא אע"ג דלא דמי דשאני התם דהבת קול היה כנגד הרוב האי תנא סבר טפי מרבי יהושע דאמר אין משגיחין בבת קול אע"פ שהרוב מסייע לבת קול הואיל וב"ש מחדדי טפי וא"ת מ"ש דבקדוש והבדלה מברכין קודם על היין ובברכת המזון אין מברכין עד לאחר שלש ברכות וי"ל דהיכי נעביד אם נברך קודם ברכת המזון א"כ יהא ברכת המזון היסח הדעת דבשלמא בשאר ברכות לא עקר נפשיה משתיה דבקדוש היה רוצה לאכול ובהבדלה היה רוצה לשתות אבל בברכת המזון עקר נפשיה משתיה:

מניחו עד לאחר המזון - הכא משמע שמותר לטעום קודם הבדלה. תימה הא אמימר בת טוות (ע"פ דף קז.) פי' לן מעונה לפי שלא היה לו יין להבדיל עליו. וי"ל דשאני אמימר שהיה סבור שיהיה לו כוס למחר או מחמיר על עצמו היה והכא שאני דקסבר ברכת המזון טעונה כוס ולכך מניחו לברכת המזון:

טעמו פגמו - פרשב"ם דוקא לקדוש ולהבדלה צריך שלא יהא פגום אבל לשתות צריך לברך עליו אע"פ שהוא פגום דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה וקדוש והבדלה נמי

לא אמרן אלא במקום דאפשר אבל אי אפשר מברך אפי' אפגום ונותן לתוכו מים כדאיתא בירושלמי רבי יונה טעים אכסא ומתקן ליה פי' לאחר ששתה ממנו הוסיף עליו כל שהוא מים או יין והיה מברך עליו:

גזרה שמא יטמאו משקין שבידים - אבל בתוך הסעודה ליכא למיחש שהרי אדם מנגב ידיו יפה קודם אכילה כדאמרי' האוכל בלא ניגוב ידים וכו' אבל בשתיה אין אדם מדקדק לנגב ידיו כל כך:

דף נב:

תכף לנטילת ידים סעודה - והאי דלא חשיב ליה לעיל בפ' כ"מ (דף מב.) בהדי אידך תכיפות משום דשנויה במשנה לא חש למתנייה:

דבר אחר אין נטילת ידים לחולין מן התורה וכו' - יש ספרים שכתוב בהן הכי קאמרי להו ב"ש לבית הלל אפילו לדידכו דאמריתו אסור להשתמש בשלחן שני משום אוכלי תרומה הא עדיפא דאין נטילת ידים לחולין מן התורה מוטב וכו' ואל יטמא וכו' ול"נ דהא קאמרי ב"ש דאסור להשתמש בשלחן שני ודוחק לומר כמו שפירש רש"י שמא במקרה בעלמא ישתמש אלא נראה כספרים שכתוב בהן מאי דבר אחר הכי קאמרי להו ב"ה לב"ש וכ"ת מ"ש גבי אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא חיישינן וכו' והשתא לא הוי האי דבר אחר כי ההיא דלעיל שאינו צריך לטעם ראשון אבל הכא האי ד"א לא בא אלא לפרש טעמא דב"ה קאמר וליישב דבריהם:

פירורין דלית בהו כזית מותר לאבדן ביד - מיהו קשה לעניותא כדאמרינן בפרק כל הבשר (חולין דף קה:):

בכוליה פירקין הלכה כב"ה לבר מהא - וא"ת והא בההוא דיחזור למקומו ויברך משמע דהלכה כב"ש לקמן (דף נג:) בשמעתין מדעבדי אמוראי בתרייהו. י"ל דלא חשיב לה משום דהתם אפי' ב"ה מודו לב"ש אלא שלא הטריחוהו לכך:

נהגו העם כב"ה אליבא דרבי יהודה - תימא דאנן אפילו לכתחלה נוהגין כן ובפרק הדר (עירובין דף סב:) אומר נהגו אורויי לא מורינן ואי עבד הכי לא מהדרינן ליה וי"ל דהתם איכא אמוראי דפליגי חד אמר הלכה והוה פירוש הלכה לכתחלה ומורינן הכי א"כ נהגו דקאמר אידך הוי דיעבד אבל הכא יכול להיות דאין כאן אלא נהגו גרידא:

בברא כ"ע ל"פ - וא"ת הואיל ול"פ בלשון ברא אמאי אמר בורא וי"ל דלשון קרא עדיף:

דף נג.

וכי תימא הך איסורא אזל ליה - ה"מ לאקשויי אי הכי נכרי מנכרי נמי אלא עדיפא מיניה פריך דה"מ לשנויי כדמשני בסמוך:

גזירה משום נכרי ראשון ונכרי ראשון משום עמוד ראשון וכו' - חדא גזרה היא דגזרו חכמים כל אש נכרי שביד הנכרי דאי לא הא לא קיימא הא אבל נכרי שהדליק מישראל וישראל מנכרי מברכין עליו והכי קיימא לן:

הא דאיכא אדם חשוב - אם כן משום כבודו של חשוב ולא לאורה כך פרש"י ור"ח פירש איפכא באדם חשוב לאורה ובדליכא אדם חשוב עשוי לכבוד בית הכנסת:

אין מברכין עליו - פירש"י מיהו מברכין עליו ברוך שברא שמן ערב והא דאמר לעיל בכיצד מברכין (ד' מג.) האי משחא כבישא מברכין עליו בורא עצי בשמים היינו בבא להריח ולא מיירי בתוך הסעודה:

דף נג:

באכילה מרובה - ד' מילין כך פירש"י ולי נראה דזה מועט יותר מאכילה מועטת אלא נראה לפרש איפכא אכילה מרובה כל זמן שהוא צמא דאין שם קצבה אבל מועט ד' מילין:

והייתם קדושים אלו מים אחרונים - דוקא להם שהיו רגילין ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית אבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו ואין אנו רגילין ליטול אחר הסעודה אין הנטילה מעכבת עלינו לברך ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון וצריכים ליטול את ידיהם קודם בהמ"ז:

הדרן עלך אלו דברים

דף נד.

הרואה וכו' אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו וכו' – פירש רבי' שמעיה דכל הני ברכות צריכות להזכרת שם ומלכות ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וכן כתב רבינו שמשון מקוצי כי הר"י היה רגיל לברך על הברקים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם וכן פר"י ומייתי ירושלמי דפירקין (ירושלמי ברכות דף סב ב) רבי זעירא כו' כל ברכה שאין בה וכו' ונראה לרבינו דדוקא לרואה משלשים יום לשלשים

יום דומיא דרואה ים הגדול לפרקים דאמר בירושלמי (ירושלמי ברכות דף סד ב) דפרקים היינו שלשים יום:

שעקר עכו"ם מארצנו - בירושלמי (ירושלמי ברכות דף סג ב) מתני כשנעקרה עכו"ם מכל ארץ ישראל:

על הרוחות אומר שכחו וגבורתו מלא עולם - ירושלמי מתני' כשבאים בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית:

על הנהרות - לאו על כל נהרות איירי אלא ארבע נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת:

הרואה וכו' אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו וכו' – פירש רבי' שמעיה דכל הני ברכות צריכות להזכרת שם ומלכות ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וכן כתב רבינו שמשון מקוצי כי הר"י היה רגיל לברך על הברקים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם וכן פר"י ומייתי ירושלמי דפירקין (ירושלמי ברכות דף סב ב) רבי זעירא כו' כל ברכה שאין בה וכו' ונראה לרבינו דדוקא לרואה משלשים יום לשלשים יום דומיא דרואה ים הגדול לפרקים דאמר בירושלמי (ירושלמי ברכות דף סד ב) דפרקים היינו שלשים יום:

אבני אלגביש במורד בית חורון - וה"ה מקום שנפל שם מחנה סנחריב דלא גרע חזקיה מאדם המסוים אלא לא חש לפרש לפי שידוע המקום סביב ירושלים. ושוב היה נראה לרבינו יהודה כיון שאין הנס ידוע ע"פ המקום כי הנך אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס. וכן כל אדם מברך על ניסו אף על פי שאינו ניכר מתוך המקום:

דף נד:

ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו' - ובתהלים לא חשיב כזה הסדר אלא חשיב הולכי המדבר ראשון דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה וגמרא נקט המצויין תחלה:

ואימא בי עשרה ותרי רבנן - ועבדי לחומרא ואפילו ליכא תרי רבנן ונהגו העולם לברך אחר שקורא בתורה ודוקא בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או במעיו ואינו מוטל למטה לא. ה"ר יוסף:

פטרתן יתי מלאודויי - וא"ת והא אמרינן ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפרק כיצד מברכין (דף מ:) דלא בעינן אלא הזכרת השם (או מלכות ורחמנא היינו מלכות):

דף נה.

לך אמור לבצלאל עשה משכן ארון וכלים - ואם תאמר היכא אשכחן שצוה הקדוש ברוך הוא לעשות משכן תחלה הרי בפרשת תרומה כתיב ארון תחלה. ויש לומר דבפרשת כי תשא כתיב את אהל מועד ואת הארון לעדות:

דף נה:

שבע זימנין לגזרו עלך - כך הוא הלחש שבע זימנין לגזרו עלך ויש מפרש דשבע זימנין צריך לומר חלמא טבא חזאי וכן לענות אחריו. אבל ר"י לא היה רגיל לאומרו אלא שלש פעמים:
פותרי חלומות - פירש ר"י דמזל שעת הלידה גרים ואין הדבר תלוי בחכמה:

דף נז:

הרואה מרקוליס - בתוספתא תנן במקום מרקוליס דהכא עבודת כוכבים וא"כ לאו דוקא מרקוליס אלא לפי שבמקומו של תנא היו עובדים לה ועתה אין אנו רגילים לברך לפי שאנו רואים אותה בכל יום וכל הנך הרואים אמרו לעיל דהוי משלשים יום לשלשים יום:
הרואה מרקוליס - פירש ר"י לא ידענא אמאי נקט מרקוליס יותר משאר עבודת כוכבים. ונראה לי דא"צ לברך רק במקום שבונים עכו"ם או שהועמדה שם מחדש ולכך נקט מרקוליס שרוגמין בה אבנים בכל יום והוי כמגדל עכו"ם אבל לא על עכו"ם קבועה שם מקודם ובירושלמי יש נעקרה עכו"ם ממקום אחד ונתנה למקום אחר במקום שנתנה אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו ובמקום שנעקרה אומר ברוך שעקר עכו"ם מן המקום הזה:

דף נח:

הרואה חבירו אחר שלשים יום אומר שהחיינו - אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו אבל בענין אחר לא:
וילון הוא דמקרע ומחזי נהורא ברקיע - לפי הענין משמע דבא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מאי זיקין דהא רב אשי דבתריה קאי אשנויא דלא עבר כסלא ודלא כפירוש רש"י:

דף נט.

הלכך נימרינהו לתרוייהו - אומר ר"י דאין חותמין בברוך בברכה זו והיכי מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית:
הלכך נימרינהו לתרוייהו - רוב ההודאות ואל ההודאות. לפיכך תקנו בישתבח אחר סיום הברכה ברוך אתה ה' אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות:
רבא אמר התם מברך שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית - פי' אומר או האי או האי איזה שירצה וכן פירש רב אלפס:

דף נט:

הטוב והמטיב - אבל אשינוי לחם ואשינוי בשר אין מברכין הטוב והמטיב דדווקא איין דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח מברכין הטוב והמטיב אבל בשר ולחם לא ופרשב"ם בערבי פסחים (דף קא. ושם) דדוקא כשהאחרון משובח מברכים הטוב והמטיב אבל בכיוצא בו לא אך בירושלמי דכיצד מברכין א"ר אבא בר רב הונא צריך לברך על יין חדש וישן שינוי יין א"צ לברך שינוי מקום צריך לברך היסח הדעת כשינוי מקום משמע דוקא כשהאחרון ישן דעדיף טפי ור"ת פי' דאפי' אין האחרון חשיב רק שלא ישתנה לגריעותא יותר מדאי ומסיים בה רבי על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך הטוב והמטיב ומשמע דלא קפיד אם האחרון משובח אם לאו אע"ג דישן אידכר בסוף מ"מ נימא דרבי פליג עליה ולפרשב"ם יעמידנה להך דרבי במסופק אם האחרון טוב ומספק היה מברך על כל אחד שמא משובח הוא אך ר"ת מפרש דעובדא דרבי בא לחלק כדפי' וי"מ דההוא דחדש וישן מיירי בברכת בורא פרי הגפן דומיא דשינוי מקום דבתר הכי אבל לא מצינו כן בגמרא שלנו:
התם דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה - וה"ה אם אשתו ובניו עמו אבל יחיד לא ואפילו שהחיינו אין מברך יחיד על שינוי יין דלא אשכחן יחיד שמברך שהחיינו רק אחדתא וכן כל פרי חדש כשאכלו מברך שהחיינו כדאמרינן בסוף בכל מערבין (עירובין מ:):
ורבי יוחנן אמר אפי' קנה כיוצא בהם - והלכתא כר' יוחנן אליבא דלישנא בתרא אפילו קנה והדר קנה שהיו לו כלים חדשים כיוצא באלו צריך לברך דקי"ל כרבי יוחנן לגבי דרב מכ"ש דלגבי רב הלכתא כוותיה ואומר ר"י דוקא בבגדים חשובים דומיא דבית חדש נקט כלים חדשים אבל שאינם חשובין כ"כ כמו מנעלים ואנפליאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך בירושלמי א"ר חייא בר אבא לא סוף דברים חדשים אלא אפי' שחקים כאילו חדשים הן ר' יעקב בשם רבי חייא בר אבא אמר קנה אומר שהחיינו ניתן לו אומר

הטוב והמטיב לבש בגדים אומר מלביש ערומים וצ"ע בגמרא שלנו דלא אשכחן הטוב והמטיב אלא בדאיכא אחרינא בהדיה:

דף ס:

אשר יצר את האדם בחכמה - בתנחומא ויברא אלהים את האדם א"ר בון בחכמה שהתקין מזונותיו ואח"כ בראו היינו דאמר בסנהדרין בס"פ אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לח.) לכך נברא בערב שבת כדי שיכנס לסעודה מיד וע"כ יסדו אשר יצר את האדם בחכמה:

מפליא לעשות - משום דאמרינן בב"ר כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך אדם עושה נאד אפילו יש בו נקב אחד מלא מחט סדקית הרוח יוצא ואינו יכול לשמור בו יין והקב"ה ברא נקבים נקבים באדם ושומר הרוח שאינו יוצא ממנו:

כי שמע קול תרנגולא אומר ברוך שנתן לשכוי בינה להבחין - והוא הדין אפילו כי לא שמע דאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור:

כי פריס סודרא על רישיה - וה"ה לכל כובע ולכל כסוי ודוקא כשנהנה אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו לא יברך לא זו ולא מלביש ערומים ולא ברכות כיוצא בהן כיון שלא נהנה כדמשמע בפרק שלישי דמגילה (דף כד:) גבי מי שלא ראה מאורות מימיו דכולי עלמא בעי שיהנה מן האורה:

אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין - כיון דתחלת הנחתו בזרועו יש לברך להניח אבל בשל ראש מברך על מצות ולא להניח שכבר התחיל והניח אחד מהם ובפ' הקומץ (מנחות לו. ושם) אמר לא סח מברך אחת סח מברך שתים פ"ה דעל שתי התפילין קאמר דמברך ברכה אחת על שתיהן בלא סח בינתים ודוחק לומר דלא הוצרכו שתי ברכות דלהניח ועל מצות אלא כשסח ועבר עבירה. לכן פר"ת דעל של ראש שהיא גמר מצוה ועיקר דיש בה ד' בתים ושי"ן מברך על מצות אבל סח חוזר ומברך שתים על של ראש וכן בשימושא רבא דגאונים ולפר"ת גבי סח מברך שתים אם יניח של ראש לבד דאין מעכבין זה את זה מברך שתים על של ראש בלבד ומה שלא הזכיר הגמ' על של ראש בלבד מברך שתים לפי שאין רגילות כלל להניח זה בלא זה דתפילין בי בר חבו שכיחי (ב"מ ד' כט:) וכן פי' רבינו תם בתשובותיו וכן רבינו אלחנן בסדר תקון תפלה שלו כתב כן:

דף סא.

וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב - פי' אם רגיל בכך לפי שיבא לידי נאוף וסופו יורד לגיהנם:

אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו וגו' - שבוש הוא שאין פסוק זה בכל המקרא ול"ג ליה:

דף סא:

רבי עקיבא אוסר בכל מקום - מזרח אחוריו ופניו למערב ומסקינן אפילו בחוץ לארץ ומפרש בירושלמי ובלבד שאין שם כותל:

דף סב.

רבא מקמי דהוה רישא כו' בתר דמלך עבדה ליה כוותא ומנחא ליה ידא כו' - תימה דע"כ לא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי כדמשמע לעיל בעובדא דבר הדיא וכן בכתובות דקאמר חומה דביתהו דאביי אתיא לקמיה דרבא בסוף פרק אע"פ (כתובות ד' סה.) וזהו תימה דלעיל (ד' נו.) משמע דראה בחלום פטירתה קודם פטירתו דאביי וי"ל מכל מקום לא נפטרה עד אחר אביי:

סליקו תוספות דמסכת ברכות